

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

**Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису**

ПІДГОРОДИНСЬКА ЮЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 341.24:061-027.543:502.1(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ОРГАНИ МІЖНАРОДНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ
МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА**

081- Право

08 - Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю.І. Підгородинська

Науковий керівник: Нігрєєва Олена Олександрівна, кандидат юридичних наук,
доцент

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Підгородинська Ю. І. Органи міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Одеса, 2023.

Дисертація є першим в українській науці міжнародного права спеціальним комплексним дослідженням, присвяченим визначенню правового статусу та компетенції органів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища. У роботі представлено низку авторських понять, ідей та висновків, які характеризуються науковою новизною.

Структура дисертації обумовлена необхідністю проведення глибокого та всебічного аналізу значного обсягу нормативного матеріалу та наукової літератури щодо різноманітних питань забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, чого потребують досягнення мети та реалізація завдань, поставлених у дослідженні. Наукова праця включає три розділи: перший розділ присвячений міжнародному контролю як способу забезпечення виконання міжнародних природоохоронних зобов'язань, зокрема, визначенню його поняття та ролі у забезпеченні міжнародних зобов'язань, розмежуванню із суміжними правовими категоріями, окресленню його основних характеристик та етапів еволюції органів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону довкілля; другий розділ стосується дотримання міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища як предмета міжнародного контролю, зокрема, особливостей міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, що впливають на здійснення міжнародного контролю; сучасного стану та підходів до забезпечення дотримання цих міжнародних договорів, а також суб'єктів міжнародного контролю за їх

дотриманням; у третьому розділі йдеться про спеціальні органи міжнародного контролю як центральну складову забезпечення дотримання міжнародних договорів про охорону довкілля, їхню компетенцію та процедуру діяльності, а також особливості виконання їх рішень на національному рівні з урахуванням досвіду України. Розділи у роботі діляться на пункти та підпункти.

З метою комплексного вивчення діяльності спеціальних органів міжнародного контролю, чію особливу роль у забезпеченні дотримання міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища демонструє дослідження, було проаналізовано правовий статус та процедуру роботи 17 комітетів з імплементації та забезпечення дотримання основних універсальних міжнародних природоохоронних конвенцій, що переважно базуються на рішеннях їх конференцій або нарад сторін.

Окрему увагу було приділено рішенням комітетів з імплементації та забезпечення дотримання зазначених конвенцій, які стосуються випадків недотримання їхніх положень. Проблема виконання цих рішень безпосередньо пов'язана з їхньою правовою природою та юридичною силою. Розгляд цих питань дозволяє зробити висновок про те, що зазначені рішення є актами «м'якого» міжнародного права, недотримання яких, проте, може мати серйозні негативні наслідки для держави, особливо у тих випадках, коли міжнародні конвенції про охорону навколишнього середовища містять певні механізми заохочення, доступ до яких може бути втрачено у випадках порушень. Звернення до випадків недотримання Україною деяких міжнародних природоохоронних угод в останні роки, певного обмеження доступу до екологічної інформації дозволяє констатувати серйозні проблеми з публічністю екологічно значущих проектів та доступом громадськості до них, рекомендації щодо вирішення яких також надані у роботі.

У дисертації продемонстровано, що міжнародний контроль за дотриманням універсальних міжнародних конвенцій про охорону навколишнього середовища здійснюється широким колом суб'єктів у різних

формах, головну роль серед яких відіграє саме інституційна форма контролю. Такий висновок був зроблений на основі вивчення особливостей міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, що впливають на здійснення міжнародного контролю у цій сфері, а також окреслення та аналізу кола суб'єктів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних природоохоронних договорів із визначенням їхньої ролі та ефективності у цьому процесі.

На додаток, зазначений вище аналіз допоміг з'ясувати, що контрольні функції щодо дотримання відповідних договорів властиві майже всім органам, що здійснюють їх адміністрування, проте проведення міжнародного контролю завдяки утворенню саме спеціальних органів (комітетів з імплементації та забезпечення дотримання) є найбільш ефективним та має перспективи розвитку. Зокрема, той факт, що зазначені органи стають невід'ємною складовою архітектури міжнародних договорів про охорону довкілля, демонструє тенденція закріплення обов'язковості їх утворення безпосередньо у тексті нових угод, а не імпліцитно, у повноваженнях конференції або наради сторін.

В результаті дослідження правового статусу, структури та компетенції зазначених спеціальних органів надано рекомендації щодо їх вдосконалення, зокрема, стосовно переліку заходів, до яких можуть вдаватися такі органи у випадках недотримання договору з урахуванням збалансованого поєднання фасилітативного та примусового підходів до забезпечення виконання міжнародних зобов'язань у міжнародному праві навколишнього середовища. Було визначено, що ефективність інституційної форми здійснення міжнародного контролю за дотриманням міжнародних природоохоронних договорів залежить від декількох критеріїв, зокрема, складу органів контролю, механізму прийняття рішень, джерел отримання інформації, методів та засобів здійснення контролю та їх можливих комбінацій, що обумовлюються підходом до забезпечення дотримання, на якому базується механізм окремого міжнародного договору, тощо. У цьому зв'язку наголошується на тому, що джерела отримання інформації мають бути максимально диверсифікованими та передбачати можливість

отримання повідомлень від представників громадськості та наукової спільноти. Звітність, моніторинг і верифікація отриманої інформації залишаються невід'ємною частиною процесу міжнародного контролю за дотриманням зазначених угод. Серед методів контролю більший акцент має бути зроблений на перевітках *in situ*, що дозволяють отримати більш детальну та правдиву картину імплементації договорів порівняно з національними звітами.

Проведене дослідження дозволило зробити висновки щодо тенденції розвитку міжнародного контролю за виконанням міжнародних договірних природоохоронних зобов'язань у інституційній формі, провідну роль у чому відіграватимуть саме комітети з імплементації та дослідження відповідних договорів. Проте, зважаючи на значну роль, яку в цьому процесі відіграють також інші органи адміністрування міжнародних договорів про охорону довкілля, у роботі було приділено значну увагу дослідженню їхнього правового статусу та компетенції, що відрізняють їх від міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права і, у такий спосіб, підкреслюють їх автономне положення.

Досягнення зазначених вище результатів вимагало більш чіткого визначення поняття міжнародного контролю як способу забезпечення виконання міжнародних договірних зобов'язань, який запропоновано, у рамках міжнародного співробітництва, розуміти як діяльність держав, міжнародних організацій або створених ними органів, яка полягає в перевірці цими суб'єктами виконання міжнародних природоохоронних зобов'язань і вжитті заходів щодо його забезпечення. Більш того, зважаючи на те, що ефективність вдосконалення міжнародно-правового регулювання забезпечення міжнародних договорів про охорону довкілля потребує застосування одноманітного понятійного апарату, у роботі надано узгоджені між собою визначення таких понять, як форма міжнародного контролю, методи, засоби та процедури міжнародного контролю, механізм міжнародного контролю. У цьому контексті запропоновано розрізняти види та форми міжнародного контролю, визначаючи останні за суб'єктом

здійснення міжнародного контролю та поділяючи їх на просту, інституційну та змішану.

Визначено основні елементи міжнародного контролю, що є важливим для розвитку його концепції, а саме: його об'єкти, предмет та суб'єкти, а також виокремлено різні етапи здійснення з конкретизацією завдань, які повинні виконуватися на кожному з них та, як наслідок, відповідних методів та заходів здійснення контролю. Проведено розмежування міжнародного контролю із міжнародним моніторингом, міжнародним наглядом та іншими способами забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, які рекомендується вважати взаємопов'язаними, але різними за змістом та наслідками застосування механізмами, що сприяє правильному розумінню сутності та завдань міжнародного контролю.

Досягнуті у дослідженні результати роблять значний внесок у розвиток теоретичних положень щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань та його способів, яким у вітчизняній науці міжнародного права було приділено недостатньо уваги. До того ж, робота систематизує та надає практичного забарвлення основним науковим підходам до забезпечення виконання міжнародних зобов'язань з охорони навколишнього середовища, наголошуючи на необхідності їх синергії.

Ключові слова: міжнародний контроль, міжнародні договори, імплементація, міжнародне право, міжнародні зобов'язання, міжнародне співробітництво, методи та засоби контролю, м'яке міжнародне право, екологічна інформація, екосистемний підхід, навколишнє середовище, органи міжнародного контролю, охорона навколишнього середовища, сталий розвиток, угода.

SUMMARY

Pidhorodynska Yu. I. Compliance bodies of international environmental agreements. – Qualifying research work as a manuscript.

Doctoral thesis for an academic degree of the Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Odessa Mechnikov National University, Odesa, 2023.

The dissertation is the first special complex study determining the legal status and competence of compliance bodies of international environmental agreements in Ukrainian science of international law. The work presents a number of author's concepts, ideas and conclusions that are characterized by scientific novelty.

The structure of the thesis is conditioned by the need to conduct a deep and comprehensive analysis of a considerable number of legal acts and scientific literature on various issues of ensuring the fulfillment of international obligations, which is required for the achievement of the objective and tasks specified in the study. The present scientific work includes three chapters. The first chapter is devoted to international control as a mode of ensuring the fulfillment of international environmental obligations, in particular, it defines its concept and role in ensuring given international obligations, distinguishes it with related legal categories, delineates its basic characteristics and establishes the stages of evolution of compliance bodies of international environmental agreements. The second chapter concerns compliance with multilateral environmental agreements as an object of international control, in particular, it discovers the peculiarities of international law protection of the environment that influence international control, and characterizes a current state and approaches to ensuring compliance with these international treaties, as well as bodies of international control over their compliance. The third chapter deals with special bodies of international control as a central component guaranteeing compliance with multilateral environmental agreements, their competence and procedure, as well as the peculiarities of implementing their decisions at the national level, taking into account

the experience of Ukraine. The chapters in the work are divided into paragraphs and subparagraphs.

In order to carry out a comprehensive study of the activities of special bodies of international control, whose special role in ensuring compliance with international treaties on environmental protection is demonstrated in the research, the legal status and work procedure of 17 committees of implementation and ensuring compliance with major universal multilateral environmental agreements, which are mainly established by the decisions of the conferences or meetings of their parties, are analyzed.

Particular attention is paid to the decisions of implementation and compliance committees concerning the cases of non-compliance with the provisions of relevant agreements. The problem of these decisions' implementation is directly related to their legal nature and binding force. Consideration of these issues makes it possible to conclude that these decisions are «soft law» acts, non-compliance with which, however, can have serious negative consequences for a state, especially in cases where multilateral environmental agreements contain benefits access to which can be lost in cases of violations. The analysis of Ukraine's non-compliance with some international treaties on environmental protection in recent years allows to state serious problems with publicity of environmentally relevant projects and public access to them. The recommendations for solving them are also provided in the work.

The dissertation shows that the international control over compliance with universal multilateral environmental agreements is carried out by a wide range of entities in various forms, among which the institutional form of control plays the main role. Such a conclusion is made on the basis of studying the peculiarities of international legal protection of the environment that influence international control in this area, as well as outlining and analyzing the range of international environmental control subjects with determining their role and impact in this process.

In addition, the above analysis has helped to establish that compliance control functions are inherent in almost all bodies that carry out environmental treaties administration, but realizing international control through the formation of special

bodies (implementation and compliance committees) is most effective and has development prospects. In particular, the tendency to set out the obligation of their formation directly in the text of new agreements, and not implicitly, in the powers of the conference or meeting of the parties, confirms the fact that these bodies become an integral part of the architecture of multilateral environmental agreements.

Moreover, the legal status, structure and competence of these special bodies are investigated and recommendations for their improvement are given, in particular, regarding the list of measures which such bodies may take in cases of non-compliance with the agreement, taking into account a balanced combination of facilitative and enforcement approaches to ensuring the fulfillment of international obligations in international environmental law. It is determined that the effectiveness of the institutional form of international control over compliance with international environmental agreements depends on several criteria, in particular, the composition of control bodies, the mechanism of decision-making, sources of information, methods and means of control and their possible combinations, which are conditioned by the approach to ensuring compliance, on which the mechanism of an international treaty is based, etc. In this regard, it is emphasized that sources of information should be diversified as much as possible, including messages from representatives of the public and the scientific community. Reporting, monitoring and verification of information obtained remain an integral part of the process of international control over compliance with these agreements. Among control methods, more emphasis should be given to *in situ* inspections that allow to get a more detailed and truthful picture of agreement implementation compared to national reports.

So, the research concludes that the development of international control over the implementation of international environmental obligations will be mostly realized through an institutional form, the leading role in which will be played by the implementation and compliance committees of relevant treaties. However, given the significant importance for this process of other bodies of administration of multilateral environmental agreements, the work has given considerable attention to the study of

their legal status and competence that distinguish them from international organizations and other subjects of international law and, in this way, emphasize their autonomous position.

The above results have required a clearer definition of international control as a mode of ensuring the fulfillment of international obligations, which is proposed to be understood as the activity of states, international organizations or other bodies created by them, which have to verify obligations fulfillment and to take measures to ensure their implementation. Moreover, given that an effective improvement of international legal regulation ensuring compliance with the above-mentioned international treaties requires the use of a homogenous conceptual apparatus, the work provides consistent definitions of such concepts as forms of international control, methods, means and procedures of international control, mechanism of international control. In this context it is proposed to distinguish between types and forms of international control, defining the latter by the subject of international control and dividing them into a simple, an institutional and a mixed one. The development of the concept of international control is also conditioned by the definition of its basic elements, namely: its objects, scope and subjects, as well as by the separation of different stages of its realization with specification of tasks that should be performed on each of them and, consequently, of appropriate methods and means of control. For understanding the nature and tasks of international control it is likewise important to distinguish it with international monitoring, international surveillance and other modes of ensuring the fulfillment of international obligations, which are recommended to be considered interrelated, but different in content and consequences.

The results achieved in the study make a significant contribution to the development of theoretical provisions on ensuring the fulfillment of international obligations and its modes, which in the national science of international law have been paid insufficient attention to. In addition, the work systematizes and gives practical value to the basic scientific approaches to ensuring the fulfillment of international environmental obligations, emphasizing the need for their synergy.

Keywords: implementation, agreement, international control, treaties, international law, international legal obligations, international cooperation, methods and means of international control, environment, international compliance bodies, environmental protection, soft international law, environmental information, sustainability, ecosystem approach.

**Наукові праці, в яких опубліковані основні
наукові результати дисертації**

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. Міжнародний моніторинг серед інших засобів забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 239–245.
2. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. Щодо форм та методів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 177–184.
3. Підгородинська Ю. І. Становлення та еволюція органів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (1). С.181–185.
4. Підгородинська Ю. І. Підходи до забезпечення дотримання міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища: між заохоченням та примусом. *Правова держава*. 2022. № 47. С. 91–97.
5. Підгородинська Ю. І. Міжнародний контроль за виконанням природоохоронних зобов'язань: перспективи вдосконалення. *Науковий вісник*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. Спец. вип. 2. С. 609–614.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

6. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. Принципи здійснення міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів. *Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах*: матер. міжн. наук.-практ. конф. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 70–74.
7. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. До питання про поняття міжнародного контролю за дотриманням міжнародних зобов'язань. *Причорноморські публічно-правові читання*: матеріали міжн. наук. конф. Миколаїв: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 2. С. 147–151.
8. Підгородинська Ю. І. Екосистемний підхід у міжнародно-правовому регулюванні охорони довкілля. *«Правові та безпекові аспекти життя в Україні»*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (14 жовтня 2022 р.) URL:https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2309%253A14102022&catid=295%253A2-102022&Itemid=364&lang=ru.
9. Підгородинська Ю. І. Органи міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища, що приймають участь у контролі за їх дотриманням. *Актуальні проблеми юридичної науки*: збірник тез Міжн. наук.-практ. конф. «Двадцять перші осінні юридичні читання». Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 377–379.
10. Підгородинська Ю. І. Правовий статус Комітету з виконання та дотримання Паризької угоди до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. *Матеріали 77-ї наук. конф. проф.-викл. складу Одес. нац. ун-ту імені І. І. Мечникова*. Одеса: ОЛДІ-ПЛЮС, 2022. С.51–54.

ЗМІСТ

Вступ.....	15
Розділ 1. Міжнародний контроль як спосіб забезпечення виконання міжнародних природоохоронних зобов'язань.....	27
1.1. Міжнародний контроль як спосіб забезпечення виконання зобов'язань у міжнародному праві.....	27
1.1.1. Поняття міжнародного контролю та його роль у забезпеченні міжнародних зобов'язань.....	27
1.1.2. Розмежування міжнародного контролю та суміжних правових категорій.....	39
1.1.3. Основні характеристики міжнародного контролю.....	48
1.2. Становлення та еволюція органів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону довкілля.....	61
Розділ 2. Дотримання міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища як предмет міжнародного контролю.....	71
2.1. Особливості міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, що впливають на здійснення міжнародного контролю.....	71
2.2. Забезпечення дотримання міжнародних договорів як важлива складова охорони довкілля.....	81
2.2.1. Загальний огляд міжнародних природоохоронних договорів	81
2.2.2. Міжнародний контроль за виконанням міжнародних договірних зобов'язань щодо охорони довкілля: стан проблеми.....	96
2.2.3. Підходи до забезпечення дотримання міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища.....	106
2.3. Суб'єкти міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища.....	114
2.3.1. Загальний огляд.....	114

2.3.2. Автономні органи адміністрування міжнародних договорів про охорону довкілля.....	128
---	-----

Розділ 3. Спеціальні органи міжнародного контролю як центральна складова забезпечення дотримання міжнародних договорів про охорону довкілля.....135

3.1. Спеціальні органи контролю за дотриманням основних універсальних міжнародних договорів про охорону довкілля.....	135
---	-----

3.2. Компетенція та процедура роботи спеціальних органів міжнародного контролю.....	166
---	-----

3.3. Особливості виконання рішень спеціальних органів міжнародного контролю на національному рівні (на прикладі України).....	179
---	-----

Висновки.....	190
----------------------	------------

Список використаних джерел.....	198
--	------------

Додаток 1. Список опублікованих праць за темою дисертації.....	223
---	------------

Додаток 2. Відомості про апробацію результатів дисертації.....	225
---	------------

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Важливість охорони навколишнього середовища є безперечно одним із найбільш актуальних завдань людства на найближчий час і у довгостроковій перспективі. Світ усе частіше стикається з глобальними та транскордонними екологічними проблемами, такими як зміна клімату, втрата біорізноманіття та забруднення довкілля. Правовим інструментом, який зазвичай використовується для їх вирішення, є міжнародні договори з охорони навколишнього середовища. Разом з тим на тлі їх постійного підписання держави та суб'єкти, що знаходяться під їхньою юрисдикцією, продовжують шкодити довкіллю у безпрецедентному масштабі. Останнє має місце у поведінці відповідних суб'єктів як у мирний час, так і в межах збройних конфліктів. Так, відповідно до повідомлення Державної екологічної комісії України тільки за 11 місяців російської агресії проти України на січень 2023 р. довкіллю було завдано збитків на понад 688 мільярдів гривень [13]. Як здається, одним із пояснень цих порушень, як утім й інших порушень міжнародного права, є відсутність ефективної системи забезпечення дотримання та примушення до виконання міжнародних зобов'язань.

На превеликий жаль, система міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища (далі – МДОНС) є достатньо фрагментованою. Більшість договорів надає захист окремим елементам навколишнього середовища і тільки від певних видів забруднення. У той самий час доречним у цьому контексті здається так званий екосистемний підхід, якій би гарантував його цілісність. Крім того, зазначені договори часто не містять механізмів забезпечення виконання зобов'язань. Однак потреба у їх формуванні стає все більш нагальною. Ключовою складовою таких механізмів, як здається, мають стати спеціальні органи міжнародного контролю за дотриманням відповідних

договорів, які б були наділені ефективними повноваженнями щодо моніторингу дотримання угод та примушенням до нього у разі порушень.

Разом з тим, незважаючи на те, що останні 20 років можна спостерігати стрімкий ріст кількості таких органів, що демонструє зміну парадигми та нову тенденцію у еволюції механізмів міжнародного контролю, у міжнародному праві навколишнього середовища поки що немає єдиного правового підходу, який би визначав обов'язковість створення цих органів та їхні структуру, функції та повноваження. Натомість на практиці контроль за дотриманням міжнародних природоохоронних угод здійснюється широким колом суб'єктів, що часто не дає належних результатів, адже діяльність держав у цьому напрямку є спорадичною, універсальна спеціалізована міжнародна природоохоронна організація відсутня, інші міжнародні організації мають контрольні повноваження тільки у певних сферах міжнародних відносин, що охоплюються мандатом їхньої діяльності, а міжнародні неурядові організації не мають владних повноважень. Як результат, бажаною є подальша інституалізація діяльності спеціальних органів контролю за дотриманням конкретних міжнародних природоохоронних договорів.

Ситуація, яка склалася, потребує також звернення до наробку загальної теорії міжнародного контролю та його певної систематизації. Адже незважаючи на те, що ця проблематика розглядалася у роботах українських та закордонних вчених-міжнародників, у наукових публікаціях і практичній діяльності органів міжнародного контролю й досі спостерігається відсутність сталого понятійного апарату та єдиного розуміння сутності, ознак, форм, видів, методів, засобів та інших характеристик міжнародного контролю. У свою чергу, така ситуація заважає розвитку та вдосконаленню галузевих механізмів контролю. Отже, у рамках зазначеної проблематики наше завдання полягає в тому, щоб з урахуванням наробку науки міжнародного права та завдяки систематизації загальних положень щодо міжнародного контролю виявити особливості діяльності органів контролю за дотриманням МДОНС та тенденції їхнього розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за темою «Національна правова система України: сучасний стан, тенденції на напрями розвитку» № 309, затвердженої Наказом Одеського національного університету імені І. І. Мечникова №1304-18 ід 16 липня 2021 р. (номер держреєстрації в ІНТЕІ 0121U112814).

Мета дисертаційного дослідження полягає у комплексному аналізі теоретичних та практичних проблем функціонування органів контролю за дотриманням МДОНС, а також формулювання рекомендацій щодо вдосконалення їх роботи.

Для досягнення мети необхідно виконати наступні **завдання**, а саме:
розкрити поняття та основні характеристики міжнародного контролю;
розмежувати міжнародний контроль та суміжні правові категорії;
висвітлити становлення та еволюцію органів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС;

виявити особливості міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, що обумовлюють здійснення міжнародного контролю;

дослідити сучасний стан забезпечення дотримання МДОНС та висвітлити його проблематику;

розглянути підходи до забезпечення дотримання МДОНС у науці міжнародного права;

окреслити коло суб'єктів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС;

визначити роль у цьому процесі автономних органів адміністрування міжнародних договорів про охорону довкілля, зокрема, спеціальних органів міжнародного контролю;

провести порівняльно-правовий аналіз механізмів забезпечення дотримання основних універсальних МДОНС, що базуються на роботі спеціального органу міжнародного контролю;

проаналізувати структуру та компетенцію спеціальних органів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС;

визначити правову природу рішень спеціальних органів міжнародного контролю;

охарактеризувати особливості виконання рішень спеціальних органів міжнародного контролю на національному рівні;

виявити проблеми виконання рішень спеціальних органів міжнародного контролю в Україні, їх причини та надати рекомендації щодо їх усунення.

Об'єктом дослідження є відносини, які виникають між державами та іншими суб'єктами міжнародного права щодо забезпечення дотримання МДОНС.

Предметом дослідження є теоретико-прикладні засади діяльності органів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС.

Методи дослідження. У процесі підготовки дисертації було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких базується на *системному підході* до визначення місця органів контролю за дотриманням МДОНС у механізмі забезпечення виконання державами та іншими суб'єктами міжнародних природоохоронних зобов'язань. За допомогою *діалектичного методу* поглиблено понятійний апарат, визначено поняття міжнародного контролю як способу забезпечення виконання зобов'язань у міжнародному праві (підпункти 1.1.1, 1.1.3). Метод *структурного аналізу* надав можливість дослідити співвідношення понять «міжнародний контроль», «міжнародний моніторинг», «міжнародні гарантії» та інших (підпункт 1.1.2). *Порівняльно-правовий метод* застосовувався в процесі зіставлення різних підходів до визначення основних характеристик контролю в міжнародному праві (підпункт 1.1.1). Використання *методу історизму* надало

можливість проаналізувати становлення та еволюцію органів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону довкілля (підрозділ 1.2). *Функціональний метод* надав змогу розглянути міжнародний контроль за дотриманням МДОНС як правовідношення, дослідити його динаміку, визначити шляхи та умови його застосування (підрозділ 2.2, 3.1., 3.2). *Герменевтичний метод* було використано для визначення кола суб'єктів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС (підрозділ 2.3, 3.1). *Міждисциплінарний підхід* та *метод аналогії* були корисними для перенесення властивостей та ознак контролю як функції управління на міжнародний контроль, що має подібність з першим та є його похідною категорією (підпункти 1.1.1, 1.1.3). Натомість *методи аналізу та синтезу* допомогли при формулюванні висновків і пропозицій дисертації, що були зроблені на базі положень загальної теорії права і теорії міжнародного права та з використанням понятійного апарату відповідних галузей науки відповідно до принципів послідовності й обґрунтованості суджень (розділи 1, 2, 3). Використання цих методів у комплексі забезпечило максимально об'єктивне і ґрунтовне дослідження проблематики.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові положення, присвячені проблемам міжнародного публічного права та, зокрема, міжнародного права навколишнього середовища. У процесі підготовки роботи використовувалися здобутки таких вітчизняних та закордонних вчених, як Д. Азарія, Т. Анцупова, Дж. Аусубель, Д. Боданські, Дж. Брунне, М. Буроменський, В. Буткевич, Д. Віктор, А. Гавердовський, Е. Гей, Н. Гетейн, О. Грін, Л. Гусейнов, О. Далман, В. Денисов, Бх. Десаї, А. Дмитрієв, М. Доелль, О. Дячук, О. Задорожній, Дж. Клабберс, Д. Кулка, М. Медведєва, Ф. Мейс, О. Мельник, К. Мехлем, Д. Мвого, В. Мицик, Г. Мовсісян, Дж. Молтені Тагліабуе, М. Наварро, О. Нігреєва, М. О'Коннелл, М. Олів'є, Л. Раджамані, В. Рачинська, В. Рюдігер, А. Самаан, Ф. Сендс, К. Б. Сімма, К. Скотт, Є. Стрельцова, К. Теннер, Т. Тревес, Г. Ульфстайн, М. Фіцморіс, А. Фоделла, К. Фойгт, Р. Черчилль, Д. Шелтон, Ю. Шемшученко та інших.

Нормативну базу дослідження становлять міжнародні конвенції універсального і регіонального характеру, міжнародно-правові звичаї, рішення міжнародних організацій та національні нормативно-правові акти.

Емпіричним підґрунтям дослідження виступили рішення автономних органів адміністрування МДОНС та рішення міжнародних судів. З метою повного та всебічного дослідження діяльності спеціальних органів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС було вивчено правовий статус та процедури роботи 17 комітетів з імплементації та забезпечення дотримання основних універсальних міжнародних природоохоронних угод, що переважно базуються на рішеннях їх конференцій/нарад сторін. Окрему увагу було приділено рішенням комітетів з імплементації та забезпечення дотримання МДОНС, які стосуються випадків недотримання положень угод.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, присвяченим визначенню правового статусу та компетенції органів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС. У роботі зроблено висновки та надано пропозиції, які мають значення для розвитку науки та практики міжнародного права і відповідають вимогам наукової новизни. До них слід віднести такі:

уперше:

з'ясовано, що міжнародний контроль за дотриманням універсальних МДОНС здійснюється широким колом суб'єктів у різних формах, а саме: простій, тобто такій, коли суб'єктом контролю є самі держави-учасниці міжнародних договорів, інституційній, тобто такій, коли для реалізації контролю утворюються спеціальні органи чи організації, та, відповідно, змішаній. Доведено, що головну роль серед них відіграє саме інституційна форма контролю;

встановлено, що контрольні функції щодо дотримання міжнародних договорів про охорону довкілля властиві майже всім органам, що здійснюють їх адміністрування, а саме: конференції/наradі сторін міжнародного договору,

секретаріату, постійним комітетам, науковим органам, спеціальним контрольним органам тощо;

доведено, що проведення міжнародного контролю за дотриманням МДОНС завдяки утворенню спеціальних органів (комітетів з імплементації та забезпечення дотримання) є найбільш ефективним та має перспективи розвитку, адже ці органи на відміну від інших органів адміністрування міжнародних договорів можуть здійснювати контрольну функцію більш адресно, оптимізовано з точки зору ресурсних витрат та у коротші строки, що, відповідно, дозволяє казати про зростання їх кількості у майбутньому та вдосконалення їхньої структури та процедур роботи;

визначено правовий статус, структуру та компетенцію спеціальних органів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС та надано рекомендації щодо їх вдосконалення, зокрема, стосовно переліку заходів, до яких вони можуть вдаватися у випадках недотримання договору з урахуванням збалансованого поєднання фасилітативного та примусового підходу до забезпечення виконання міжнародних зобов'язань у міжнародному праві навколишнього середовища, зокрема, рекомендовано використовувати більш жорсткі заходи реагування на недотримання МДОНС, як-то: попередження, заяви про недотримання, вимога звіту про недотримання та оприлюднення відповідної інформації, у поєднанні із втратою економічних чи організаційних переваг, які можуть передбачатися міжнародною угодою для її держав-учасниць;

на базі дослідження роботи 17 комітетів з імплементації та забезпечення дотримання МДОНС обґрунтовані висновки щодо тенденцій розвитку міжнародного контролю за виконанням міжнародних природоохоронних зобов'язань, які, зокрема, стосуються включення положень, які передбачатимуть утворення та регламентацію роботи відповідних органів контролю, у текст міжнародних природоохоронних угод, надання цим органам ширших контрольних повноважень та можливості застосування більшої кількості заходів реагування на недотримання положень договорів;

на підставі аналізу останньої практики роботи комітетів з імплементації та забезпечення дотримання МДОНС, учасницею яких є Україна, визначено проблеми виконання рішень деяких спеціальних органів міжнародного контролю в Україні, зокрема, рішень комітетів контролю за дотриманням Конвенції Еспо та Орхуської конвенції, та надано рекомендації щодо їх вирішення, які, зокрема, передбачають необхідність внесення змін у низку законодавчих актів та забезпечення доступу громадськості до екологічно значущих проектів тощо;

удосконалено:

поняття міжнародного контролю як способу забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, який запропоновано визначати як діяльність держав, міжнародних організацій або створених ними органів, яка полягає в перевірці виконання міжнародних природоохоронних зобов'язань і вжитті заходів щодо його забезпечення;

понятійний апарат, зокрема, надано узгоджені між собою визначення таким поняттям як форма міжнародного контролю, методи, засоби та процедури міжнародного контролю, механізм міжнародного контролю. У цьому контексті запропоновано розрізняти види та форми міжнародного контролю, визначаючи останні за суб'єктом здійснення міжнародного контролю та поділяючи їх на просту, інституційну та змішану;

визначення основних елементів міжнародного контролю, а саме: його суб'єктів, якими є держави, що здійснюють контроль, а також утворені ними та повноважні щодо контролю міжнародні організації або автономні міжнародні органи, об'єктів, якими є держави та інші суб'єкти міжнародного права, що взяли на себе виконання певних зобов'язань, та предмета контролю, тобто поведінки останніх щодо виконання відповідних міжнародних зобов'язань;

виокремлення етапів здійснення міжнародного контролю, які умовно можна поділити на етап перевірки виконання учасниками міжнародних відносин їх міжнародних зобов'язань, етап оцінки та аналізу отриманої у результаті

перевірки інформації, етап забезпечення виконання зазначених зобов'язань тощо, з конкретизацією завдань (перевірка відповідності, оцінка результатів, реагування на недотримання тощо), які повинні виконуватися на кожному з них та, як наслідок, відповідних заходів здійснення контролю, тобто тих технологій, механізмів, пристроїв, що є необхідними для здійснення міжнародної контрольної діяльності, та методів здійснення контролю, тобто способів застосування останніх;

розмежування міжнародного контролю, міжнародного моніторингу, міжнародного нагляду (спостереження) та інших способів забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, які рекомендується вважати взаємопов'язаними, але різними за змістом та наслідками застосування механізмами;

рекомендації щодо регламентації правового статусу та компетенції автономних органів адміністрування міжнародних договорів про охорону довкілля;

набуло подальшого розвитку:

теоретичні положення щодо забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, а саме його способи, зокрема, міжнародний контроль, міжнародні гарантії, заходи зміцнення довіри тощо;

визначення особливостей міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, що впливають на здійснення міжнародного контролю, а саме її фрагментованості, наукової невизначеності, динамічності та мінливості екологічних проблем, їх обумовленості поведінкою приватних суб'єктів тощо;

основні наукові підходи до забезпечення виконання міжнародних зобов'язань з охорони навколишнього середовища, а саме заохочувальний, спрямований на забезпечення їх дотримання через позитивні стимули, допомогу державам тощо, та примусовий, який полягає у застосуванні заходів реагування на недотримання та, відповідно, настання негативних наслідків для держав-порушниць;

визначення кола суб'єктів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону довкілля, до якого окрім держав входять міжнародні міжурядові та неурядові організації, автономні органи адміністрування МДОНС, науковці тощо, із конкретизацією їх ролі та ефективності у цьому процесі;

визначення правової природи та юридичної сили рішень спеціальних органів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС, які є актами «м'якого права», що не є юридично обов'язковими для держав, проте чиє недотримання може мати для них певні негативні політичні та економічні наслідки.

Практичне значення одержаних результатів проявляється у тому, що висновки та пропозиції запропоновані у дисертації, можуть бути використані у: (1) науково-дослідній роботі – з метою подальшого розвитку теорії міжнародного права та вивчення проблем забезпечення виконання міжнародних зобов'язань; (2) нормотворчій діяльності – під час розробки проектів нових та внесення змін до чинних МДОНС, а також національних нормативно-правових актів, які регламентують охорону довкілля; (3) правозастосовній діяльності – для забезпечення одноманітності у застосуванні правових норм та інших нормативних приписів, що регламентують процес здійснення міжнародного контролю за дотриманням МДОНС; (4) науково-методичній роботі – при підготовці навчальних посібників та підручників з міжнародного права, при викладанні курсів міжнародного публічного права, міжнародного права навколишнього середовища, права міжнародних організацій, в розробленні спецкурсів з теоретичних та практичних проблем забезпечення виконання міжнародних зобов'язань; (5) навчальному процесі – для вивчення дисциплін «Міжнародне публічне право», «Міжнародне право навколишнього середовища», «Право міжнародних організацій»; (6) правовиховній сфері – для підвищення рівня загальної правової екологічної культури населення та формування фахової правосвідомості здобувачів вищої освіти юридичних вузів і факультетів. Деякі пропозиції наведені у дисертації, було застосовано у

навчальному процесі Одеського національного університету імені І.І. Мечникова при викладанні дисциплін: «Міжнародне публічне право» та «Міжнародне екологічне право» (Довідка про впровадження № 01-01-691 від 11.04.2023). Наукові висновки та запропоновані в дисертації положення щодо важливості врахування міжнародних договорів з охорони довкілля та їх положень при вдосконаленні положень національного права та правозастосовної діяльності як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях, зокрема, у контексті контролю за додержанням природоохоронного законодавства, використання і охорони природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення; участі у розробці та реалізації програм з раціонального використання відходів та вжиття необхідних заходів для впровадження маловідходних і енергозберігаючих технологій тощо, впроваджені у процес підготовки та підвищення кваліфікації працівників Департаменту екології та розвитку рекреаційних зон Одеської міської ради (Акт про апробацію і впровадження № 402/0114/1 від 30.03.2023).

Особистий внесок здобувачки. Дисертаційне дослідження є особистим науковим здобутком авторки. Усі висновки, рекомендації, новітні наукові положення, сформульовані у роботі, отримані нею самостійно.

Апробація результатів дисертації. Висновки і положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема, на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах», що пройшла на базі Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (м. Київ, 8–9 жовтня 2021 р.); Міжнародній науковій конференції «Причорноморські публічно-правові читання», що пройшла на базі Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв, 10–12 вересня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання», що

пройшла на базі Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній онлайн конференції «Правові та безпекові аспекти життя в Україні», що була організована громадською організацією «Legal Activity» (14 жовтня 2022 р.); 77-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 23–25 листопада 2022 р.).

Публікації. Основні положення та висновки знайшли відображення у 10 публікаціях, у тому числі 5 статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях, перелік яких затверджено МОН України, та 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 228 сторінки, з них основного тексту – 183 сторінки, список використаних джерел складає 214 найменувань і розташований на 25 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ МІЖНАРОДНИХ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

1.1. Міжнародний контроль як спосіб забезпечення виконання зобов'язань у міжнародному праві

1.1.1. Поняття міжнародного контролю та його роль у забезпеченні виконання міжнародних зобов'язань

Однією з особливостей системи міжнародного права у його позитивістському розумінні є відсутність централізованого апарату примусу щодо дотримання правових приписів. Натомість часто презюмується добровільність дотримання норм міжнародного права, яка витікає з зацікавленості у цьому держав [161, с. 50]. Однак така добровільність не є абсолютною, адже, як відомо, одним з основних принципів міжнародного права є принцип добросовісного виконання державами взятих на себе міжнародних зобов'язань. Виникнувши ще на ранніх стадіях розвитку державності та отримавши закріплення у формі міжнародного звичая, принцип *pacta sunt servanda* (з лат. «договори повинні виконуватися») є джерелом юридичної сили міжнародного права [36, с. 207; 74, с. 30].

Серед основних документів, які відображають зміст цього принципу, слід назвати Статут ООН, «Декларацію про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН», ухвалену резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 2625 (XXV) 24 жовтня 1970 р., а також Заключний акт Наради із співробітництва та безпеки у Європі 1975 р. Найбільш докладно зміст принципу розкрито у «Декларації принципів, якими держави-учасники будуть керуватися у взаємних відносинах», що міститься у додатку до Гельсінського акту 1975 р. У ній зазначається, що

«держави-учасниці будуть сумлінно виконувати як ті зобов'язання, які випливають із загально визнаних принципів і норм міжнародного права, так і ті зобов'язання, які випливають із договорів або інших угод, що відповідають міжнародному праву й учасниками яких вони є. При здійсненні своїх суверенних прав, включаючи право встановлювати свої закони та адміністративні правила, вони будуть узгоджувати свої дії зі своїми юридичними зобов'язаннями за міжнародним правом, а також враховувати належним чином і виконувати положення Заключного акту Наради з безпеки і співробітництва в Європі» [12]. На додаток, Декларація також наголосила на переважній силі зобов'язань за Статутом ООН перед іншими міжнародними зобов'язаннями держав-учасниць [12].

Отже, нормальним станом речей у міжнародному житті має бути та ситуація, коли держави сумлінно виконують взяті на себе міжнародні зобов'язання. Причому категорія «сумлінності», як правило, передбачає повноту, чесність, точність та своєчасність, відповідно не тільки до формальних приписів, а до основної цілі зобов'язання, із застосуванням всіх можливих засобів. Сумлінність має проявлятися не тільки у процесі виконання, але й тлумачення зобов'язання та стосуватися моменту прийняття на себе зобов'язання, коли держава має реально оцінювати свої можливості щодо його майбутньої реалізації та мати конкретні наміри щодо цього [4, с. 202].

Однак, на жаль, далеко не завжди суб'єкти міжнародного права, головними з яких залишаються держави, прагнуть добровільно дотримуватися цього принципу та саме у такий спосіб виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання. Порухення державами зобов'язань є однією з реалій сьогодення, яка, однак, не має визнаватися нормою. Отже, перед міжнародним правом та міжнародною системою у цілому постає завдання щодо вироблення таких засобів, які б могли стимулювати, або ж навіть примушувати держави до добросовісного виконання їхніх міжнародних зобов'язань.

Як здається, таку функцію можуть виконувати різні засоби впливу на суб'єктів міжнародного права, починаючи із способів забезпечення виконання зобов'язань аж до заходів репресивної міжнародної відповідальності [139, с. 449]. Проте звернення до останніх є крайньою мірою у ситуації, коли держава наполегливо відмовляється не тільки відшкодувати завдані невиконанням збитки, але навіть припинити саму протиправну поведінку.

Однак набагато ефективнішим вбачається вироблення таких способів забезпечення виконання зобов'язань, які мали б саме попереджувальний характер. З їх допомогою держави були б додатково вмотивовані не припускатися порушень. Незважаючи на величезну практичну значимість таких способів, ця тема у науці міжнародного права є однією з найменш досліджених та систематизованих. Причини цього сягають самої природи міжнародного права, адже первинність категорії державного суверенітету впливає також на систему способів забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. Як відомо, держави дуже неохоче йдуть на визнання певних обов'язкових для них засобів впливу, які потенційно можуть призвести для примушення держави до певної небажаної для неї у певній ситуації поведінки. Це стосується, перш за все, міжнародно-правової відповідальності, яка так й не була кодифікована у формі договору [117, с. 31–143] та базується майже виключно на міжнародних звичаях.

Наслідки застосування способів забезпечення виконання зобов'язань є менш болючими для держави, ніж наслідки застосування до неї міжнародної відповідальності, але все ж таки можуть бути неприємними та небажаними. Як наслідок, держави також із великою пильністю ставляться до будь-яких засобів забезпечувального характеру, що можуть передбачатися тим чи іншим договором, який вони укладають. Однак, як відомо, норма права, не підкріплена примусом, часто залишається виключно декларативною. Отже, й суб'єкти міжнародної правотворчості усе частіше намагаються зробити нові угоди дієвими та такими, які б передбачали механізми їх забезпечення.

Звісно, держави можуть й надалі відмовлятися від підписання таких договорів, однак їхнє існування у сучасній міжнародній системі вимагає усе більшої взаємодії з іншими суб'єктами та стає все менш ізольованим. Ефективність такої взаємодії зазнає впливу низки факторів, серед яких, окрім власне правових, слід підкреслити фактори економічного та політичного характеру, як-то: транзакційні витрати, негативні наслідки втрати іміджу тощо. Сукупна дія цих чинників часто примушує держави, що формально є незалежними, йти на поступки й приймати на себе зобов'язання, від яких ще 50 років назад вони б відмовилися. Усе це спричиняє закономірний та невідворотній розвиток засобів примусового впливу на держави, серед яких, як вже було зазначено, дуже важливими є способи забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, серед яких провідну роль останнім часом відіграє міжнародний контроль [55, с. 182].

Слід зазначити, що міжнародне зобов'язання є ключовим елементом усієї системи міжнародного права. Саме його порушення вбачається за основний елемент міжнародно-протиправного діяння відповідно до ст. 2 «Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 2001 р. Стаття 12 проекту зазначає, що порушення державою міжнародно-протиправного діяння має місце тоді, коли діяння цієї держави не відповідає тому, що вимагало від нього вказане зобов'язання, незалежно від його походження та характеру [117, с. 54]. Останні умови є важливими, адже, як підкреслюється у коментарях до проекту статей, у статтях не йдеться про порушення норм права, а саме зобов'язань, що стосуються певної держави [117, с. 36]. Крім того, підкреслюється, що зобов'язання може виникнути для держави з міжнародного договору та норми міжнародного звичаю чи міжнародного договору та одностороннього акту [117, с. 55]. Отже, у контексті способів забезпечення слід розрізнявати міжнародні зобов'язання, що є об'єктом такого забезпечення, та їхні джерела.

На додаток, потрібно звернути увагу на те, що не завжди джерела міжнародного права *stricto sensu* співпадають із джерелами міжнародних зобов'язань, адже в останні роки намітилася тенденція до проліферації джерел останніх [42, с. 142]. Зокрема, питання утворення юридичних зобов'язань за допомогою односторонніх актів держав було детально розглянуто у монографії С. О. Мельник «Односторонні акти держав у сучасному міжнародному праві» [32]. Отже, говорячи про способи забезпечення виконання зобов'язань, слід розрізняти джерела їх виникнення, адже до зобов'язань, що базуються на договорі та односторонньому акті держави, не можна застосовувати ті самі способи забезпечення виконання.

У міжнародному праві виокремлюють групу засобів забезпечення виконання міжнародних договорів. Іноді їх називають гарантіями, способами, механізмами забезпечення. Більшість авторів ухиляється як від чіткого визначення чи структурного розташування цієї групи, так і від вичерпного переліку способів, які до неї відносяться, вдаючись просто до їх перерахування.

Історії відомі такі гарантії виконання договірних зобов'язань – присяга, інститут заручників, заклад цінностей, які, однак, в міжнародно-договірній практиці у наш час не застосовуються. Натомість інші форми забезпечення, такі як заняття території, односторонні, взаємні і колективні гарантії, порука, збереглися до недавнього часу [10, с.113–114]. Пізніше забезпечення виконання зобов'язань почали диференціювати на міжнародне та внутрішньодержавне, виокремлюючи відповідні засоби. Саме після Другої світової війни із формуванням ООН та інших міжнародних організацій та органів, відповідальних за підтримання миру та безпеки, захист прав людини та інших важливих загальнолюдських цінностей отримав свій розвиток інститут міжнародного контролю.

Незважаючи на те, що першим спеціальним контрольним механізмом налічується вже більше 50 років, ще й зараз у теоретичному плані не вирішено питання щодо чіткого визначення міжнародного контролю та його

розмежування із суміжними засобами забезпечення виконання міжнародних зобов'язань у цілому та міжнародних договорів зокрема.

Інститут міжнародного контролю є порівняно новим у міжнародному праві, а отже, його термінологія ще не усталилася. У міжнародних договорах та інших правових актах, а також у англійських публікаціях стосовно поняття міжнародного контролю використовуються різні терміни: «compliance ensuring», «verification», «surveillance», «supervision», «observance», «monitoring», «inspection», «enforcement» і дуже рідко «control». Останній термін також дуже рідко зустрічається у назвах органів контролю за дотриманням МДОНС, серед яких домінує формулювання «compliance committee» (комітет із забезпечення дотримання) та «implementation committee» (комітет з імплементації). Виключенням є деякі комітети з контролю за дотриманням угод про рибальство у різних частинах світового океану, наприклад, Постійний комітет з міжнародного контролю (Standing Committee on International Control), що був створений у 1971 р. у рамках роботи Міжнародної комісії з рибальства у північно-західній Атлантиці [142, с. 13]. Однак для відповідних органів, утворених у цій сфері пізніше, застосування цього терміну не властиве. Іноді він фігурує у інших галузях міжнародного права, як-то: контроль за озброєннями, обігом наркотиків тощо. Серед органів контролю з відповідними назвами слід зазначити Міжнародний комітет із контролю за наркотиками (International Narcotics Control Board), Міжнародну комісію з нагляду та контролю за Женевськими угодами, які поклали край Першій війні в Індокитаї (the International Commission for Supervision and Control).

Проте у дискурсі міжнародного права навколишнього середовища саме термін «контроль» (control) не закріпився. Як правило, стосовно забезпечення МДОНС використовується термін «процедура (забезпечення) дотримання» (compliance procedure). Для міжнародного права навколишнього середовища взагалі властива певна відмінність в термінології порівняно із загальним міжнародним правом. Зокрема, у відповідних правових актах часто йдеться про

«обіцянки» (commitments), а не про зобов'язання (obligations), про «недотримання» (non-compliance), а не про «порушення» (breaches), про «наслідки» (consequences), а не про «засоби примусу до виконання» (enforcement measures) чи «санкції» (sanctions). Це можна пояснити тим загальним підходом до виконання зобов'язань держав щодо охорони довкілля, який базувався й переважно базується на добровільності, моніторингу та сприянні, а не на більш жорстких процедурах контролю та примусу.

Можна спостерігати також певні національні традиції у застосуванні термінології. Так, для міжнародно-правового дискурсу Франції більш властивий термін «нагляд» («surveillance»), у наукових працях іспанських юристів-міжнародників можна зустріти саме термін «міжнародний контроль» («control») [153, с. 77], що властиве також вітчизняній правовій традиції. Саме цей факт й обумовив формулювання теми дослідження.

Слід відмітити, що відсутність централізованої системи примусу до виконання міжнародних зобов'язань, частиною якої міг би бути міжнародний контроль, призвела до того, що більша частина досліджень, присвячених міжнародному контролю, мають галузевий характер. Так, значну роботу щодо вивчення теоретичних аспектів міжнародного контролю у галузі міжнародної безпеки було проведено Комісією ООН з роззброєння та Групою урядових експертів з контролю в усіх його аспектах, включаючи роль ООН у галузі контролю, що була утворена у 2004 р. У її доповіді за 2007 р. контроль визначається як інструмент зміцнення міжнародної безпеки, що включає збір, співставлення та аналіз інформації, необхідної для того, щоб дійти висновку про виконання стороною своїх зобов'язань [209, с. 11].

Таке просте визначення, однак, не розкриває всієї сутності та ознак міжнародного контролю. Спробуємо дослідити їх. Перш за все, його розуміють як діяльність, тобто певний процес, дії суб'єктів, що здійснюють контроль. Однак змістовний компонент такої діяльності розуміють по-різному, наголошуючи на тому, що він полягає у перевірці відповідності поведінки

держави прийнятим на себе зобов'язанням, а також попередженню їх можливих порушень у майбутньому [34, с. 124]. Існує також думка про те, що суть міжнародного контролю полягає у збиранні та оцінці інформації та з'ясуванні фактичних обставин діяльності суб'єктів міжнародного права щодо реалізації міжнародно-правових норм [36, с. 273].

Отже, наведені визначення поєднує розуміння міжнародного контролю як діяльності його суб'єктів, яка, перш за все, спрямована на перевірку відповідності поведінки держави її міжнародним зобов'язанням. Проте важливим елементом контролю є також можливість для суб'єкта контролю вживати заходи у разі їх недотримання. На цьому, зокрема, наголошує Програма ООН з навколишнього середовища (далі – ЮНЕП) у Керівних настановах, спрямованих на посилення дотримання багатосторонніх природоохоронних угод, 2001 р. (далі – Керівні настанови ЮНЕП). У п. 14 (d) (ii) зазначено, що механізми забезпечення дотримання МДОНС спрямовані не тільки на виявлення випадків недотримання на ранній стадії та їх причин, а також на застосування відповідних заходів, які б допомогли вирішувати виявлені проблеми та виправити ситуацію. Такі заходи можуть як забезпечувати сприяння дотриманню, так і мати більш серйозний характер [138].

Наведені вище положення дозволяють казати про вузьке та широке тлумачення міжнародного контролю, залежно від тих функцій, які виконують суб'єкти контролю. Якщо у вузькому сенсі це система заходів чи діяльність виключно з перевірки виконання учасниками міжнародних відносин прийнятих ними зобов'язань, то у широкому сенсі це також оцінка та аналіз отриманої у результаті перевірки інформації й подальша діяльність органів із забезпечення реалізації та дотримання міжнародних зобов'язань [147, с. 150]. Деякі вчені навіть йдуть ще далі, включаючи до функцій контрольних органів можливість притягнення до міжнародної відповідальності [153, с. 102]. Останнє твердження, однак, потребує додаткових міркувань, адже міжнародна відповідальність, хоча й має забезпечувальний ефект, є окремим інститутом міжнародного права, який,

на нашу думку, потрібно відрізнити від інституту міжнародного контролю. Проте у зарубіжних публікаціях, присвячених питанням міжнародного контролю, термін «міжнародний контроль» (verification) часто розмежовують також із засобами примушення до виконання міжнародних зобов'язань у разі їх порушення підконтрольним суб'єктом (enforcement) [82, с. 3], тобто застосовують саме його вузьку інтерпретацію.

Однією з галузей, де інститут міжнародного контролю отримав найбільший розвиток, є галузь захисту прав людини. Зважаючи на це, звернемося до наукових визначень міжнародного контролю у цій сфері. Так, один із провідних вітчизняних юристів-міжнародників В. В. Мицик визначає міжнародний контроль за дотриманням та захистом прав людини «як встановлення суб'єктами міжнародного права або органами міжнародних організацій, які здійснюють таку діяльність на основі міжнародних договорів, відповідності законодавчих, судових, адміністративних та інших заходів, політики та фактичної поведінки держави вимогам зобов'язань, взятих нею згідно з цими договорами» [34, с. 124]. Така дефініція міжнародного контролю збагачує його змістовне наповнення через деталізацію об'єкта контролю. Відповідно до неї, контролю має підлягати не тільки фактична поведінка держави, але й законодавчі, судові, адміністративні та інші заходи, політика. Проте такий перелік, на нашу думку, вимагає більш детального визначення саме «поведінки держави», адже прийняття перелічених вище заходів також може розглядатися як її поведінка.

Важливим у попередньому визначенні є також наголос на тому, що заходи, які приймає держава, мають бути спрямовані на виконання нею власних міжнародних договірних зобов'язань. Однак, як відомо, у галузі охорони навколишнього середовища велика кількість конвенцій є рамковими, що передбачає подальшу конкретизацію їх положень, у тому числі й завдяки рішенням конференцій/нарад сторін та інших органів адміністрування відповідних угод. Це, у свою чергу, викликає запитання про те, чи такі рішення

є обов'язковими для держав, або ж мова йде про акти так званого «м'якого права» [150; 156]. Як здається, вимагати від держави дотримання неправових приписів, що містяться у таких актах, є наразі передчасним.

У зв'язку з вищезазначеним варто розглянути інститут міжнародного контролю у більш широкому контексті реалізації норм міжнародного права, що допоможе краще зрозуміти його значення у сучасному міжнародному праві. Перш за все, слід зазначити, що правореалізацію можна розглядати як складову більш широкого механізму міжнародно-правового регулювання, що полягає у владному, координаційного характеру впливі держав на міжнародні відносини за допомогою міжнародно-правових норм. Окрім правореалізації у широкому значенні до нього входить також правосвідомість, правотворчість і нормотворчість [36, с. 278].

Кажучи про механізм реалізації міжнародно-правових норм, як правило, його поділяють на дві частини: 1) конвенційну (матеріально-правову) – норми договорів, що містять зобов'язання держав; та 2) інституційну (процесуально-правову) – «договірні норми, що регламентують структуру та порядок функціонування контрольних, імплементаційних механізмів, призначених забезпечити виконання цих зобов'язань» [34, с. 123]. Отже, міжнародний контроль є складовою більш широкого механізму реалізації норм міжнародного права.

Проте з приводу змісту та структури останнього також немає єдності думок. Часто пропонують розмежовувати такі, на перший погляд, синонімічні поняття, як реалізацію та імплементацію. Реалізація стосується здійснення саме норм міжнародного права, у той час імплементація – це здійснення міжнародних зобов'язань, що, як зазначалося, можуть витікати не тільки з норм міжнародного права. Крім того, у здійсненні імплементації виокремлюють два рівні – міжнародний та національний.

Розмежовує ці поняття, зокрема, В. В. Мицик. Під імплементацією він розуміє «здійснення міжнародно-правових норм на міжнародному рівні та

забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань на національному рівні» [36, с. 264], в рамках якого реалізація є засобом імплементації. Отже, імплементацію можна розуміти як більш широкий процес, що стосується як міжнародно-правових норм, так і міжнародних зобов'язань, у рамках якого знаходить прояв реалізація як засіб імплементації. Детальне дослідження, присвячене саме імплементації норм міжнародному праву, було проведене також А. С. Гавердовським, який визначав реалізацію міжнародних зобов'язань як мету імплементації. [8, с. 62]. Як можна побачити, зазначені терміни дійсно використовуються хаотично. Їхнє чітке розмежування потребує додаткових наукових досліджень. Важливим є визначення місця міжнародного контролю у механізмі реалізації норм міжнародного права та міжнародних зобов'язань держав та інших суб'єктів.

Так, В. В. Мицик розуміє механізм реалізації норм міжнародного права як сукупність нормативних та інституційних (організаційно-правових) засобів, що суб'єкти міжнародного права застосовують на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях. На міжнародному рівні механізм виглядає як комплекс засобів та інститутів, що складається з двох взаємопов'язаних компонентів – міжнародного правового (перш за все, конвенційного) механізму та міжнародного організаційно-правового (інституційного) механізму. Перший включає правозабезпечувальну правотворчість, тлумачення, міжнародний контроль та правозастосування, а другий – держави, організації та органи (комітети, комісії, судові органи) [36, с. 271– 273]. У цьому контексті завданням міжнародного контролю вбачають нормативне забезпечення обробки інформації, що покликана визначити поведінку суб'єкта реалізації [6, с. 436], а його суттю – збирання та оцінку інформації, з'ясування фактичних обставин діяльності суб'єктів міжнародного права щодо реалізації міжнародно-правових норм реалізації [6, с. 438].

Отже, міжнародний контроль є важливою складовою міжнародного рівня реалізації норм міжнародного права, входячи, перш за все, до правового

компоненту та забезпечуючи оцінку відповідності поведінки суб'єктів міжнародного права його нормативним приписам. Проте без наявності інституційної складової, тобто відповідних органів контролю, досягти цих цілей важко. Отже, можна зробити висновок про умовність поділу механізму реалізації міжнародного права на ланки та їх нерозривний взаємозв'язок.

Необхідним для розуміння сутності міжнародного контролю є визначення його основних елементів, таких як суб'єкти, об'єкти та предмет міжнародного контролю. У науці міжнародного права, на наш погляд, ці характеристики контролю досліджено недостатньо детально. У зв'язку з цим корисно звернутися до теорії менеджменту, у рамках якої контроль досліджується як одна з функцій управління. Так, під суб'єктом контролю у науці управління розуміють того, хто здійснює контрольну функцію, під об'єктом контролю – то, що піддається контролю, або того, хто піддається контролю, під предметом контролю – стан та поведінка об'єкта контролю [46, с. 122].

Екстраполюючи загальні положення теорії контролю на міжнародне право, можна дійти висновку про те, що суб'єктами міжнародного контролю, тобто тими суб'єктами, що мають право його здійснювати, вважають суб'єктів міжнародного права, у першу чергу, держав, а також утворені ними та повноважні щодо контролю міжнародні організації або окремі міжнародні органи. Деякі дослідники визначають також міжнародні неурядові організації як суб'єктів міжнародного контролю [40, с. 640]. У контексті охорони довкілля міжнародні неурядові організації дійсно відіграють серйозну роль. Наведена вище теза, однак, викликає сумніви щодо можливості міжнародних неурядових організацій здійснювати міжнародний контроль щодо діяльності держав із можливим прийняттям вагомих для останніх рішень. У міжнародних природоохоронних режимах, наприклад, Орхуській конвенції, ці організації можуть виступати ініціаторами проведення контролю щодо недотримання державами, проте самі у ньому участі приймати не можуть. У цьому зв'язку, як уявляється, міжнародні неурядові організації можна розглядати скоріше як

суб'єктів міжнародного моніторингу, співвідношення якого із міжнародним контролем буде розглянуто нижче.

Складніше розмежувати об'єкт та предмет міжнародного контролю. Як здається, об'єктом такого контролю є, в першу чергу, держави або ж інші суб'єкти міжнародного права, що взяли на себе виконання певних зобов'язань. Слушною є позиція О. М. Музичука щодо того, що об'єктами міжнародного контролю можуть бути не держава у цілому, а певні її органи, її законодавство, правозастосовна та судова практика [40, с. 640], адже держава є дуже складним та багатоаспектним феноменом, який може мати різноманітні прояви. Об'єктом міжнародного контролю іноді вважають виконання міжнародних зобов'язань, із чим важко цілковито погодитися, адже виконання зобов'язань має бути скоріше результатом, що забезпечується, зокрема, завдяки здійсненню міжнародного контролю. Щодо предмета контролю, то у контексті теорії управління він може становити поведінку держав та інших суб'єктів, тобто їхні дії чи бездіяльність, щодо виконання міжнародних зобов'язань, зокрема, у процесі дотримання міжнародних договорів.

Чіткому розумінню сутності та ознак міжнародного контролю заважає також певна термінологічна невизначеність та перехрещення цієї категорії з іншими, схожими на неї, категоріями, такими як, наприклад, моніторинг, спостереження, нагляд, що іноді використовують як синоніми. Це особливо актуально для поняття моніторингу. Розглянемо цю проблему більш детально.

1.1.2. Розмежування міжнародного контролю та суміжних правових категорій

«Використання термінів «міжнародний контроль» та «міжнародний моніторинг» у міжнародному праві має ярко виражене галузеве забарвлення». Наразі однією з галузей, для якої властиві найбільш розвинуті механізми контролю за виконанням зобов'язань держав, є галузь міжнародного захисту прав людини. Однак зарубіжні фахівці в галузі міжнародного права термін

«контроль» за дотриманням прав людини використовують рідко» [50, с. 241]. Частіше йдеться саме про «моніторинг» (*monitoring* – від лат. *monitor*) виконання зобов'язань у сфері прав людини. Цей термін міцно утвердився в практиці міжнародного права, однак йому присвячені лише поодинокі міжнародно-правові наукові дослідження [1, с. 161].

Для визначення сутності поняття «моніторинг» варто звернутися до джерел вітчизняної правової науки, де цей термін застосовується достатньо широко. Так, у «Юридичній енциклопедії» під ред. Ю. С. Шемшученко «моніторинг визначається як регулярне спостереження за станом природних, технічних і соціальних процесів з метою їх оцінки, контролю та прогнозування. Зокрема, він може здійснюватися за допомогою електронних та інших технічних засобів з наземних, морських і космічних станцій» [78, с. 764]. Виокремлюють три рівні моніторингу: глобальний, регіональний і локальний. Як найбільш поширені системи моніторингу у виданні зазначені системи моніторингу за станом довкілля, громадської думки, злочинності. Підкреслюється, що порядок проведення моніторингу є нормативно врегульованим. «На базі отриманої за допомогою моніторингу інформації державними органами, політичними партіями, громадськими організаціями тощо приймаються відповідні рішення» [78, с. 764].

Отже, таке визначення моніторингу дає привід зробити такі висновки: а) моніторинг у національній правовій системі здійснюється з метою здійснення контролю, отже, є пов'язаним, але не тотожним йому заходом; б) моніторинг більшою мірою здійснюється з метою спостереження та збору інформації, але в рамках моніторингу не можуть вживатися заходи примусового характеру; в) моніторинг може здійснюватися різними технічними засобами; г) моніторинг може здійснюватися різними суб'єктами, як державного, так і недержавного характеру» [50, с. 241].

«Цікаво, що у теорії управління моніторинг розглядають як один з елементів контролю, завдяки постійному здійсненню якого досягається

перманентна оцінка якості роботи певної системи [71, с. 50], тобто об'єкта контролю» [50, с. 241].

Окрему увагу вивченню моніторингу приділяють у науці адміністративного права. Хоча і тут немає єдності думок з приводу розуміння та розрізнення таких понять, як «моніторинг», «контроль» та «нагляд». Більш поширеними є поняття контролю та нагляду, які деякі науковці використовують як споріднені, а деякі розрізняють, розуміючи контроль як родове поняття щодо нагляду або ж навпаки. Іноді контроль [28, с. 178] та нагляд визначають як самодостатні владні функції, що нетипово для моніторингу [3, с. 79].

Переважно, контроль розглядають як родове поняття щодо нагляду та моніторингу. Дуже доречним уявляється розмежування цих видів діяльності із функціональної точки зору. При адміністративному контролі посадова особа, як правило, може здійснити безпосередній вплив на цю правову (юридичну) фактичну ситуацію. При владному нагляді орган виконавчої влади може оформити припис суб'єкту, який порушив законодавство, усунути дефекти, тобто здійснити непрямий вплив. Функція владного моніторингу передбачає застосування відомчих заходів впливу, що мають регламентуючий характер, тобто при моніторингу відсутні можливості як прямого, так і непрямого впливу на порушника [3, с. 83].

«Наведені тези дозволяють дійти висновку про те, що в національному праві «контроль» є більш широким поняттям, яке охоплює як «нагляд», так і «моніторинг». Крім того, саме органи контролю можуть справляти прямий вплив на підконтрольних суб'єктів, вживаючи певні засоби, аби примусити їх виконувати нормативні приписи. Нагляд передбачає тільки можливість непрямого впливу через приписи щодо припинення протиправної діяльності, а моніторинг взагалі не передбачає можливостей вживання засобів впливу, оскільки його результати дають підстави тільки для зміни відповідних нормативних комплексів на інші, більш дієві» [50, с. 242].

Присутня у адміністративному праві дискусія щодо розуміння та застосування зазначених термінів справляє негативний вплив на застосування цих термінів у також у інших сферах, зокрема, міжнародному праві, адже забезпечення виконання міжнародних зобов'язань є хоча й новою сферою, але такою, що зазнає значного впливу національних правових систем.

Як зазначалося, застосування зазначених вище термінів не збігається ні в міжнародних нормативних актах, ні в наукових публікаціях. Деякі міжнародні акти містять дефініції міжнародного моніторингу. Так, у керівництві, що було підготовлено Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, моніторинг визначений у такий спосіб: «Моніторинг в галузі прав людини включає в себе збір інформації про інциденти, спостереження за подіями (вибори, суди, демонстрації тощо), візити «на місця», в тому числі в місця тримання під вартою і табори біженців, діалог з владою держави з питань доступу до інформації, відновлення постраждалих в правах та інші заходи» [202, с. 9]. У цьому визначенні, проте, не міститься інформація про те, хто саме та на яких підставах може здійснювати моніторинг. Здається, спостерігач може діяти і без повноважень, що надані йому міжнародним договором, резолюцією міжурядового органу або ж угодою з приймаючою стороною, тобто бути незалежною приватною особою чи громадською організацією.

Що стосуються доктринальних рішень, то, наприклад, М. О. Медведєва говорить про моніторинг як «безперервне стеження за якимось процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або тенденції розвитку. Мета моніторингу – ідентифікація проблем, оцінка наслідків певної діяльності, оцінка ефективності і результативності міжнародної угоди та забезпечення попередження спорів» [31, с. 213–214].

На думку Т. О. Анцупової, «предметом моніторингу в міжнародному праві є зобов'язання держав, взяті відповідно до норм міжнародних договорів та інших актів як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру, в тому числі рішень міжнародних організацій» [1, с. 161]. Це певною мірою споріднює його із

міжнародним контролем. Дослідниця, однак, розуміє міжнародно-правовий моніторинг більш широко, ніж міжнародний контроль, зазначаючи, що «моніторинг, на різних етапах його здійснення, може включати в себе контроль, повчання (поради), нагляд, спостереження, оцінку, прогнозування та ін. Всі ці складові в сукупності складають зміст правового моніторингу» [1, с. 164]. Дослідивши моніторинг у контексті права Ради Європи, вона дійшла висновку про те, що «моніторинг – це комплекс регулярних процедур, пов'язаних з наглядом, вивченням, аналізом, оцінкою, нагадуванням та прогнозуванням і контролем і здійснюваних органами та спеціалізованими установами Ради Європи з метою відстеження виконання державами-членами взятих на себе зобов'язань, а також запобігання порушенню прав людини та зміцнення демократичної стабільності в Європі» [1, с. 164]. На її думку, міжнародний контроль може як грати самостійну ролі, так і бути «однією з функцій міжнародно-правового моніторингу» [1, с. 163].

Проте у закордонних дослідженнях поняття моніторингу (monitoring) та контролю (verification), як правило, розмежовують. Так, Дж. Х. Аусубель (J. H. Ausubel) та Д. Г. Віктор (D. G. Victor) розуміють перший «як процес отримання інформації, що використовується для сприяння прийняттю рішень та імплементації угоди, а другий – як процес визначення, чи дотримується сторона договору своїх зобов'язань (is in compliance)» [82, с. 3]. Крім того, «вони розрізняють також «контроль» (verification) та «примус до виконання зобов'язань» (enforcement), який вони визначають як набір санкцій та інших стимулів, що можуть примусити сторони виконати зобов'язання. При цьому наголошується на необхідності розмежування цих понять, звертаючи увагу на те, що у науковій літературі, спеціально присвяченій питанням контролю за озброєнням, обидва поняття часто об'єднуються у понятті «режим контролю» (verification regime)» [82, с. 3].

Крім того, моніторинг можна зустріти серед методів чи засобів здійснення міжнародного контролю (verification techniques), які більш детально будуть

розглянуті у наступному підрозділі. До останніх, зокрема, відносять: «повідомлення інформації (базові, періодичні та остаточні); збір, аналіз та перехресну перевірку наданих даних та / або іншої інформації; перевірку наданої інформації, віддалено та / або на місці через постійний моніторинг та / або інспекції на місці; спільні заходи для полегшення перевірки; механізми роз'яснень у разі технічних труднощів або незрозумілостей; місії з встановлення фактів або інспекцій за запитом на місцях (*in situ*); використання національних технічних засобів; використання міжнародних технічних засобів тощо» [88, с. 17–26].

Таким чином, у науці міжнародного права можна існують «декілька підходів до розуміння співвідношення понять міжнародного моніторингу та міжнародного контролю, у межах яких ці поняття: 1) ототожнюють; 2) розрізняють; 3) розуміють міжнародний моніторинг ширше ніж міжнародний контроль (міжнародний контроль розглядається як складова міжнародного моніторингу; суб'єкти міжнародного контролю – це тільки повноважні органи, суб'єкти міжнародного моніторингу – широкий круг суб'єктів міжнародного права, які можуть здійснювати його й без спеціальних повноважень); 4) розуміють міжнародний контроль функціонально ширше ніж міжнародний моніторинг (міжнародний контроль може передбачати також можливість застосування заходів впливу на порушника задля його стимулювання або сприяння дотриманню ним міжнародних зобов'язань); 5) розглядають міжнародний моніторинг як один із методів міжнародного контролю» [50, с. 244].

На наш погляд, ці процедури є взаємопов'язаними, але різними за змістом та наслідками. Міжнародний моніторинг може використовуватися «у цілях міжнародного контролю як його метод чи передувати йому, як і навпаки результати незалежного міжнародного моніторингу можуть спричинити ініціювання процедури міжнародного контролю» [50, с. 244].

Іноді поняття моніторингу також ототожнюють з поняттям спостереження або нагляду, які, на нашу думку, можна сприймати як синоніми. Як вже зазначалося, іноді моніторинг визначають «як постійне спостереження за певним процесом із метою виявлення його відповідності бажаному результату» [1, с. 163]. Проте, як наголошує Т. О. Анцупова, наприклад, «для системи права Ради Європи ототожнення моніторингу із наглядом не є прийнятним. Використовуючи термінологію права Ради Європи, «observation» традиційно переводиться як «спостереження» і позначає одну з можливих функцій моніторингу» [1, с. 163], або ж методів його здійснення.

Підсумовуючи, слід ще раз підкреслити, що категорії, які було досліджено у роботі, є спорідненими, але мають відмінності в процедурі, результатах та наслідках здійснення відповідної діяльності. Разом з тим слід відмітити, що «нормативному масиву міжнародного права, а також відповідним науковим дослідженням властиве довільне застосування цих термінів, які часто використовуються як синонімічні та підміняють один одного, чого, на наше переконання, слід уникати» [50, с. 244].

Нарешті, розуміння сутності та особливостей міжнародного контролю як способу забезпечення виконання міжнародних зобов'язань потребує також його відмежування від інших способів забезпечення виконання, що містить певні труднощі, адже, як вже було зазначено, забезпечення виконання зобов'язань у міжнародному праві знаходиться тільки на стадії свого формування.

Найбільші складнощі виникають при розрізненні міжнародного контролю та міжнародних гарантій, адже іноді їх ототожнюють [9, с. 611]. Однак, як слушно зазначає В. В. Мицик, «в багатьох випадках гарантії і контроль є окремими способами в міжнародному праві прав людини, які, однак, тісно переплітаються між собою та обумовлюються один одним» [34, с.124].

Міжнародні гарантії являють собою доволі складну категорію міжнародного права. Цим терміном іноді позначають обов'язки держави як пасивного, так і активного характеру. Прикладами актів, які, як вважається,

містять саме гарантії, є «Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» 1994 р. та Мирний договір між Італією та Австрією 1947 р., відповідно до якого Італія взяла на себе зобов'язання укласти чи підтвердити угоди з Австрією щодо вільних пасажирських та вантажних перевезень між країнами тощо [204]. У цих випадках термін «гарантія» застосовується фактично як синонім терміну «зобов'язання».

Крім того, термін «гарантія» або «гарантійні заходи» є особливим способом забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, що можуть виражатися як експліцитно у тексті договору, так й імпліцитно. У цьому значенні їх потрібно відрізнити від «застави» та «поруки», адже перша передбачає передачу державі-кредитору на певний час території чи інших об'єктів для забезпечення договірних зобов'язань, а друга – зобов'язання третього суб'єкта щодо виконання зобов'язаним суб'єктом міжнародного зобов'язання. На відміну від гарантій поручитель не спонукає іншу державу до виконання свого зобов'язання, а натомість сам виконує його [10, с. 114]. Разом з тим ці способи забезпечення не можуть розглядатися ізольовано від гарантій, адже мають певні гарантійні якості.

Іноді поняття міжнародних гарантій змішують із поняттям контролю безпосередньо у міжнародних правових актах. Так, офіційний сайт МАГАТЕ російською мовою містить наступне визначення заходів, до яких вдається організація для забезпечення мирного використання атомної енергії: гарантії – це комплекс технічних заходів, котрі МАГАТЕ застосовує відносно ядерного матеріалу, прагнучи тим самим перевірити то, що ядерні установки не використовуються не за призначенням, а ядерний матеріал не переключується з використання у мирних цілях. Гарантії є засобами, завдяки яким МАГАТЕ здійснює перевірку виконання державами своїх правових зобов'язань у рамках відповідних угод про гарантії з МАГАТЕ. Здійснення гарантій базується на річному циклі та складається із чотирьох основних процесів: «а) збору та оцінки

інформації, що має відношення до гарантій; б) розробки підходу до застосування гарантій на рівні держави, які б дозволили досягти технічних цілей перевірки заяв держави; в) планування, здійснення та оцінки діяльності щодо гарантій, в межах яких виявляється будь-яка невідповідність цілей та реального стану речей; г) формування висновків у зв'язку із здійсненням гарантій, що забезпечують надійну впевненість міжнародного співтовариства у тому, що держави дотримуються своїх зобов'язань щодо гарантій» [45]. Цікаво, що у англomовній версії сайту застосовується термін «safeguards».

Як можна побачити, зміст заходів, що здійснює МАГАТЕ задля перевірки мирного використання атому, багато у чому співпадає із змістом діяльності у контексті здійснення міжнародного контролю, про яку йшлося раніше. Однак як вже було зазначено, ця ситуація є наслідком термінологічної неоднорідності, що можна спостерігати щодо способів забезпечення виконання зобов'язань у міжнародному праві. Задля більш чіткого розмежування міжнародного контролю та міжнародних гарантій, як здається, гарантії МАГАТЕ було б правильним відносити саме до засобів міжнародного контролю.

Від заходів міжнародного контролю слід відмежовувати також заходи зміцнення довіри. Як зазначає М. В. Буроменський, інститут заходів зміцнення довіри й інститут заходів міжнародного контролю тісно пов'язані: заходи зміцнення довіри сприяють укладенню угод у сфері обмеження озброєнь і роззброєння, одним із засобів забезпечення яких є міжнародний контроль. Він визначає заходи довіри як систему організаційно-правових заходів, що здійснюються з метою зниження військової небезпеки та забезпечення довіри між державами [35, с. 275]. По суті, заходи зміцнення довіри забезпечують взаєморозуміння, а заходи контролю – дотримання міжнародних норм.

Отже, міжнародний контроль потрібно відрізнити як від споріднених його міжнародного моніторингу, нагляду (спостереження), так і від інших способів забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. У найбільш загальному розумінні міжнародний контроль – це діяльність держав, міжнародних

організацій або створених ними органів, що міститься в перевірці цими суб'єктами виконання міжнародних природоохоронних зобов'язань і вжитті заходів щодо його забезпечення.

1.1.3. Основні характеристики міжнародного контролю

Як вже було зазначено, наразі механізм міжнародного контролю найчастіше застосовується саме щодо забезпечення виконання міжнародних договірних зобов'язань. Той факт, що можливість здійснення міжнародного контролю наразі переважно базується на міжнародному договорі дає підставу вважати, що інститут міжнародного контролю великою мірою відноситься саме до галузі права міжнародних договорів. З іншого боку, інститут контролю в міжнародному праві можна розглядати й як міжгалузевий, бо його норми «розкидані» по різних галузях цієї системи права (право міжнародних договорів, право міжнародної безпеки, міжнародне гуманітарне право, міжнародне морське право, міжнародне право навколишнього середовища тощо). Обидві позиції здаються певною мірою виправданими, адже міжнародний контроль дійсно безпосередньо стосується міжнародних договорів, але у той самий час міжнародні договори є джерелами переважної кількості галузей міжнародного права. Крім того, міжнародні зобов'язання, що забезпечуються міжнародним контролем, можуть мати не тільки договірну природу. Різна правова природа міжнародних зобов'язань була підкреслена також Групою урядових експертів з контролю в усіх його аспектах, включаючи роль ООН у галузі контролю, що була утворена у 2004 р. У її доповіді зазначено, що зобов'язання можуть виникати з договорів, угод чи домовленостей або з рішень компетентних багатосторонніх органів, таких як Рада Безпеки ООН [209, с. 11]

Як наслідок, праву міжнародного контролю властиві загальні характеристики права міжнародних договорів, зокрема, деякі його принципи, як-то: принципи універсальності, добровільності та узгодженості волевиявлення,

рівноправності учасників договору. Однак можна казати також про принципи, властиві саме інституту міжнародного контролю [54, с. 70]. Слід зазначити, що більшість цих принципів були сформульовані у 1988 р. Комісією ООН з роззброєння щодо міжнародного контролю у цій сфері. У Спеціальній доповіді комісії, що була презентована на Третій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН з роззброєння, запропоновано 16 принципів міжнародного контролю у цій сфері (у документі застосовується термін «verification»), переважну більшість з яких, проте, можна вважати характерними для інституту міжнародного контролю у цілому, зокрема: адекватності контролю; міжнародний контроль не має бути самоціллю, а засобом досягнення основних цілей договору; принцип відкритості контролю; держави не повинні вдаватися до приховування інформації від міжнародного контролю; питання організації міжнародного контролю мають розглядатися на початку та на кожному етапі переговорів із укладення певного договору; договори повинні визначати відповідні процедури та механізми для перегляду та оцінки системи міжнародного контролю, а також, де можливо, часові рамки для їх здійснення; принцип повноти охоплення предмета міжнародного контролю; принцип ефективності системи міжнародного контролю, що має бути здатною своєчасно забезпечити зрозумілі та переконливі докази відповідності чи невідповідності поведінки держави її міжнародним зобов'язанням; принцип поєднання різних засобів контролю; принцип рівності прав держав-учасниць договору щодо участі у міжнародному контролі; здійснення міжнародного контролю можливо тільки у рамках, передбачених відповідною угодою; здійснення міжнародного контролю ґрунтується на явно вираженій згоді держав та є проявом їхнього суверенітету; принцип недискримінації; принцип невтручання у внутрішні справи держави-об'єкта контролю [191, с. 49–51].

Як можна побачити, реалізація деяких з цих принципів можлива саме за умови укладення міжнародного договору. Крім того, деякі принципи пов'язані з етапами укладання договору, його об'єктами та цілями. На окрему увагу

заслуговує принцип ефективності контролю. У документі визначено конкретні критерії, які можуть допомогти визначити, наскільки та чи інша система міжнародного контролю є ефективною. Зокрема, можливість забезпечення зрозумілих та переконливих доказів відповідності чи невідповідності поведінки держави її міжнародним зобов'язанням, своєчасність їх надання; повнота охоплення предмета контролю. Важливим є також закріплення в договорі механізму забезпечення ефективності міжнародного контролю, що полягає у процедурах для перегляду та оцінки роботи системи міжнародного контролю, а також, де можливо, термінів проведення цих процедур. Крім того, ефективність міжнародного контролю має досягатися завдяки забезпеченню професійності представників сторін, наявності в них спеціальних знань і високої кваліфікації, а також оперативності виконання їхніх функцій.

У змісті ще одного з принципів міжнародного контролю у зазначеній вище доповіді йдеться про те, що контроль має сприяти імплементації заходів з обмеження озброєнь та роззброєння, зміцнювати довіру між державами та забезпечувати дотримання угод всіма учасниками [191, с. 49]. Таке формулювання, на наш погляд, скоріше містить функції міжнародного контролю. З їх приводу у науці міжнародного права також немає єдності думок. Визначення конкретних функцій міжнародного контролю напряду залежить від вузького чи широкого розуміння міжнародного контролю. Так, відповідно до вузького тлумачення цього терміну, можна говорити про такі його функції, як: 1) оцінка дотримання державами їхніх міжнародних договірних зобов'язань; 2) превенція недотримання договорів; 3) зміцнення довіри між державами-учасницями; 4) тлумачення та вирішення незрозумілих питань, пов'язаних із дотриманням міжнародного договору. Разом з тим широке розуміння міжнародного контролю призводить до збільшення його потенційних функцій, до переліку який іноді відносять функцію вжиття заходів щодо примушення до виконання зобов'язань та навіть щодо притягнення порушника до міжнародної відповідальності. Це, однак, може мати наслідком подальше розмивання

концепцій міжнародного контролю, міжнародних санкцій та міжнародної відповідальності.

Окрема група зазначених вище принципів стосується статусу держав, що укладають договір, та беруть на себе зобов'язання щодо їх потенційної ролі й як суб'єктів, й як об'єктів міжнародного контролю. Ці принципи гарантують рівність прав держав-учасниць договору щодо участі у здійсненні контролю. Суб'єкти міжнародного контролю не можуть виходити за рамки, тобто умови, передбачені у міжнародному договорі.

Здійснення міжнародного контролю є проявом суверенітету держав, що має на увазі також невтручання у внутрішні справи держави-об'єкта контролю протягом здійснення контролю, наскільки це уявляється можливим. Отже, при здійсненні міжнародного контролю мають бути дотримані такі основні принципи міжнародного права, як «принцип суверенної рівності держав, принцип невтручання у внутрішні справи держави, принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань» [12].

Підвищенню ефективності міжнародного контролю слугує принцип поєднання різних інструментів контролю, чия адекватність залежить від форми міжнародного контролю та конкретної ситуації. Не існує єдиного методу, який би можна було застосовувати до всіх угод. Краще, коли сторони міжнародного договору можуть обирати з низки методів та засобів контролю, які вони вважають необхідними, ефективними та прийнятними. До факторів, що впливають на розробку механізмів контролю, відносяться: характер зобов'язань та діяльності, що перевіряється; проблеми національної безпеки; пов'язані ризики та потенційний негативні наслідки недотримання; «кредитна» історія сторін договору, тобто їхня попередня поведінка щодо дотримання інших міжнародних зобов'язань; ступінь довіри між сторонами; комерційна конфіденційність; переваги та недоліки засобів контролю, що передбачаються; наявність альтернативних або додаткових ресурсів, включаючи національні засоби та методи контролю; необхідність уникати недотримання умов

контрольної діяльності або зловживання контролем; принципи взаємності та неупередженості. Кожна держава може надавати цим факторам різну вагу [209, с. 11].

Як можна побачити, наразі міжнародний контроль становить складну комплексну категорію міжнародного права, більш чітко та правильно застосування якої потребує розгляду видів міжнародного контролю, його форм, а також методів та стадій його здійснення.

Комплексний розгляд зазначених характеристик міжнародного контролю обумовлений тісним взаємозв'язком та іноді перехрещенням зазначених категорій. Так, наприклад, суб'єкт здійснення контролю часто виступає критерієм для класифікації видів міжнародного контролю. Натомість інші вчені керуються ним, аналізуючи форми контролю [56, с. 178].

Перш за все, розглянемо підходи науковців, які досліджують проблематику міжнародного контролю, до класифікації його видів. Вона можлива за різними підставами, виходячи із завдань, способів та форм її здійснення.

У найбільш загальному розумінні міжнародний контроль можна класифікувати за територіальною сферою дії на універсальний (наприклад, контроль за участю органів ООН) та регіональний (наприклад, контроль за участю органів Ради Європи та інших регіональних організацій).

Залежно від предмета контролю виокремлюють міжнародний контроль за здійсненням міжнародних зобов'язань у галузі захисту прав людини, у міжнародному гуманітарному праві, у міжнародному праві навколишнього середовища, у праві міжнародної безпеки тощо. У перелічених галузях застосування міжнародних контрольних механізмів отримало найбільше поширення та є особливо важливим з огляду на специфіку сфери. Однак у перспективі використання методів та форм міжнародного контролю буде розвиватися також у інших галузях міжнародного права.

Механізми міжнародного контролю за способом утворення можна поділяти також на позадоговірний та договірний (Л. Г. Гусейнов) [34, с. 125], або ж на загальний та спеціальний (конвенційний). Останній здійснюється за дотриманням певної конвенції спеціально створеним для цього механізмом, а загальний контроль, відповідно, реалізується міжнародними органами та організаціями в певній сфері. Як здається, хоча способи утворення таких видів контролю теж різняться, більш слушним було б визначити критерій останньої класифікації як масштаб охоплення об'єктів міжнародного контролю, адже спеціальний контроль є більш конкретним, спрямованим на поодинокий об'єкт, а загальний контроль може стосуватися цілої галузі міжнародних відносин й великої кількості об'єктів контролю. Слід наголосити на тому, що міжнародному праву навколишнього середовища в умовах відсутності універсальної міжнародної екологічної організації властивий саме спеціальний контроль.

Ще одну класифікацію міжнародного контролю за часом здійснення контролю пропонує Л. Г. Гусейнов. У цьому контексті органи міжнародного контролю можна поділяти на ті, що здійснюють превентивний контроль, або контроль *ex ante* (наприклад, МАГАТЕ), та ті що здійснюють контроль за фактом порушення, або контроль *ex post* (комітети з захисту прав людини) [34, с. 125]. Цікаво, що більшість органів дотримання МДОНС можуть здійснювати обидва види.

Критерієм іншої поширеної класифікації видів міжнародного контролю є суб'єкт контролю. Відповідно, розрізняють контроль, що здійснюється: 1) індивідуально чи колективно державами (можливий в більшості МДОНС); 2) міжнародними організаціями (наприклад, Міжнародною морською організацією); 3) спеціально створеними міжнародними органами (наприклад, комітетами з імплементації та забезпечення дотримання МДОНС); 4) спеціально створеними міждержавними органами («наприклад, Рада асоціації щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 р.» [56, с. 178]); 5) спеціальними місіями, створеними державами чи міжнародними організаціями

(наприклад, спеціальна комісія, утворена відповідно до Резолюції № 687/1991 Ради Безпеки ООН стосовно Іраку); б) «спеціальними представниками (посланцями) найвищих посадових осіб міжнародних організацій (наприклад, Генерального секретаря ООН)» [56, с. 178].

За природою діяльності органів контролю виокремлюють політичні та юридичні механізми [34, с. 125]. Органи юридичного контролю пропонують поділяти на судові та квазісудові механізми або на судові та позасудові. Прикладами судових органів контролю є Міжнародний Суд ООН, Європейський суд з прав людини тощо. До позасудових, у свою чергу, відносять комітети, комісії, ради, що діють як при міжнародних організаціях (наприклад, Рада ООН з прав людини), так і самостійно (наприклад, комітети з імплементації МДОНС).

Як судові та позасудові органи можуть бути розподілені на групи також відповідно до об'єкта контролю на загальні (Міжнародний суд ООН) та спеціалізовані (Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини, Міжнародний трибунал з морського права тощо; комітети з прав людини, комітети із забезпечення дотримання МДОНС тощо).

Слід зазначити, що пропозиція відносити судові органи до органів міжнародного контролю викликає заперечення, адже може призвести до змішання цих двох систем органів та їхніх функцій, а у більшому масштабі – до змішання інституту міжнародного контролю та інституту мирного вирішення міжнародних спорів. Насправді, у тексті МДОНС процедури забезпечення дотримання (compliance procedure) та засоби вирішення спорів часто врегульовано окремими статтями (як наприклад, ст. 14 та 15 Конвенції Еспо), причому часто підкреслюється, що застосування перших не заважає застосуванню останніх (наприклад, Монреальський протокол) [155].

Цікаво, що в рамках певної сфери контролю може проводитися ще більш деталізована класифікація видів міжнародного контролю за органами, що його здійснюють. Наприклад, О. М. Музичук пропонує за предметом контрольної діяльності суб'єктів стосовно діяльності правоохоронних органів в Україні

виокремити суб'єктів загальної (ООН, Рада Європи, СНД) та спеціальної компетенції (Комітет ООН проти катувань, МОП, Міжнародна організація кримінальної поліції тощо), а за правовим статусом – міжурядових (ООН, Рада Європи) та неурядових (недержавні правоохоронні організації) [40, с. 637]. Варто уваги, що до недержавних суб'єктів міжнародного контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні він відносить «міжнародні громадські організації, філіали, відділення, представництва, інші структурні осередки громадських (неурядових) організацій зарубіжних держав» [40, с. 639]. Схожу позицію можна зустріти й щодо міжнародного контролю, що здійснюється неурядовими міжнародними організаціями (МКЧХ, Грінпіс тощо). На наш погляд, остання пропозиція є дискусійною, адже перелічені недержавні суб'єкти, як правило, за винятком прямо закріплених у міжнародних договорах випадків, не мають спеціальних повноважень щодо контролю, а отже, скоріше, можуть вважатися суб'єктами міжнародного моніторингу.

Іноді здійснення контролю певними суб'єктами називають формою, а не видом контролю. На нашу думку, «така позиція є слушною з огляду на визначення поняття «форма» [56, с. 178]. Так, згідно з тлумачним словником української мови, «форма» – це спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії; тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом» [77, с. 617]. Проте «вид» визначається як підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу більш загального та вищого розділу – роду» [7, с. 381]. Звісно, «будь-яку категорію, в тому числі і категорію міжнародного контролю, можна поділити на види за багатьма критеріями. Однак простий розподіл міжнародного контролю на різновиди не відображає специфічної сутності категорії «форма контролю», що дійсно підкреслює саме спосіб організації та особливості цієї діяльності у рамках роботи різних міжнародних контрольних органів та поза нею. Отже, вважаємо, що характеризуючи суб'єкта міжнародного контролю, варто казати саме про форми цієї діяльності» [56, с. 178]. У цьому зв'язку можна виділяти

«просту форму контролю, що здійснюється власне державами, та інституційну, що здійснюється міжнародними організаціями та спеціальними органами» [56, с. 178]. Ці форми, однак, можуть поєднуватися. Як буде продемонстровано у подальшому, для права охорони навколишнього середовища в останні десятиріччя властива тенденція здійснення контролю за дотриманням МДОНС саме через його інституційну форму.

Крім того, органи міжнародного контролю можна класифікувати за методами здійснення контролю. «Виокремлюють органи, що вдаються до вивчення періодичних доповідей держав про виконання своїх договірних зобов'язань; прийняття та розгляду індивідуальних та міждержавних скарг; проведення досліджень на місцях та інших механізмів, методів, засобів та процедур контролю» [56, с. 179]. Щодо класифікації й змісту зазначених категорій також немає єдності думок. Питання процедур, а при більш детальному розгляді методів та засобів, що можуть застосовуватися суб'єктами різних форм міжнародного контролю, потребує окремого розгляду. «На жаль, ці елементи міжнародного контролю є найменш термінологічно визначеними, адже те, що одні автори називають методами контролю, інші називають процедурами чи навіть заходами» [56, с. 179].

Мицик В. В. застосовує термін «процедури». Вони «різняються між собою порядком здійснення та джерелами отримання інформації. Він вважає, що найбільш типовими процедурами, що застосовують міжнародні контрольні механізми, як свідчить сучасна міжнародна практика, є: 1) розгляд періодичних доповідей держав; 2) розгляд повідомлень однієї держави-учасниці про порушення іншої; 3) розгляд повідомлень окремих осіб та груп осіб про порушення державою-учасницею прав, викладених у договорі; 4) розслідування за власною ініціативою випадків систематичного порушення державами-учасницями умов договору; 5) залучення спеціалізованих установ і компетентних органів ООН до подання експертних висновків та доповідей щодо здійснення конвенцій; 6) запит у держав додаткової інформації» [34, с. 125].

Натомість О. М. Музичук використовує термін «форми контролю». Він зазначає, що міжнародний контроль «за діяльністю правоохоронних органів в Україні здійснюється у таких формах: 1) вивчення урядових доповідей так званими «конвенційними комітетами»; 2) проведення інспекцій; 3) укладення двосторонніх угод між правоохоронними органами з різних напрямків правоохоронної діяльності (тероризм, економічна злочинність, транснаціональна злочинність тощо); 4) розгляд індивідуальних і колективних скарг про порушення прав людини правоохоронними органами; 5) оприлюднення звітів, доповідей та інших аналітичних документів міжнародними правозахисними організаціями» [40, с. 639–640].

Здається, що у наведених переліках дослідники часто звертаються до тих самих методів чи прийомів здійснення міжнародного контролю, використовуючи до них різну термінологію. Задля розмежування зазначених термінів варто звернутися до тлумачного словника української мови. Згідно з ним, «процедура» – це офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь; ряд яких-небудь дій, хід виконання чого-небудь» [65, с. 343]; «метод» – прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо)» [33, с. 692].

З наведених глос можна дійти висновку про те, що перелічені вище прийоми контролю кореспондують саме із терміном «метод контролю». «Адже термін «процедура» скоріше характеризує порядок здійснення певного методу контролю чи декількох методів, які в рамках угоди можуть застосовуватися у різних комбінаціях, а форма, як ми зазначали раніше, пов'язана із конкретним суб'єктом контролю, характеризуючи спосіб організації та особливості його діяльності» [56, с. 180].

Крім того, у літературі присутня певна термінологічна невизначеність також щодо технік, технологій та інструментів міжнародного контролю. Це є особливо властивим для зарубіжних публікацій та міжнародних правових актів.

Так, вираз «інструменти контролю» часто використовується для опису різних засобів, часто «технічних чи процедурних, які держави використовують для збору та аналізу інформації, необхідної для перевірки» [109, с. 4]. «Цей термін є найбільш узагальнюючим та таким, що охоплює методи та засоби» [56, с. 180]. «Методи міжнародного контролю у зарубіжній літературі часто називають техніками (verification techniques), відносячи до них у найбільш узагальненому вигляді: повідомлення інформації (базові, періодичні та остаточні); збір, аналіз та перехресну перевірку наданих даних та / або іншої інформації; перевірку наданої інформації, віддалено та / або на місці через постійний моніторинг та / або інспекції на місці; спільні заходи для полегшення перевірки; механізми роз'яснень у разі технічних труднощів або незрозумілостей; місії з встановлення фактів або інспекцій за запитом на місцях; використання національних технічних засобів; використання міжнародних технічних засобів тощо» [88, с. 16–26]. Засоби міжнародного контролю відповідно називаються «технологіями (verification technologies) та відносять саме до засобів, які можуть використовуватися у процесі реалізації певних методів контролю. Їх поділяють на наземні, повітряні та космічні» [88, с. 28–30]. Прикладами таких засобів можуть бути системи супутникового спостереження, різноманітні комп'ютерні програми для оброблення даних тощо.

«У нашому дослідженні ми також вважаємо правильним розрізнявати методи та засоби міжнародного контролю, розуміючи під останніми технології, механізми, пристрої, необхідні для здійснення міжнародної контрольної діяльності» [56, с. 180]. Стосовно «методів міжнародного контролю, то ми пропонуємо розуміти їх саме як способи застосування засобів міжнародного контролю. Для зручності за необхідності узагальнення можна використовувати термін «інструменти міжнародного контролю» [56, с. 181]. У цьому зв'язку слід зазначити, що у теорії менеджменту, що є однією з наук, яка вивчає контрольну діяльність, використання певних засобів за допомогою обраних методів називають механізмом управління [5, с. 59]. На наш погляд, «це стосується також

міжнародного контролю із тим зауваженням, що під його механізмом слід розуміти не тільки поєднання методів та засобів, але й процедур міжнародного контролю, які, як зазначено вище, визначають порядок здійснення певного методу контролю чи декількох методів» [56, с. 181].

Поєднання різних механізмів контролю у рамках певної форми міжнародного контролю, яка забезпечує дотримання окремого міжнародного договору чи групи міжнародних договорів, становить режим міжнародного контролю, який визначають як загальну сукупність заходів щодо забезпечення перевірки дотримання договору, до яких відносять: юридичні зобов'язання, механізми обміну даними та повідомленнями, методи моніторингу, механізми спілкування, консультацій та роз'яснень та узгоджений метод прийняття рішень щодо результатів контролю. Іноді до нього також включають механізми встановлення фактів дотримання міжнародних зобов'язань [88, с.144].

Варто зауважити, що «наведені вище переліки методів та засобів міжнародного контролю не є вичерпними. Зокрема, серед них не зазначено міжнародний моніторинг, який також можна розглядати як один з методів міжнародного контролю» [56, с. 181].

Для кожної форми міжнародного контролю властиві специфічні методи та процедури їхнього здійснення, які, як правило, мають виконуватися у чіткій послідовності. Це дозволяє виокремлювати також певні етапи чи стадії проведення міжнародного контролю. Зважаючи на те, що термін «етапи контролю» є усталеним у теорії управлінського контролю [70, с. 200], вважаємо його використання також стосовно міжнародного контролю більш доречним.

Здійснення міжнародного контролю має бути послідовним. Кожний механізм контролю за дотриманням міжнародних угод має свої етапи здійснення, які часто описані імпліцитно. Можна виокремлювати різну кількість етапів, проте у найбільш загальному вигляді вони можуть бути представлені як: 1) визначення суб'єкта, об'єкта, предмета і обсягу контрольної діяльності; 2) встановлення фактичних обставин; 3) вжиття заходів, спрямованих на

виправлення ситуації, коригування поведінки, у деяких випадках також відновлення порушених прав. Виокремлення останнього етапу характерно для більш широкої дефініції міжнародного контролю. Другий етап контролю є найбільш складним за процедурою, а отже корисно поділити її на такі підетапи: 1) збір якнайбільш детальної інформації про дотримання/недотримання зобов'язань; 2) вивчення і аналіз отриманої інформації, що полягає в зіставленні зібраних даних та змісту зобов'язання об'єкта, а також встановлення відхилення від встановленої норми; 3) юридична оцінка фактичних обставин та отриманої інформації, а також висновок про відповідність або невідповідність поведінки об'єкта взятим на себе міжнародно-правовим зобов'язанням.

Як ми вже зазначали раніше, можливість охоплення етапами міжнародного контролю також процесу притягнення підконтрольної держави до міжнародної відповідальності є дискусійною, адже міжнародна відповідальність є самостійним інститутом міжнародного права, що розглядається окремо від інституту міжнародного контролю. На наш погляд, міжнародний контроль може безпосередньо передувати міжнародній відповідальності, або його результати можуть стати підставою для подальшого притягнення держави до міжнародної відповідальності. Однак коректніше розглядати ці інститути окремо.

Необхідно підкреслити, що механізмам міжнародного контролю властива різна ефективність, «яка обумовлюється низкою факторів, як-то: сфера міжнародних відносин, форма міжнародного контролю, обсяг контрольних повноважень суб'єктів контролю, міжнародний акт, що є джерелом виникнення міжнародного зобов'язання, виконання якого потребує контролю. У цьому зв'язку потрібно розмежовувати міжнародні зобов'язання суб'єктів міжнародного права, джерелом яких є міжнародні договори, та інші міжнародні зобов'язання» [56, с. 181]. Як вже було зазначено, «у науці міжнародного права відсутня єдність думок з приводу того, які саме міжнародні акти можуть створювати міжнародні зобов'язання. Окрім міжнародних договорів, їх джерелом також є міжнародний звичай, який, однак, має неписану форму, що

ускладнює його практичне застосування та забезпечення виконання. Джерелами міжнародних зобов'язань держав вважають також деякі рішення міжнародних організацій, рішення міжнародних судових органів та навіть односторонні акти держав. Як правило, перелічені акти не утворюють спеціальних механізмів контролю щодо виконання відповідних зобов'язань. Однак це не означає, що зобов'язання, які виникли завдяки цим актам, не можуть входити в систему міжнародного контролю, що існує у певній галузі міжнародних відносин, або ж хоча б до юрисдикції окремого суб'єкта контролю. Проте наразі у міжнародному праві найбільш розвинутими інституційними механізмами контролю забезпечені саме міжнародні договірні зобов'язання» [56, с. 178].

Як вже було зазначено, ефективність механізмів контролю дуже сильно залежить від сфери міжнародних відносин, якої він стосується. Міжнародне право навколишнього середовища є сумно відомим завдяки відсутності конкретних зобов'язань та, як наслідок, механізмів примусу до їх виконання, які часто властиві МДОНС. Проте це не означає, що інститут контролю є взагалі невідомим для цієї галузі. Навпаки, в останні роки можна спостерігати його бурхливий розвиток на тлі зростання уваги міжнародної спільноти до глобальних екологічних проблем, якому передував довгий період становлення та еволюції

1.2. Становлення та еволюція органів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів з охорони довкілля

Міжнародне право навколишнього середовища все ще є відносно новою галуззю. Так, «у Статуті ООН 1945 року охорона навколишнього середовища ще не була зазначена серед її цілей і принципів. Перший орган ООН, спеціально присвячений питанням навколишнього середовища, з'явився лише 1970-х роках. Ним стала Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP, United Nations Environment Programme) (далі – ЮНЕП). Хоча, звичайно, правові питання і

міжнародні домовленості, пов'язані з вирішенням екологічних проблем, не були на той час абсолютно новими» [55, с. 182].

Прикладом одного із перших міжнародних договорів, що не тільки стосувався використання природних ресурсів, але й передбачав створення інституції для забезпечення дотримання, став «Договір 1909 р. між США та Великобританією про прикордонні води між США та Канадою, відповідно до якого було створено Спільну міжнародну комісію для вирішення проблем використання транскордонних вод. Комісія провела перше засідання в 1912 році і працювала над вирішенням понад 100 питань, порушених двома федеральними урядами» [198].

Однак бурхливий розвиток міжнародних природоохоронних інституцій почався у 1970-х років. «До цього міжнародні договори або взагалі не передбачали постійних інституційних утворень, що в багатьох випадках призводило до неефективності режиму, або обумовлювали утворення постійних міжнародних міжурядових організацій, що часто означало створення неповороткої структури» [141, с. 360]. «Водночас, ця доля оминула міжнародне право навколишнього середовища, адже спеціальна міжнародна міжурядова організація із загальною компетенцією щодо охорони довкілля так і не була утворена. Це, однак, не означає, що цими повноваженнями не наділено жодну міжнародну організацію» [55, с. 183].

«Дійсно, розвиток міжнародного права навколишнього середовища в другій половині двадцятого століття і, зокрема після Стокгольмської конференції в 1972 році, не можна зрозуміти без урахування ролі міжнародних інституцій. Ці інституції не є однорідним набором акторів. Натомість, вони виконують різноманітні функції щодо розроблення та імплементації міжнародного права навколишнього середовища. Крім того, міжнародні інституції взаємодіють і пов'язані одна з одною різними механізмами» [55, с. 183].

«У цій складній мережі інституцій ООН, зокрема Генеральна Асамблея ООН, Економічна та соціальна комісія та Комісія зі сталого розвитку, відіграють координуючу роль. Наприклад, Генеральна Асамблея ООН скликала чотири основні екологічні саміти – Стокгольмську конференцію, Конференцію у Ріо-де-Жанейро 1992 р., Йоганнесбурзьку конференцію 2002 р. та Конференцію Ріо-де-Жанейро 2012 р. – і заснувала ЮНЕП. Ці саміти зіграли важливу роль у формуванні політичного консенсусу щодо екологічних питань» [55, с. 183].

«Міжнародні інституції, такі як ЮНЕП та різноманітні спеціалізовані установи ООН, відіграють каталітичну роль у визначенні проблем, а також у переговорах та подальшому розвитку екологічних режимів. Вони роблять це, зокрема, виступаючи форумами для координації наукових досліджень; підтримують розробку та впровадження міжнародних екологічних договорів; утворюючи платформи для проведення екологічних конференцій та розміщення секретаріатів багатосторонніх екологічних угод» [133, с. 5].

«Міжнародні фінансові установи, такі як Світовий банк і Глобальний екологічний фонд, координують передачу фінансових і технологічних ресурсів і, таким чином, відіграють певну роль у реалізації принципу спільної, але диференційованої відповідальності. Крім того, низка судів і трибуналів, принаймні в принципі, мають юрисдикцію розглядати екологічні спори» [55, с. 183]. Так, «2 лютого 2018 р. Міжнародний Суд ООН виніс своє перше рішення щодо нанесення шкоди навколишньому середовищу та її компенсації у справі «Певна діяльність, здійснена Нікарагуа в прикордонній зоні» (Коста-Ріка проти Нікарагуа)» [126].

«Разом з тим особливим феноменом, властивим міжнародному праву навколишнього середовища, стала поява так званих автономних інституційних чи квазіінституційних механізмів, що обслуговують МДОНС. Ці механізми складаються, як правило, з конференції чи наради сторін із правотворчими повноваженнями та повноваженнями із прийняття рішень, секретаріату, що наділений адміністративними функціями, та додатковими органами із

виконавчими повноваженнями. Ці механізми, зважаючи на їх *ad hoc* статус, не є міжнародними організаціями у традиційному сенсі, хоча й мають риси та виконують ролі, які дуже нагадують ті, які зазвичай приписуються міжнародним організаціям» [55, с. 183]. Однак, володіючи зазначеною вище структурою «постійно діючих органів, вони виходять за рамки конференцій, що, як відомо, є тимчасовою формою міжнародного співробітництва. Через те, що такі механізми посідають окреме місце, відрізняючись як від сторін договору, так і від повноцінних міжнародних міжурядових організацій, деякі вчені пропонують визнавати їх автономний статус, що проявляється також у наявності специфічних адміністративних повноважень та процедур контролю за дотриманням договорів» [87, с. 623].

Таким чином, «такі органи можна розглядати як перехідну форму між відсутністю інституційних утворень, які б забезпечували функціонування та дотримання положень міжнародних екологічних угод, та міжнародними міжурядовими організаціями» [87, с. 623–659].

Одним із перших МДОНС, для забезпечення якого було розроблено процедуру контролю за дотриманням, є Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення, 1963 р., хоча ця процедура не містить спеціального органу контролю та не була остаточно оформлена до 2007 р. [114]. Контроль за дотриманням конвенції тою чи іншою мірою здійснюється Постійним комітетом, Комітетом тварин та Комітетом рослин, хоча основна відповідальність покладається на секретаріат та конференцію сторін, адже саме остання протягом багатьох років розвивала режим забезпечення у власних резолюціях і рішеннях. Крім того, конференція сторін ухвалює рішення щодо наслідків порушень конвенції. Важливим моментом є те, що інформацію про недотримання можуть подавати до секретаріату також міжнародні неурядові організації.

Хоча, як вже було зазначено, структура органів конвенції не містить спеціального контрольного органу, секретаріат включає підрозділ примусового

виконання положень конвенції, який співпрацює з Міжнародним консорціумом із боротьби зі злочинністю проти дикої природи (The International Consortium on Combating Wildlife Crime – ICCWC). Він був створений у 2010 р. та є спільним проектом п'яти міжурядових організацій (Секретаріату Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, Інтерполу, Управління ООН з наркотиків і злочинності, Світового банку і Всесвітньої митної організації), які працюють над наданням узгодженої підтримки субрегіональним, регіональним мережам, а також національним правоохоронним органам із захисту дикої природи [201]. Зазначений консорціум також є елементом механізму забезпечення дотримання конвенції.

Повертаючись до заходів, які можуть бути застосовані до порушників конвенції конференцією сторін, до них відносять обмеження права голосу на одному або кількох засіданнях конференції, втрату права бути членами Постійного комітету, втрату права брати участь в інших постійних комісіях, робочих групах тощо та втрату права отримувати документи на засідання. Крім того, протягом багатьох років велика кількість країн була виключена з торгівлі видами, зазначеними у Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення, на певний період через недотримання приписів договору. Усі такі заборони були тимчасовими. Простої погрози застосування санкцій інколи було достатньо, адже види, яких це стосується, можуть включати деревину, орхідеї, морепродукти, домашніх тварин, шкіру рептилій або будь-що інше, включене в конвенцію. Для багатьох країн економічні наслідки таких санкцій є значними. На кожному засіданні Постійний комітет зазвичай переглядає існуючі рекомендації щодо призупинення торгівлі та їх припинення [23].

Хоча вважається, що рівень успішності торговельних заходів, вжитих у рамках конвенції, є дуже високим, останнім часом її дієвість усе частіше піддається критиці. Дехто вважає режим Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори безсилим не лише через її нездатність боротися з

нелегальною торгівлею, але й через її недостатню роль у регулюванні стійкої легальної торгівлі. Сам по собі механізм міг би функціонувати, але сторони повинні притягувати одна одну до відповідальності, тоді конвенція запрацює. Насправді санкції майже ніколи не приймаються, адже саме сторони конвенції у рамках конференції, а не секретаріат, вирішують, до кого застосовувати санкції. Як наслідок, зважаючи на необхідну кваліфіковану більшість голосів для ухвалення рішення [186, пр. 226], під впливом політичних міркувань санкції часто не застосовуються [159].

«1990-ті роки стали свідками розвитку більш досконалої системи звітності та моніторингу виконання природоохоронних зобов'язань, створеної відповідно до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 р. із Кіотським протоколом до неї 1997 р., яка запровадила систему перевірки з помітним елементом незалежного зовнішнього нагляду. Перша конференція сторін прийняла рішення про те, що національні доповіді повинні подаватися на поглиблену перевірку групам експертів. Експерти були запропоновані сторонами та обрані секретаріатом, створеним відповідно до конвенції. Членство в цих групах відображає баланс між індустріально розвиненими країнами та іншими учасниками договору, а також різноманітність досвіду. Ефективний процес перевірки є невід'ємним елементом глобальної торгівлі викидами відповідно до Кіотського протоколу. Поточний етап розвитку моніторингу, звітності та контролю за дотриманням МДОНС виділяє наявність органів, спеціально створених для цієї мети в рамках також інших механізмів забезпечення дотримання, таких, наприклад, як Комітет з дотримання Монреальського протоколу щодо речовин, що руйнують озоновий шар» [55, с. 183–184]. Проте «таке покращене звітування, включаючи участь третіх сторін у процесі його перевірки, не передбачено усіма конвенціями» [121, с. 378].

«Процедури забезпечення дотримання на регіональному рівні вперше були започатковані в Люцернській міністерській декларації ЄЕК 1993 р., що була прийнята 30 квітня 1993 р. на Другій міністерській конференції з питань

навколишнього середовища у Європі, – «Політичний вимір процесу «Довкілля для Європи», яка закликала договірні сторони багатосторонніх екологічних договорів запровадити процедури дотримання цих договорів, які б спростили процес виконання екологічних зобов'язань, зробивши такі процеси прозорими, неконфронтаційними та дружніми» [121, с. 383].

Таким чином, «якщо більш ранні договори минулого століття спиралися в основному на принципи взаємності, належної обачності та політичного самоконтролю, без посилань на розроблені механізми дотримання, пізніші МДОНС (після 1992 р.) зазвичай мають правову основу для розробки режимів забезпечення дотримання договорів, що закладена в положеннях самої угоди» [134, с. 802–803].

«Для тих, як правило, ранніх міжнародних природоохоронних угод, які не містять таких норм, механізм забезпечення дотримання може бути створений на основі рішення конференції або наради сторін угоди, що є проявом їх іманентної компетенції. Зараз загальноприйнятою практикою для МДОНС є надання прямих повноважень конференції сторін на створення механізмів забезпечення договору, а також їх деталізацію» [55, с. 184]. «Більшість договорів містить припис про надання прав, яке зазвичай має подвійну мету: окрім закріплення компетенції конференції сторін (або іншого головного органу) щодо ухвалення процедур та/або механізмів забезпечення дотримання, воно також встановлює зобов'язання використовувати цю компетенцію та застосувати конкретні процедури відповідності, іноді в чітко визначені рамки часу» [134, с. 803].

Доприкладу, ст. 34 Картахенського протоколу про біобезпеку 2000 р. до Конвенції про біологічне різноманіття 1992 р. передбачає, що: «Конференція сторін, яка є нарадою сторін цього протоколу, на своєму першому засіданні розглядає та затверджує процедури співпраці та інституційні механізми для сприяння дотриманню положень цього протоколу та розгляду випадків невідповідності» [15]. «Схожі положення можна знайти і в інших МДОНС. Незважаючи на те, що вони є частиною обов'язків конференції сторін, їх

застосування є фрагментарним» [55, с. 184]. Наприклад, «конференція сторін Картахенського протоколу створила Комітет з дотримання на своїй першій зустрічі. На відміну від нього, конференція сторін Міжнародного договору про рослинні генетичні ресурси для виробництва продовольства і ведення сільського господарства 2001 р., який містить аналогічне положення, провела чотири зустрічі без досягнення згоди щодо механізму забезпечення дотримання, який слід створити. Нарада сторін Монреальського протоколу також не досягла успіху на своїй першій зустрічі і досягла згоди на тимчасовій основі лише на другій. Уповноважувальне положення робить мандат конференції сторін щодо утворення органів контролю за дотриманням абсолютно чітким. Він є чимось на кшталт декларації сторін про наміри вирішувати питання забезпечення договору шляхом встановлення відповідної процедури» [134, с. 803].

«Отже, за останні 30 років у міжнародному праві навколишнього середовища сформувався низка специфічних природоохоронних режимів, що базуються на відповідному МДОНС, відмінною рисою яких є утворення механізмів та процедур забезпечення дотримання положень відповідних договорів, як правило, через спеціальні органи міжнародного контролю» [55, с. 184]. Такі механізми були узгоджені відповідно до Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар (рік утворення – 1990), Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1997), Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій (2000), Конвенції Еспо про оцінку транскордонного впливу на навколишнє середовище (2001), Орхуської конвенції про доступ до інформації та участь громадськості (2002), Базельської конвенції про транскордонне перевезення небезпечних відходів (2002), Кіотського протоколу до Рамкової конвенції про зміну клімату (2002), Картахенського протоколу з біобезпеки (2004), Міжнародного договору про рослинні генетичні ресурси (2006), Протоколу про воду та здоров'я до Водної конвенції (2007), Лондонського протоколу 1996 р. до Лондонської конвенції (2007), Барселонської конвенції (2008), Протоколу про реєстри викидів і перенесення забруднювачів

до Орхуської конвенції (2010), Водної конвенції (2012), Альпійської конвенції (2012), Нагойського протоколу про доступ і спільне використання вигод (2014), Мінаматської конвенції про ртуть (2018), Роттердамської конвенції про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (2019). «Переговори ведуться щодо утворення механізмів забезпечення Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі 2001 р. Однак одним із останніх та таким, що викликає підвищений інтерес у дослідників, є механізм забезпечення Паризької угоди 2015 р. до Рамкової конвенції про зміну клімату. Перша зустріч Комітету з полегшення імплементації та забезпечення дотримання угоди, що був заснований у 2019 р., відбулася у 2020 р.» [55, с. 185].

«Слід відмітити, що ще однією особливістю міжнародного права навколишнього середовища є акцент на його непримусовому забезпеченні, що вплинуло на повноваження органів та методи й засоби контролю та забезпечення дотримання зобов'язань сторін МДОНС. Традиційним прикладом застосування неконфронтаційних засобів, що мають за мету полегшити виконання договору, а не змусити для нього, є механізм забезпечення Монреальського протоколу. Саме він став прототипом для багатьох інших МДОНС. Водночас, прикладом процедури, в якій присутні значні елементи примусу, є Кіотській протокол, досвід якого, однак, не вважають вдалим. Як наслідок, на думку дослідників, процедура забезпечення Паризької угоди наслідує модель Монреальського протоколу [114]. Проте, поява моделі Кіотського протоколу не є випадковою, адже застосування виключно неконфронтаційних засобів забезпечення дотримання договорів не завжди є ефективними. Отже, як здається, ідеальна модель забезпечення дотримання МДОНС має містити елементи як сприяння, так і примусу, що має відобразитися у повноваженнях міжнародних органів контролю» [55, с. 185].

Зважаючи на те, що наразі світ усе частіше стикається з проявами різноманітних екологічних проблем та стихійних лих, що усе частіше пов'язують

із ефектом глобального потепління, питання щодо вироблення ефективних механізмів забезпечення дотримання МДОНС у цілому та Паризької угоди зокрема стає як ніколи актуальним. Як здається, органи міжнародного контролю, що утворюються із цієї метою, посідають у цьому процесі важливе місце. Це, у свою чергу, піднімає питання про їх місце серед інших суб'єктів, що впливають та беруть участь у забезпеченні дотримання екологічних зобов'язань, а також про їх оптимальну конфігурацію, процедури утворення, функції та повноваження. Не менш важливим є процес імплементації їхніх рішень на національному рівні, який часто є основним показником ефективності роботи цих органів. Розгляду саме цих питань і будуть присвячені наступні розділи роботи.

РОЗДІЛ 2

ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ПРО ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНОГО КОНТРОЛЮ

2.1. Особливості міжнародно-правової охорони навколишнього середовища, що впливають на здійснення міжнародного контролю

Для розуміння особливостей міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів з охорони навколишнього середовища корисно на початку визначитись із особливостями самого предмета контролю, а саме - охорони довкілля та тими проблемами, які їй властиві. Адже саме ці особливості суттєво впливають на механізми та форми контролю.

По-перше, слід усвідомлювати, що міжнародні екологічні проблеми, на відміну від інших проблем міжнародних відносин, мають фізико-технологічну основу. Більшість проблем, із якими має справу міжнародне право, мають політичний характер. Екологічні проблеми, звичайно, також мають політичний вимір. Однак їм властива додаткова складова, зазвичай не притаманна іншим сферам: вони є наслідком технологічного впливу та пов'язані із складними фізичними процесами, які можна зрозуміти лише за допомогою наукових досліджень [83, с. 7].

По-друге, міжнародні екологічні проблеми пов'язані зі значною науковою невизначеністю. Хоча міжнародні спори щодо охорони довкілля часто пов'язані з розбіжностями в інтересах і цінностях держав, вони ускладнюються також невизначеністю фактів. Багато сучасних екологічних проблем мають широкомасштабні та довготривалі наслідки зі значними латентними періодами. Отже, рішення повинні прийматися в умовах певної невизначеності.

По-третє, міжнародні екологічні проблеми надзвичайно динамічні. Екологічні проблеми змінюється, що частково є результатом змін у наукових

знаннях. Коли в 1987 році було прийнято Монреальський протокол щодо речовин, які руйнують озоновий шар (далі – Монреальський протокол) [39], антарктична озонова діра була щойно відкрита, і її вплив на довкілля не був повністю зрозумілим. До 1990 року стало зрозумілим, що вимоги Монреальського протоколу щодо скорочення виробництва та споживання речовин, які руйнують озоновий шар, на 50 відсотків є недостатніми і що необхідні більш суворі заходи контролю. У відповідь сторони прийняли Лондонські поправки, які передбачали повну відмову від основних озоноруйнівних речовин. З тих пір міжнародно-правовий режим охорони озонового шару продовжував розвиватися разом із розвитком наукового розуміння проблеми.

Крім того, екологічні проблеми змінюються разом зі зміною поведінки людей і технологій. Економіка зростає, споживаючи більше ресурсів і виробляючи більше відходів, утворюються нові хімічні речовини, які замінюють більш шкідливі речовини, але іноді створюють нові ризики, запаси риби виснажуються, тому рибалки переходять до інших промислів тощо. Отже, механізми та режими, розроблені для охорони навколишнього середовища, також мають враховувати цю мінливість та бути достатнього гнучкими для того, щоб вчасно та ефективно реагувати на них.

Крім того, слід усвідомлювати, що на відміну від проблем в інших галузях міжнародного права, міжнародні екологічні проблеми викликані насамперед поведінкою приватних суб'єктів. Міжнародне право переважно має справу із негативними проявами поведінки урядів: претензії на територію, застосування сили проти інших держав, придушення прав людини, здійснення юрисдикції тощо. Деякі проблеми з навколишнім середовищем також є продуктом такої поведінки – наприклад, численні лісні пожеги, спричинені російською агресією в Україні, підриг кувейтських нафтових свердловин Іраком під час першої війни в Перській затоці. Проте більша частина забруднення та виснаження природних ресурсів є результатом приватної діяльності [83, с. 6]. Наприклад, обезліснення

є результатом попиту місцевого населення на паливну деревину, сільськогосподарські угіддя, а також експортерів на деревину. Наприклад, «у 2021 вирубка лісів в бразильській Амазонії досягла найвищого річного рівня за десятиліття: з серпня 2020 року по липень 2021 року тропічний ліс втратив 10,476 квадратних кілометрів» [68], що пов'язано із розширенням території для ведення сільського господарства. Отже, практично будь-яка людська діяльність тією чи іншою мірою пов'язана зі споживанням ресурсів або утворенням відходів і, таким чином, створює екологічні проблеми.

Як наслідок, завданням міжнародного права навколишнього середовища є розробка ефективних способів регулювання та контролю за здійсненням діяльності приватних суб'єктів. Цього можна домогтися, або вимагаючи від держав регулювати та тим чи іншим чином впливати на поведінку відповідних недержавних суб'єктів у межах їхніх кордонів, або винайшовши способи більш прямого залучення приватних суб'єктів у сферу контролю відповідних міжнародних органів.

Для міжнародного права навколишнього середовища взагалі та для міжнародного контролю за охороною довкілля зокрема властива значна участь недержавних акторів. Мова йде, перш за все, про міжнародні неурядові організації, але також про громадські організації на національному рівні, представників бізнес-спільноти. Окреме місце посідають експертні групи та поодинокі науковці. Це пояснюється, зокрема, тим фактом, що проблеми навколишнього середовища мають фізичну основу, та означає, що наука займає набагато більш помітне місце в міжнародних екологічних режимах, ніж в інших сферах міжнародного регулювання. Науковці часто діють через експертні мережі, які мають спільну базу знань і окремі члени яких мають вплив як на національному, так і на міжнародному рівнях. Багато нагальних екологічних проблем, таких як зміна клімату або виснаження озонового шару, не були очевидними відразу, а були визнані ними лише в результаті наукових досліджень. Так, у 1980-х роках зміна клімату стала важливою політичною

проблемою як завдяки значним досягненням у фундаментальній науці, так і завдяки наполегливості невеликої кількості дослідників, які піднімали це питання на міжнародних зустрічах і слуханнях на національному рівні. Отже, й подальше залучення представників наукової спільноти до процесів контролю за здійсненням охорони довкілля уявляється вкрай необхідним. Зокрема, це стосується складу органів міжнародного контролю за дотриманням відповідних міжнародних договорів.

Важливим фактором, який «потрібно враховувати при розробленні контрольних механізмів, є те, що міжнародні екологічні проблеми взаємопов'язані і потребують комплексного вирішення. Наразі це є майже загально визнаним, хоча раніше не було настільки очевидним. Наприклад, на початку двадцятого сторіччя заводи будували вищі димові труби, щоб ширше розсіювати забруднюючі речовини й таким чином зменшувати місцеве забруднення повітря. Але це «рішення» лише перетворило проблему забруднення повітря з локальної на регіональну» [83, с. 7]. Схожі взаємозв'язки характеризують широкий спектр екологічних проблем. Екологічні проблеми не слід розглядати ізольовано, без урахування їхніх ширших наслідків. Натомість вони потребують цілісного та комплексного рішення.

«Розуміння останнього факту призвело до зміни парадигми сприйняття екологічних проблем та до визнання багатьох з них, як таких, що викликають загальне занепокоєння міжнародної спільноти у цілому (the international community as a whole). Дійсно, багато проблем навколишнього середовища стосуються спільних інтересів міжнародної спільноти. Поряд із транскордонними впливами, вплив на навколишнє середовище, який зачіпає території за межами національної юрисдикції, такі як відкрите море та Антарктика, були одними з перших тем міжнародного природоохоронного регулювання. Ці впливи, очевидно, викликають спільне занепокоєння, і не тільки тому, що шкода завдається всім, а не лише одній державі, а також тому, що охорона довкілля міжнародних територій вимагає колективних дій. Те саме

стосується занепокоєнь щодо деградації глобальних спільних ресурсів, таких як озоновий шар чи кліматична система. У всіх цих випадках, оскільки жодна держава не може комплексно регулювати доступ до них або їх використання, держави повинні домовитися про взаємні обмеження, щоб запобігти трагедії спільного надбання (the tragedy of commons), яка полягає у необмеженому та недбалому використанні спільних ресурсів» [49, с. 610–611].

«Сьогодні діапазон екологічних проблем, які вважаються спільними проблемами, значно розширився і охоплює також охорону ресурсів, які, хоча й знаходяться в конкретній країні, проте є важливими для всього світу, наприклад, об'єкти всесвітньої спадщини та біологічне різноманіття. Хоча ці ресурси, на відміну, скажімо, від ресурсів відкритого моря чи кліматичної системи, потенційно можуть бути захищені окремою державою, у неї може не вистачити стимулів чи ресурсів робити це самостійно, особливо з огляду на те, що вигоди від цього стосуються всієї міжнародної спільноти» [49, с. 610–611]. Крім того, залишається незрозумілим, якою мірою окремі держави зобов'язані захищати такі «ресурси, що отримали назву ресурсів *erga omnes*» [83, с. 9]. На нашу думку, їх охорона є змістом зобов'язань *erga omnes*, чие існування було нещодавно підтверджено у «Консультативному висновку Міжамериканського суду з прав людини, який було надано за зверненням Колумбії стосовно зобов'язань держави щодо навколишнього середовища у контексті захисту та забезпечення прав людини на життя та особисту недоторканість у 2017 р.» [160].

«Отже, коли вплив на навколишнє середовище зачіпає загальну територію чи спільні інтереси, через низку причин необхідні колективні дії. З юридичної точки зору окремі держави не мають прав, на які вони могли б спиратися, вимагаючи захисту спільного надбання або ресурсів, розташованих на території інших держав. Вирішення цієї проблеми, як правило, полягає в спробах побудови багатосторонніх режимів, заснованих на договорах. У зв'язку із цим головним є залучити достатню кількість ключових держав до певного режиму, а потім забезпечити дотримання державами-учасницями своїх зобов'язань, у чому не

останнє місце посідає ефективний міжнародний контроль. Проте він потрібний також і щодо природоохоронних зобов'язань, що базуються на нормах звичаєвого характеру, до яких, зокрема, відносять також зазначені вище зобов'язання *erga omnes*» [49, с. 611].

«Взаємозалежність та цілісність як фактори, що впливають на ефективність охорони навколишнього середовища, вимагають збереження екосистем. Більш того, як вже було продемонстровано, само по собі довкілля можна розглядати як одну цілісну екосистему, у якій завдання шкоди одним елементам часто призводить до руйнування інших та системи у цілому» [48]. Однак, як доречно зазначає О. Нігреєва, «віднесення навколишнього середовища до кола об'єктів, яких можуть стосуватися зобов'язання *erga omnes* та міжнародні злочини, потребує більш чіткого визначення поняття довкілля у міжнародному праві, виокремлення складових цього комплексного об'єкта правового регулювання, визначення їх правових та економічних характеристик, розмежування зобов'язань держав щодо об'єктів, які знаходяться в межах територій із різним міжнародно-правовим режимом» [43, с. 144].

Отже, взаємозалежність та цілісність навколишнього середовища є факторами, що мають враховуватися при розробленні ефективних засобів охорони навколишнього середовища. Із цими факторами безпосередньо пов'язаний екосистемний підхід щодо збереження та захисту довкілля у міжнародному праві [48].

Ряд міжнародних екологічних угод вже визнали внутрішню цінність екосистем. Вважається, що одними з перших таких актів стала Конвенція ООН про біологічне різноманіття 1992 р. та Протокол про охорону навколишнього середовища 1991 р. до Договору про Антарктику, який є прикладом екосистемного підходу до охорони довкілля *global commons*. На регіональному рівні в рамках першої спільної зустрічі Балтійської комісії з охорони морського середовища та Комісії із захисту морського середовища Північно-Східної Атлантики у 2003 р. домовилися застосувати екосистемний підхід до управління

людською діяльністю. У цьому підході людська діяльність розглядається як компонент екосистем, і наголошується на тому, що вона повинна здійснюватися відповідно до можливостей екосистем [83, с. 14]. У транскордонному контексті ст. 20 Конвенція про право несудноплавних видів використання міжнародних водотоків 1997 р. передбачає, що держави «окремо та, якщо це доречно, спільно захищають і зберігають екосистеми міжнародних водотоків» [19]. Важливо, що це положення міститься саме в угоді, яка у інших аспектах стосується традиційного забезпечення суверенних прав держав.

Прийняття природоохоронного законодавства, яке б базувалося на екосистемному підході, є важливим також для України. Особливо актуальним це завдання стає у контексті європейської інтеграції, адже відповідні акти європейського права розроблені з урахуванням необхідності збереження екосистем. Зокрема, екосистемний підхід мав великий вплив на політику щодо використання та управління природними ресурсами, а також є відправною точкою для Рамкової директиви ЄС щодо морської стратегії 2008 р.

Відповідно до директиви, стратегія має дотримуватися екосистемного підходу. Це означає, зокрема, що вона має базуватися на найкращих доступних наукових знаннях про екосистеми та їх динаміку. На практиці цей припис має ряд проблем, які свідчать про те, що практичне впровадження екосистемного підходу як наукової основи морської стратегії ЄС знаходиться на ранніх стадіях.

Застосування екосистемного підходу передбачає бачення цілісної перспективи, постійний розвиток знань про моря та їх використання, застосування принципу обережності та гнучкого менеджменту. У всіх напрямках стратегії однією з головних проблем, пов'язаних із цією темою, є оцінка кумулятивних ефектів, які можуть виникнути в результаті поєднання різних проектів і заходів, а також потенційної відсутності цілісної системи даних і відповідного інструменту їх оцінки [167].

На жаль, як вже було зазначено, викладені вище тези щодо необхідності розроблення цілісного та системного правового регулювання відносин з охорони

довкілля поки що не стали частиною практики. Більш того, наразі можна казати про фрагментацію як міжнародного права навколишнього середовища, так і міжнародної охорони довкілля. Йдеться про існування доволі детального, але роз'єданого регулювання окремих сфер та питань охорони довкілля. Наприклад, доволі детально регламентованими є охорона озонового шару, захист від забруднення окремих водних середовищ, охорона деяких видів тварин тощо. Але така охорона у результаті не гарантує навіть їхнього захисту, адже руйнування інших елементів відповідних екосистем може справити негативний вплив також на ці «захищені» об'єкти. Як наслідок, іншим негативним аспектом фрагментації міжнародного права навколишнього середовища є відсутність єдиної системи органів або одного органу чи організації, яка б здійснювала контроль за дотриманням міжнародних договорів з охорони довкілля та стала б необхідним елементом екосистемного підходу.

Відносна юність та підвищена мінливість міжнародного права навколишнього середовища впливають також на характер його джерельної бази. Враховуючи складність та, як правило, довготривалість утворення міжнародних звичаїв, а також особливості їх застосування, основним джерелом міжнародного права навколишнього середовища, яке б могло забезпечити цілісний підхід та найширшу багатосторонню участь, є міжнародний договір. Його важливість для подальшого розвитку міжнародно-правових механізмів охорони навколишнього середовища не викликає сумнівів, що, у свою чергу, зумовлює необхідність створення контрольних органів, які б могли забезпечити дотримання цих договорів, а також, за потреби, застосування заходів примусу до порушників. Це пояснює вибір предмета нашого дослідження.

На окрему увагу в контексті захисту навколишнього середовища заслуговує також «м'яке право» (*soft law*), феномен, саме визначення та роль якого у міжнародному праві викликають бурхливі суперечки. На погляд О.О. Нігреєвої, «концепція *soft law* не є цілком юридичною, а отже, має розглядатися та визначатися з урахуванням не тільки міжнародного права та його

інструментарію. Наразі під терміном «м'яке право» розуміють сукупність різнорідних норм, як правового, так і неправового характеру, що можуть міститися, як у міжнародних договорах, так і в рішеннях міжнародних організацій, якщо вони не встановлюють чітких юридичних прав та обов'язків держав й інших суб'єктів міжнародного права» [44, с. 150].

«М'яко-правові» приписи, хоча й не породжують зобов'язань, однак, є значно схожими із юридично обов'язковими положеннями, адже неправові інструменти, як і правові, створюють спільне очікування щодо поведінки держави відповідно до приписів конкретного документа. Крім того, процедури впровадження та моніторингу і спостереження за дотриманням як юридично обов'язкових, так і необов'язкових актів використовуються без суттєвих відмінностей. Неправові документи, однак, за своєю природою не можуть передбачати врегулювання спорів. На практиці міра їхнього дотримання часто залежить від політичних обставин, а не від характеру інструменту. Загалом кажучи, держава скоріше утримається від прийняття юридичних зобов'язань і вибере юридично необов'язковий акт, якщо передбачає труднощі з дотриманням перших [162, с. 157]. Це пояснює популярність та широку застосовність м'яко-правових інструментів для врегулювання питань охорони навколишнього середовища. Ці акти часто є більш корисними та детальними також у питаннях здійснення міжнародного контролю, що обумовлює необхідність їх врахування при дослідженні існуючого та виробленні нового правового регулювання. Наприклад, більшість механізмів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС базуються на рішеннях конференції/наради сторін цих угод, які за своїм характером є скоріше актами «м'якого права». На окрему увагу у контексті юридичної обов'язковості заслуговують також рішення інших органів адміністрування та, зокрема, органів контролю за дотриманням МДОНС.

Нарешті, міжнародному праву навколишнього середовища, як і міжнародному праву у цілому, але навіть у більшій мірі, властива проблема здійснення примушення до виконання (enforcement). Відсутність відповідних

механізмів призвела до того, що деякі вчені, які займалися проблемами міжнародного права навколишнього середовища, стверджували, й особливо це простежується у публікаціях 90-х років ХХ ст. [161, с. 48; 196, с. 139], що міжнародне право навколишнього середовища менш підходить для застосування примусу, ніж інші галузі міжнародного права [161, с. 48]. Так, професор О'Конел вважала, що «[п]евні аспекти міжнародного права навколишнього середовища роблять його норми непридатними для примусового виконання, у той час, як інші норми придатні для цього із використанням внутрішньодержавних механізмів примусу. Цей аргумент на користь ширшого використання національних механізмів базується, на її думку, на тому факті, що загальне міжнародне право є таким, що традиційно виконується, а також на врахуванні природи сучасного міжнародного права навколишнього середовища та найкращих підходів до його забезпечення» [161, с. 48]. Вважаємо, що з огляду на останні трагічні події, пов'язані із вторгненням Російської Федерації в Україну, яким перша порушила усі можливі норми міжнародного права, теза про традиційне «добровільне» дотримання норм міжнародного права державами є дещо перебільшеною та такою, що не відповідає реальності. Отже, потреба у розробленні ефективних механізмів примусу до дотримання міжнародно-правових норм є нагальною. У цьому аспекті неабияку актуальність набуває ефективний міжнародний контроль, сама наявність якого мала б стимулювати держави добровільно виконувати приписи міжнародних договорів та давала б змогу своєчасно виявляти порушення та застосувати заходи примусу у разі відмови держав від добровільного повернення до сумлінного виконання їхніх природоохоронних зобов'язань.

2.2. Забезпечення дотримання міжнародних договорів як важлива складова охорони довкілля

2.2.1. Загальний огляд міжнародних природоохоронних договорів

Як вже було зазначено у попередньому підрозділі, саме міжнародні договори є наразі основним джерелом міжнародно-правової охорони довкілля. Звісно, саме цим обумовлена актуальність вироблення механізмів забезпечення їх ефективного дотримання.

Явище фрагментації міжнародного права навколишнього середовища спричинило наявність значної кількості міжнародних угод. За останні 50 років відбулося їх різке збільшення. З 272 угод, занесених до Реєстру міжнародних договорів та інших угод у сфері навколишнього природного середовища ЮНЕП 2005 р., 75 відсотків були прийняті після проведення Конференції ООН з проблем середовища, що оточує людину, 1972 р. (далі – Стокгольмська конференція).

В останні роки процес підписання природоохоронних конвенцій значно уповільнився, що, як здається, свідчить, з одного боку, про небажання держав зв'язувати себе новими зобов'язаннями у цій сфері, а, з іншого, про певне розчарування ефективністю цих угод, яка, однак, може бути покращена за рахунок удосконалення механізмів контролю. Проте, не можна не зазначити, що у 2015 р. був підписаний договір історичного значення – Паризька угода до Конвенції ООН про зміну клімату 1992 р., яка отримала майже універсальну підтримку.

Наразі, у іноземній, особливо англомовній, літературі та нормативних документах усталилося використання терміну «багатостороння екологічна угода» (multilateral environmental agreement). Він, однак, є широким та таким, що охоплює цілу низку юридично обов'язкових міжнародних угод, за допомогою яких національні уряди зобов'язуються досягти конкретних екологічних цілей.

Ці угоди можуть мати різні назви, такі як «конвенція», «договір», «угода», «хартія», «заклучний акт», «пакт», «протокол» або «статут» у випадку міжнародних організації [144, с. 51]. Більш того, незважаючи на характеристику «багатосторонні», укладачі відповідних видань зазначають, що цей термін охоплює у тому числі двосторонні договори [144, с. 51]. У нашій роботі ми віддаємо перевагу більш властивому вітчизняній науці міжнародного права терміну «міжнародні договори про охорону навколишнього середовища», що охоплює будь-які види вищезазначених угод.

Як здається, така значна кількість документів потребує певної систематизації, яку, звісно, можна проводити за різними критеріями. Хоча детальне вивчення підходів до класифікації МДОНС виходить за межі нашого дослідження, ми вважаємо за корисне звернутися до питання їх класифікації, що допоможе у подальшому орієнтуватися при вивченні їх контрольних механізмів.

На думку укладачів видання, підготовленого ЮНЕП: «Багатосторонні екологічні угоди: Посібник для афганських чиновників», існує п'ять основних категорій міжнародних екологічних угод, а саме: 1) глобальні або багатосторонні МДОНС, участь у яких приймає більшість держав світу, зокрема, Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р. і Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці 1994 р.; 2) МДОНС, сторони яких обмежені певним географічним регіоном, наприклад, Бамакська конвенція про заборону імпорту в Африку та контроль за транскордонним переміщенням і управлінням небезпечними відходами в Африці 1991 р.; 3) двосторонні МДОНС, що укладаються між двома країнами щодо певного аспекту охорони навколишнього середовища. Прикладом може служити Договір між Аргентиною та Чилі про навколишнє середовище 1991 р.; 4) рамкові МДОНС. Цей тип договорів вимагає подальших угод (протоколів) для забезпечення необхідних стандартів, процедур та інших вимог для ефективної імплементації положень договору. Прикладом є Конвенція ООН про зміну клімату 1992 р.; 5) МДОНС, що значною мірою

базуються на додатках для їх функціонування, як-то: Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення, 1973 р. і Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин 1979 р. [151, с. 9].

На нашу думку, у наведеній класифікації змішані два різні критерії – коло суб'єктів та особливості формулювання приписів договору, тому більш правильно було б відокремити перші три та останні дві категорії, адже той самий договір може належати до кількох категорій (наприклад, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення, одночасно є багатостороннім договором та договором, який базується на додатках).

Детальне вивчення усіх міжнародних природоохоронних угод не здається доречним та можливим у рамках цієї роботи, тому ми зосередимося на найбільш важливих та ефективних з них, особливо у аспекті механізмів забезпечення дотримання.

Перші міжнародні договори щодо охорони окремих елементів довкілля почали з'являтися ще на початку ХХ ст., наприклад, Конвенція про використання свинцевих білил у живописі 1921 р., Конвенція про збереження фауни і флори в їх природному стані 1933 р. тощо. Однак більшість з них припинила своє існування, або ж не містить положень щодо імплементації та забезпечення.

Одна з найстаріших конвенцій, яка становить інтерес у цьому сенсі та є чинною, Міжнародна конвенція з регулювання китобійного промислу (International Convention for the Regulation of Whaling – ICRW), була підписана 2 грудня 1946 р. та набула чинності 10 листопада 1948 р. Конвенція покликана встановити правила збереження та використання ресурсів популяції китів. Інституційна складова конвенційного режиму являє собою агентство для збору, аналізу та публікації наукової інформації, пов'язаної з китами та китобійним промислом [132].

Невдовзі після цього було започатковано процес утворення регіональних риболовецьких міжнародних організацій, основною метою яких є збереження рибних ресурсів світового океану шляхом регулювання та поступового обмеження вилову. 7 лютого 1949 р. було підписано Міжнародну конвенцію про рибальство в північно-західній Атлантиці (the International Convention for the Northwest Atlantic Fisheries – ICNAF), відповідно до якої було створено комісію з аналогічною назвою. Конвенція набула чинності 7 липня 1950 р. У зв'язку із розвитком положень міжнародного морського права та утворення виключних економічних зон угоду 1949 р. було замінено на Конвенцію про майбутнє багатостороннє співробітництво в рибальстві північно-західної Атлантики від 28 грудня 1978 р. , яка набула чинності 1 січня 1979 р. Було створено також нову організацію – Організацію з рибальства Північно-Західної Атлантики (Northwest Atlantic Fisheries Organization – NAFO) [104]. Угоду доповнено протоколом від 28 вересня 2007 р., в якому статус комісії деталізовано та посилено [81].

Відповідні організації було створено також у інших районах Світового океану, як-то: Генеральну комісію з рибальства в Середземному морі (the General Fisheries Commission for the Mediterranean) у 1949 р., Міжнародну комісію з рибальства в Південно-Східній Атлантиці (the International Commission for South East Atlantic Fisheries – ICSEAF) у 1971 р., яку було замінено на Організацію з рибальства Південно-Східної Атлантики (South East Atlantic Fisheries Organization (SEAFO) у 2003 р., Комісію з рибальства Північно-Східної Атлантики (North East Atlantic Fisheries Commission – NEAFC) у 1982 р., Комісію зі збереження та управління запасами далеко мігруючих риб у західній і центральній частині Тихого океану (Western and Central Pacific Fisheries Commission – WCPFC) у 2004 р., Південно-Тихоокеанську регіональну організацію з управління рибальством (South Pacific Regional Fisheries Management Organization – SPRFMO) у 2012 р. Угода про рибальство в південній частині Індійського океану (Southern Indian Ocean Fisheries Agreement – SIOFA) було підписано також у 2012 р.

Паралельно з процесом утворення регіональних риболовецьких організацій з загальною компетенцією відбувалося формування організацій, мандат яких стосувався саме управління промислом тунців, як одного з основних харчових продуктів для цілої низки країн світу. Так, вже 31 травня 1949 р. між США та Коста-Рікою було підписано Конвенцію із заснування Міжамериканської комісії з тропічних тунців (Convention between the United States of America and the Republic of Costa Rica for the Establishment of an Inter American Tropical Tuna Commission), що відповідає за їх збереження у в Східній частині Тихого океану. Конвенція, до якої в подальшому приєдналися й інші країни регіону, набрала чинності 3 травня 1950 р. Цікаво, що 14 листопада 2003 р. було укладено Конвенцію щодо зміцнення Міжамериканської комісії з тропічного тунця, заснованої конвенцією 1949 р. між США та республікою Коста-Ріка (Convention for the Strengthening of the Inter-American Tropical Tuna Commission Established by the 1949 Convention between the United States of America and the Republic of Costa Rica – Antigua Convention), у якій статус комісії було деталізовано та підсилено більш широкими повноваженнями [103]. Угода набрала чинності 27 серпня 2010 р.

Продовжуючи тему охорони морської фауни, 20 років потому, 14 травня 1966 р., було укладено Міжнародну конвенцію про збереження атлантичного тунця (International Convention on the Conservation of Atlantic Tuna – ICCAT) спрямовану на те, щоб популяція атлантичного тунця підтримувалася на рівнях, які забезпечують максимальний стійкий вилов для харчових та інших цілей. Вона набрала чинності 21 березня 1969 р. Відповідно до угоди створено Міжнародну комісію зі збереження атлантичного тунця, що суттєво підвищило її ефективність [131]. До неї було підписано 3 протоколи, останній з котрих, від 20 листопада 2019 р., окремо наголошує на меті довгострокового збереження тунця [172].

Відповідну організацію для району Індійського океану – Міжнародну комісію з охорони та вилову тунців Індійського океану – було створено набагато

пізніше. Угода про створення Комісії з тунця в Індійському океані була ухвалена Радою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН тільки 25 листопада 1993 р. Вона набула чинності 27 березня 1996 р. Приблизно у той самий час було створено Комісію зі збереження південного блакитного тунця 1994 р. (відповідно до конвенції від 10 травня 1993 р., що набрала чинності 20 травня 1994 р.). Крім того, було укладено угоди для охорони також інших представників морської фауни, як-то: лосося (1982 р.), дельфінів (1992 р.), минтаю (1994 р.) тощо.

Повертаючись до загальних питань охорони навколишнього середовища, наступним періодом, для якого стала характерною поява великої кількості природоохоронних конвенцій та взагалі стрімкий розвиток міжнародного права навколишнього середовища, є 70-і роки, ключовою подією яких стала Стокгольмська конференція 1972 р., яка, вочевидь, простимулювала правотворчу активність у природоохоронній сфері. Але ще до її проведення, 2 лютого 1971 р., було підписано Конвенцію про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, особливо як середовище існування водоплавних птахів (Convention on Wetlands of International Importance, Especially as Waterfowl Habitat), так звана Рамсарська конвенція, яка набула чинності 21 грудня 1975 р. Її основна мета полягає у збереженні та раціональному використанні водно-болотних угідь та у розвиненні міжнародного співробітництва як засобу досягнення сталого розвитку [20].

Наступною важливою віхою є Конвенція про запобігання забрудненню моря скиданням відходів та інших матеріалів (Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter), так звана Лондонська конвенція, прийнята 13 листопада 1972 р. та чинна з 30 серпня 1975 р. Конвенція була підписана, щоб запобігти невибіркового скиданню у море відходів, які можуть створити небезпеку для здоров'я людини, завдати шкоди живим ресурсам і морській фауні, завадити зручному та належному використанню морів [106]. У 1996 році конвенцію було доповнено так званим Лондонським

протоколом для її подальшої модернізації. Відповідно до протоколу будь-яке скидання заборонено, за винятком деяких можливо прийнятних [173].

Майже слідом за Лондонською конвенцією, 3 березня 1973 р., було укладено Конвенцію про міжнародну торгівлю видами, що перебувають під загрозою зникнення (Convention on International Trade in Endangered Species — CITES), що набула чинності 1 липня 1975 р. Вона покликана забезпечити, аби міжнародна торгівля видами дикої фауни та флори не загрожувала виживанню в дикій природі відповідних видів, та захистити певні види, що перебувають під загрозою зникнення, від надмірної експлуатації за допомогою ліцензування імпорту-експорту [23].

Інша угода, що була укладена у тому ж році, є важливим джерелом не тільки міжнародного права навколишнього середовища, але й міжнародного морського права. Мова йде про Міжнародну конвенцію про запобігання забрудненню з суден (International Convention for the Prevention of Pollution from Ships – MARPOL). Прийнята 2 листопада 1973 р. та змінена 17 лютого 1978 р., конвенція набула чинності 2 жовтня 1983 р. Її основна ціль – усунути забруднення моря нафтовими, хімічними та іншими шкідливими викидами із суден та звести до мінімуму кількість нафти, що випадково викидається внаслідок зіткнення або посадки суден на мілину. Вона також сприяє подальшому вдосконаленню запобігання та контролю забруднення моря із суден, особливо з нафтових танкерів [106].

Вдалим прикладом регіональної природоохоронної співпраці стала Конвенція про захист морського середовища району Балтійського моря (Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area), так звана Гельсінська конвенція, підписана 22 березня 1974 р. Конвенція набула чинності 3 травня 1980 р. та була змінена 9 квітня 1992 р. Її учасники мають вживати всіх відповідних заходів, індивідуально або шляхом регіонального співробітництва, для запобігання та зменшення забруднення, а також для захисту та покращення морського середовища в районі Балтійського моря [107].

Цікаво, що незадовго до цього у тому же регіоні, однак вже на субрегіональному рівні, була укладена інша конвенція, яку вважають зразком для можливого подальшого розвитку міжнародних екологічних договорів та механізмів їхнього забезпечення [188, с. 279]. Підписана 19 лютого 1974 р. Данією, Фінляндією, Норвегією та Швецією, Північна конвенція про охорону навколишнього середовища (the Nordic Environmental Protection Convention – NEPC) стала новаторською конвенцією, яка створила правову та адміністративну процедуру для попередження транскордонного забруднення [157]. Конвенція набрала чинності 10 травня 1976 р. Її перевагами є захист не окремих складових довілля, а навколишнього середовища певного регіону як комплексного об'єкта охорони, утворення національних контрольних органів для забезпечення дотримання конвенції, а також закріплення важливих принципів, які роблять міжнародне співробітництво з попередження забруднення ефективним. Серед них: принцип недискримінації між державами-учасницям у тому, що стосується негативних наслідків певної діяльності (простіше кажучи: негативні наслідки в іншій державі дорівнюють до наслідків у державі перебування об'єкта забруднення); принцип вільного доступу громадян держав-учасниць до правосуддя на території усіх держав-учасниць; принцип обов'язкового обміну інформацією [85].

Наступною у низці регіональних конвенцій із захисту морського середовища стала Конвенція про захист і розвиток морського середовища та прибережного району Середземного моря (Convention for the Protection and Development of the Marine Environment and Coastal Region of the Mediterranean Sea), так звана Барселонська конвенція, прийнята 16 лютого 1976 р. Вона набула чинності 12 лютого 1978 р. Основною метою цієї угоди стало міжнародне співробітництво щодо скоординованого та комплексного підходу до захисту та забезпечення морського середовища та прибережної зони Середземного моря [102].

Наступним етапом у розвитку міжнародного права навколишнього середовища у глобальному форматі стало укладення Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution – CLRTAP), прийнята 13 листопада 1979 р. Після набуття чинності 16 березня 1983 р. конвенція була спрямована на те, щоб обмежити, зменшити та запобігти забрудненню повітря не тільки у локальному транскордонному плані, але й на великих відстанях [105].

1980-і роки почалися для міжнародного права навколишнього середовища із прийняття 20 травня 1980 р. Конвенції про збереження морських живих ресурсів Антарктики (Convention for the Conservation of Antarctic Marine Living Resources – CCAMLR). Вона набула чинності 7 квітня 1982 р. Очевидно, що головною метою конвенції є збереження морських живих ресурсів Антарктики [22].

Звісно, дуже важливою віхою для формування міжнародного режиму охорони морського середовища стало підписання Конвенції ООН з морського права (the UN Convention on the Law of the Sea – UNCLOS) 10 грудня 1982 р., чия частина 12 цілком присвячена цим питанням, серед яких частина положень безпосередньо стосується моніторингу, оцінці забруднення та примусу до виконання відповідних природоохоронних зобов'язань [206]. Конвенція набрала чинності 16 листопада 1996 р.

Ключовою подією у плані розвитку саме контрольних механізмів за дотриманням природоохоронних зобов'язань стало підписання 16 вересня 1987 р. Монреальського протоколу щодо речовин, які руйнують озоновий шар (Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer) (далі – Монреальський протокол). Він набрав чинності 1 січня 1989 р. Цей протокол, як і Віденська конвенція про охорону озонового шару 1985 р., до якої він був прийнятий, покликані захистити озоновий шар шляхом вжиття заходів, що ведуть до повного припинення глобальних викидів озоноруйнівних речовин [39].

На окрему увагу також заслуговує Протокол до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків (Protocol to the Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution Concerning the Control of Emissions of Nitrogen Oxides or Their Transboundary Flux – NO_x Protocol). Він був прийнятий 31 жовтня 1988 р. та набув чинності 14 лютого 1991 р. Метою підписання протоколу став контроль за зменшенням викидів оксидів азоту на території держав-учасниць [63].

Інший важливий документ, що був ухвалений незабаром, – Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням від 22 березня 1989 р. (Basel Convention on the Control of Transboundary Movement of Hazardous Wastes and Their Disposal). Вона набрала чинності 5 травня 1992 р. Основною метою цієї угоди є контроль і управління утворенням, транскордонним переміщенням і видаленням небезпечних відходів. Конвенція була розроблена для того, щоб країни, які імпортують небезпечні відходи, усвідомлювали пов'язані з цим ризики та мали необхідні можливості для утилізації відходів. З цією метою конвенція вимагає від сторін створення системи, згідно з якою потенційна країна-експортер повинна спочатку отримати дозвіл країни-імпортера, а також кожної країни, через яку будуть транспортуватися вантажі [2].

1990-ті роки відзначилися новим витком природоохоронної правотворчості на міжнародному рівні. Вже 25 лютого 1991 р. було укладено Конвенцію про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті (Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context) (далі – Конвенція Еспо). Угода набула чинності 10 вересня 1997 р. Вона встановлює зобов'язання сторін щодо оцінки впливу певної діяльності на навколишнє середовище на ранній стадії планування, а також загальне зобов'язання держав повідомляти та консультуватися одна з одною щодо всіх великих проєктів, що розглядаються, які можуть мати значний негативний вплив

на навколишнє середовище через кордони [26]. Хоча первісно конвенція мала регіональний характер, з 2014 р. вона відкрита для підписання всіма членами ООН [207].

17 березня 1992 р. було підписано одночасно дві конвенції, підготовлені Європейською економічною комісією ООН: Конвенцію про охорону та використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes), так звану Водну конвенцію, та Конвенцію про транскордонний вплив промислових аварій (Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents). Водна конвенція набула чинності 6 жовтня 1996 р., а 17 червня 1999 р. її було доповнено Протоколом про воду та здоров'я (Protocol on Water and Health), що набрав чинності 4 серпня 2005 р. Конвенція є унікальним юридично обов'язковим інструментом, що сприяє сталому управлінню спільними водними ресурсами, реалізації цілей сталого розвитку, запобігання конфліктам, сприяння миру та регіональній інтеграції [25]. Протокол 1999 р. спрямований на захист здоров'я та благополуччя людей шляхом кращого управління водними ресурсами, включаючи захист водних екосистем, а також шляхом запобігання, контролю та зменшенню захворювань, пов'язаних з водою [62].

Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій (Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents) набула чинності 19 квітня 2000 р. Вона розроблена для захисту людей і навколишнього середовища від аварій на виробництві. Конвенція спрямована на запобігання виникненню аварій або зменшення їх частоти та серйозності та пом'якшення їх наслідків, а також сприяє активній міжнародній співпраці між державами-учасницями до, під час і після промислових аварій [27]. Україна приєдналася до конвенції 3 травня 2022 р.

Величезний крок назустріч охороні навколишнього середовища було зроблено на Конференції ООН з довкілля і розвитку у Ріо-де-Жанейро у 1992 р. Її проведення, зокрема, дало можливість підписати Конвенцію про біологічне різноманіття (Convention on Biological Diversity – CBD). Вона була прийнята 22

травня 1992 р. та набрала чинності 29 грудня 1993 р. Основне завдання документу – забезпечити збереження біологічного різноманіття та стале використання його компонентів, а також сприяти справедливому розподілу вигід від використання генетичних ресурсів [24]. 29 січня 2000 р. конвенція була доповнена Картахенським протоколом з біобезпеки (Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity), що також є міжнародною угодою, метою якої є забезпечення безпечної обробки, транспортування та використання живих модифікованих організмів, отриманих завдяки сучасній біотехнології, які можуть негативно впливати на біологічне різноманіття, враховуючи також ризики для здоров'я людини [15]. Протокол набув чинності 11 вересня 2003 р. У свою чергу, 15 жовтня 2010 р. на п'ятій зустрічі конференції сторін Картахенський протокол був доповнений Нагойсько-Куала-Лумпурським додатковим протоколом щодо відповідальності та відшкодування. Протокол застосовується до шкоди, спричиненої живими зміненими організмами в результаті транскордонного переміщення [152]. Він набув чинності 5 березня 2018 р.

На додаток, 29 жовтня 2010 р. так само в Нагої, був прийнятий Протокол про доступ до генетичних ресурсів і справедливий і рівноправний розподіл вигод від їх використання до Конвенції про біологічне різноманіття (далі – Нагойський протокол про доступ і спільне використання вигод), що набрав чинності 12 жовтня 2014 р. [41].

Іншим досягненням конференції у Ріо-де-Жанейро стало укладення Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (UN Convention on Climate Change – UNFCCC) 9 травня 1992 р. (далі – Конвенція про зміну клімату). Конвенція набула чинності 21 березня 1994 р. та має за мету «стабілізувати концентрацію парникових газів в атмосфері на рівні, який запобігатиме небезпечному втручанню в кліматичну систему» [66].

Невдовзі після проведення Конференції в Ріо було укладено Конвенцію ООН по боротьбі з опустелюванням в тих країнах, які зазнають серйозної посухи

та/або опустелювання, особливо в Африці (the United Nations Convention to Combat Desertification in Those Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa – UNCCD). Конвенція була прийнята 17 червня 1994 р. і набула чинності 26 грудня 1996 р. Метою підписання договору стало об'єднання зусиль державних та громадських організацій на міжнародному, регіональному, національному та місцевому рівнях для боротьби з опустелюванням, деградацією земель та пом'якшення наслідків посухи [17].

Прикладом ефективних регіональних природоохоронних угод, укладених у 90-і роки, стала субрегіональна Альпійська конвенція, підписана 7 листопада 1991 р. Вона закріпила керівні принципи щодо людської діяльності в Альпах у дусі сталого розвитку. Конвенція є правовою основою для захисту чутливих альпійських екосистем, регіональної культурної самобутності, спадщини та традицій в регіоні [80]. Конвенція набрала чинності 5 березня 1995 р. Вона, у свою чергу, надихнула на розроблення механізму захисту іншого важливого для Європи гірського масиву – Карпат. Як наслідок, 22 травня 2003 р. було укладено Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат, що набрала чинності 4 січня 2006 р. [47]. Іншим прикладом співпраці на субрегіональному рівні є підписана 21 квітня 1992 р. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення, що набрала чинності 15 січня 1994 р. [21].

Якщо розглядати інші регіони, то слід звернути увагу на Північноамериканську угоду про екологічне співробітництво (North American Agreement on Environmental Co-operation – NAAEC). Прийнята та чинна з 1 січня 1994 р., вона є додатковою угодою до Північноамериканської угоди про вільну торгівлю та призначена для заохочення співпраці між сторонами для кращого збереження, захисту та покращення навколишнього середовища [158].

Одним із найбільших досягнень ХХ ст. у напрямку захисту довкілля став Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change) (далі – Кіотський протокол), прийнятий 11 грудня 1997 р. Він набув чинності 16 лютого

2005 р. Протокол містить індивідуальні зобов'язання для розвинених країн щодо обмеження і скорочення викидів, що охоплюють шість основних парникових газів. Важливим елементом Кіотського протоколу є встановлення гнучких ринкових механізмів, які базуються на торгівлі дозволами на викиди. Кіотський протокол також запровадив сувору систему моніторингу, перегляду та перевірки, а також систему забезпечення дотримання та прозорості, а також передбачив можливість притягнення сторін до відповідальності за порушення [16]. Незважаючи на те, що Дохійські поправки до нього 2010 р. (Doha Amendment to the Kyoto protocol) [115] так і не дали конкретних результатів, бо протокол набрав чинності та припинив свою дію одночасно 31 грудня 2020 р., Кіотський протокол безсумнівно став величезним досягненням у справі обмеження викидів в атмосферу, а також прикладом запровадження ефективної системи забезпечення дотримання.

25 червня 1998 р. укладено ще одну важливу угоду, яка розширила можливості для залучення недержавного сектору до прийняття рішень, що мають вплив на довкілля, – Конвенцію ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters) (далі – Орхуська конвенція) [18]. Вона набрала чинності 30 жовтня 2001 р., а 21 травня 2003 р. у Києві до неї було укладено Протокол про реєстри викидів і перенесення забруднювачів (the Kyiv Protocol on Pollutant Release and Transfer Registers – PRTR Protocol), що набрав чинності 8 жовтня 2009 р. [64]

Невдовзі після підписання Орхуської конвенції, 10 вересня 1998 р., було укладено Роттердамську конвенцію про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (Rotterdam Convention on the Prior Informed Consent Procedure for Certain Hazardous Chemicals and Pesticides in International Trade) (далі – Роттердамська конвенція). Вона набрала чинності 24 лютого 2004 р.

Метою укладення договору є «сприяння розподілу відповідальності за імпорту небезпечних хімічних речовин. Конвенція сприяє відкритому обміну інформацією та закликає експортерів небезпечних хімічних речовин використовувати належне маркування, включати вказівки щодо безпечного поводження та інформувати покупців про будь-які відомі обмеження чи заборони» [69].

XXI сторіччя почалося з підписання ще одного МДОНС – Стокгольмської конвенції щодо стійких органічних забруднювачів (the Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants Convention) (далі – Стокгольмська конвенція), багатостороннього міжнародного договору, відкритого для підписання 22 травня 2001 р. та спрямованого на забезпечення охорони здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу низки небезпечних високотоксичних хімічних речовин, зокрема пестицидів, діоксинів тощо [72]. Договір набрав чинності 17 травня 2004р.

Незабаром 3 листопада 2001 р. було укладено Міжнародний договір про генетичні ресурси рослин для виробництва продуктів харчування та сільського господарства (International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture) (також відомий як Міжнародний договір про насіння або Договір про рослини), що є всеохоплюючою міжнародною угодою, яка узгоджується з Конвенцією про біологічне різноманіття та спрямована на гарантування харчової безпеки шляхом збереження, обміну та сталого використання світових генетичних ресурсів рослин для виробництва продуктів харчування та сільського господарства, а також справедливого розподілу вигід від їх використання [38]. Конвенція також гарантує визнання прав фермерів. Вона набула чинності 29 червня 2004 р.

Серед відносно нових багатосторонніх екологічних угод слід згадати Мінаматську конвенцію про ртуть (the Minamata Convention on Mercury), підписану 10 жовтня 2013 р. (далі – Мінаматська конвенція) Це міжнародний договір, спрямований на захист здоров'я людини та навколишнього середовища

від антропогенних викидів ртуті та ртутних сполук [147]. Угода набрала чинності 16 серпня 2017 р.

Як вже було зазначено, у XXI ст. підписання міжнародних природоохоронних угод значно сповільнилося. Але визначною подією останніх років все ж таки стало укладення Паризької угоди 2015 р. до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (Paris Agreement under the United Nations Framework Convention on Climate Change) (далі – Паризька угода), яка набрала чинності 4 листопада 2016 р. [164]. Вона певним чином покликана замінити Кіотський протокол, на ефективність якого було зроблено багато нарікань, зокрема, і відносно механізму контролю за його дотриманням. Паризька угода відображає дещо інший підхід до забезпечення виконання зобов'язань щодо скорочення викидів парникових газів, що, можливо, зробило її більш привабливою для держав, хоча наскільки цей механізм буде ефективним, покаже час.

Велика кількість серед зазначених вище МДОНС наразі мають механізми забезпечення дотримання, в рамках яких, як правило, функціонують відповідні контрольні органи. Їх структуру, функції, повноваження та ефективність буде детальніше розглянуто у наступному розділі.

2.2.2. Міжнародний контроль за виконанням міжнародних договірних зобов'язань щодо охорони довкілля: стан проблеми

Міжнародні угоди створюють права та обов'язки для сторін цих угод, оскільки вони самі беруть участь у прийнятті рішень щодо розробки та реалізації угод. Виконання сторонами своїх зобов'язань за міжнародними договорами є ключовим для забезпечення ефективності міжнародного права навколишнього середовища в цілому та досягнення спільних інтересів держав-учасниць конкретної угоди зокрема. На жаль, забезпечення дотримання державами міжнародних договорів є однією з головних проблем імплементації міжнародного права на міжнародному та національному рівнях [133, с. 4].

Підхід до міжнародного контролю має бути обраний таким чином, щоб дати змогу сторонам досягти домовленості про контроль за дотриманням зобов'язань, про виявлення та збір доказів можливого недотримання, ще до того моменту, коли їх недотримання почне загрожувати цілям угоди. Наскільки це можливо для досягнення цілей, бажано, щоб договори, угоди та інші зобов'язання були підкріплені спеціально розробленим набором процедур та засобів контролю, який би повністю враховував характер угоди та відносини між її потенційними сторонами [209, с. 14].

Як вже було продемонстровано раніше, міжнародний контроль за дотриманням міжнародних договорів може здійснюватися завдяки цілій низці методів та засобів контролю, що мають бути зазначені у тексті договору. Перевага, там, де це можливо, має віддаватися поєднанню декількох методів та груп засобів контролю із урахуванням специфіки об'єкта та предмета контролю. Як визначають фахівці, за останні десятиріччя завдяки стрімкому розвитку технологій, кількість засобів контролю стрімко зростає, що дає потенціал розвитку усьому інституту міжнародного контролю.

Що стосується форм міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів, то вони можуть бути різними. Укладаючи двосторонні міжнародні договори, держави часто надають перевагу простій (неінституційній) формі контролю, який вони можуть здійснювати як окремо, так і завдяки сумісним діям.

Стосовно багатосторонніх договорів слід зазначити, що, зважаючи на складність предмета регулювання та суб'єктного складу, у таких договорах часто спостерігаються саме інституційні форми контролю. Хоча проста форма також не є виключеною. Дійсно, міжнародні договори часто передбачають можливість організації контролю у двох формах в рамках одного договору.

Як було продемонстровано, кожний міжнародний договір, що забезпечується завдяки міжнародному контролю, має певні особливості. Серед таких специфічних рис, що відрізняють міжнародний контроль щодо

дотримання договорів, основними є форми, методи та засоби, що у кожному випадку утворюють унікальну композицію, властиву саме для конкретного договору з огляду на його об'єкт, предмет, цілі та інші особливості. Ці характеристики є взаємопов'язаними, адже вибір форми чи форм контролю обумовлює використання певних методів, а вибір методів потребує застосування певних засобів, наявність та доступність яких також, у свою чергу, пов'язана із формою міжнародного контролю, тобто тими суб'єктами, які будуть його здійснювати. Наприклад, забезпечення дотримання Нагойського протоколу про доступ і спільне використання вигід здійснюється в інституційній формі шляхом створення комітету із забезпечення дотримання. Особливістю методів отримання ним інформації є можливість звернення до корінних та місцевих спільнот, які потерпають від наслідків недотримання протоколу державами. Вибір такого специфічного джерела інформації обумовлений цілями та предметом протоколу [108].

Сказане вище дає підстави вважати, що міжнародний контроль за дотриманням кожного окремого договору має комплексний характер та характеризується унікальною сукупністю умов його проведення. У цьому зв'язку, на наш погляд, є доречним казати про режим контролю за дотриманням міжнародного договору, який можна визначити як сукупність форм, методів та засобів контролю, про використання яких домовилися сторони договору.

Разом з тим домінуючою формою міжнародного контролю за дотриманням виконання багатосторонніх міжнародних договорів залишається саме інституційна форма. Суб'єктами цієї форми контролю, як було зазначено вище, може бути: окремі держави через залученість до роботи органів контролю; міжнародні організації; спеціально створені міжнародні органи; спеціальні місії, утворені державами чи міжнародними організаціями. Здійснення міжнародного контролю міжнародними організаціями та спеціально створеними органами є найбільш поширеним.

Більшість міжнародних організацій є залученими до процесів міжнародної контрольної діяльності у різних сферах. Враховуючи той факт, що така діяльність вимагає високого професіоналізму та значного об'єму роботи, дуже часто міжнародні організації утворюють додаткові структурні утворення – спеціалізовані органи (комітети, програми), які відповідають за проведення міжнародного контролю за дотриманням міжнародних зобов'язань за певним міжнародним договором або, ширше, у певній сфері міжнародних відносин, як наприклад, ЮНЕП, яка у контрольні процеси багатьох МДОНС через співпрацю з їхніми секретаріатами. Отже, можна зробити висновок, що найбільш поширеною формою здійснення міжнародного контролю є утворення спеціальних органів, як можуть бути як самостійними утвореннями, так і входити до структури певної організації.

Кажучи про утворення органів, виокремлюють два основні способи формування контрольних органів: з представників держав-членів і з фізичних осіб, що діють в особистій якості. Состав конкретного органу контролю та вибір методів контрольної діяльності майже завжди є результатом певного компромісу та визначається співвідношенням в його діяльності двох тенденцій, що відбивають, з одного боку, вимушену залежність міжнародного органу від держав-членів міжнародної організації або держав-учасниць міжнародного договору, які прагнуть контролювати його, та, з іншого боку, прагнення міжнародного органу до певної неупередженості та об'єктивності. Як наслідок, міжнародна практика виробила кілька варіантів таких компромісів: змішаний склад контрольного органу, участь в міжнародному контролі в рамках міжнародного органу структурних підрозділів різного складу, поєднання різних форм міжнародного контролю за договором.

Отже, ефективність роботи органу міжнародного контролю за дотриманням певного міжнародного договору може залежати від декількох критеріїв: 1) складу органу; 2) механізму прийняття рішень; 3) методів та засобів здійснення контролю та їх можливих комбінацій; 4) джерел отримання

інформації, що обумовлюються обраними методами та засобами контролю, тощо.

Не менш важливим є мандат органу, тобто ті завдання та відповідні повноваження, якими він володіє задля реалізації функцій міжнародного контролю. Зважаючи на проліферацію міжнародних організацій та органів в останні десятиліття, однією з проблем міжнародного контролю є проблема перехрещення їх мандатів, в тому числі і в галузі міжнародного контролю, чого варто уникати. Звісно, що ефективність роботи контролюючих органів безпосередньо залежить від сфери міжнародних відносин, що врегульовані міжнародним договором, та від можливості здійснення подальшого примусу до виконання міжнародних договірних зобов'язань у такій сфері.

У цьому аспекті одним з найменш забезпечених наразі виглядає міжнародне право навколишнього середовища, що обумовлює специфіку роботи органів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС. Як правило, вони діють у рамках механізмів забезпечення дотримання договорів, тобто систем заходів, прийнятих в рамках міжнародних природоохоронних договорів для забезпечення їх дотримання, невід'ємною частиною яких є контрольні механізми. ЮНЕП класифікує їх за чотирма категоріями: а) механізмами отримання інформації про ефективність; б) наявністю багатосторонніх інституційних процедур; в) наявністю заходів реагування на недотримання; та г) наявністю процедур врегулювання суперечок [94, с. 17]. У науці можна зустріти дещо інший підхід до виокремлення ключових елементів, які є спільними для механізмів забезпечення дотримання в рамках МДОНС. Так, М. Доеде відносить до них: а) механізм ініціювання провадження щодо недотримання, б) повноваження органу контролю, в) інституційну структуру та процес, а також г) заходи/результати завершення процедури [114, с. 11].

Слід відмітити, що ані у відповідних договорах, ані в практиці міжнародних організацій поки що немає єдиного, авторитетного визначення поняття «дотримання договору». Хоча воно і є необхідним, адже цей термін є

дуже застосованим та може мати специфічну конотацію стосовно всієї групи міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища або окремих з них.

Міжнародні природоохоронні договори часто використовують терміни «впровадження/імплементация» (implementation), «дотримання» (compliance) і «недотримання» (non-compliance), але ці терміни рідко визначаються в їхніх текстах [121, с. 375]. Найфундаментальніші документи міжнародного права навколишнього середовища, зокрема Стокгольмська декларація (1972 р.) і Декларація Ріо (1992 р.), Порядок денний на XXI століття та План виконання рішень Порядку денного на XXI століття, не містять жодних визначень імплементации, дотримання або виконання. У Порядку денному на XXI століття весь розділ IV щодо «Засобів впровадження» присвячений контролю за дотриманням. Але якщо звернутися до глави 39 «Міжнародні правові інструменти та механізми» для отримання певного правового визначення, то найкраще, що можна знайти в главі 39 В, – це положення (39.8), згідно з яким сторони міжнародних угод повинні розглянути процедури та механізми для впровадження та перегляду їх ефективної, повної та швидкої імплементации, зокрема, шляхом створення ефективних та практичних систем звітності або розгляду способів, у які відповідні міжнародні органи, такі як ЮНЕП, може сприяти подальшому розвитку таких механізмів [79].

Те ж саме стосується й Порядку денного до 2030 р., що проголосив 17 цілей сталого розвитку до 2030 р. Серед них ціль № 17 спрямована на зміцнення засобів імплементации та активізацію глобального партнерства для сталого розвитку. Її текст, однак, не містить поняття дотримання зобов'язань чи конкретних засобів його забезпечення [199].

Визначення «дотримання» можна зустріти у документах ЮНЕП. Так, Керівні настанови ЮНЕП в част. I «Посилення дотримання багатосторонніх екологічних угод» визначають дотримання як «виконання договірними

сторонами своїх зобов'язань за багатосторонньою екологічною угодою та будь-якими поправками до багатосторонньої екологічної угоди» [138].

Однак Частина II Керівних принципів щодо національної імплементації містить інший набір визначень, оскільки стверджується, що термін «дотримання» має різне значення у контексті імплементації на міжнародному та національному рівнях. Для цілей Керівних принципів надано таке визначення: «дотримання» означає стан відповідності зобов'язанням, покладеним державою, її компетентними органами та установами прямо або через умови та вимоги в дозволах, ліцензіях і патентах на певну територіальну громаду у виконанні багатосторонніх екологічних угод [138, ст. 38].

Відсутність єдиного нормативного визначення терміну спричиняє появу доктринальних визначень. Вольфрам визначив «дотримання» як таку ситуацію, коли «зобов'язання, взяті державами, повністю виконуються на практиці, що, таким чином, накладає на держави зобов'язання вживати конкретних позитивних дій як на міжнародному, так і на національному рівнях» [212, с. 13]. Часто поняття дотримання пов'язують із поняттям імплементації, яку визначають як включення міжнародних норм у національний правопорядок через прийняття законодавства, судових рішень, актів виконавчої влади чи інші процеси. Дотримання, відповідно, вважають таким, що включає імплементацію, але є ширшим, пов'язаним з фактичною відповідністю поведінки держави міжнародним нормам [89, с. 5]. Інші дослідники наголошують на складному характері дотримання міжнародних договорів, адже вони містять як процедурні (наприклад, звітність), так і матеріальні (припинення або контроль за діяльністю) зобов'язання. Процесуальні обов'язки спрямовані на дотримання матеріально-правових. Проте дотримання перших не забезпечує дотримання останніх, і навпаки [121, с. 375].

Ефективність міжнародного права навколишнього середовища безпосередньо пов'язана з дотриманням державами їх договірних зобов'язань. Інше важливе питання стосується способів забезпечення дотримання

міжнародних природоохоронних договорів. У цьому аспекті міжнародне право навколишнього середовища ілюструє відхід від класичного підходу. Якщо у традиційних галузях міжнародного права забезпечення дотримання пов'язане з такими поняттями, як порушення і відповідальність держави, хоча вони й рідко застосовується на практиці, для міжнародного права навколишнього середовища це ще менш характерно. Держави рідко намагаються забезпечити дотримання міжнародного природоохоронного права, звертаючись до інституту державної відповідальності чи шляхом традиційного врегулювання суперечок. Можливо, через те, що класичні міжнародні засоби врегулювання суперечок, які зазвичай мають двосторонній та змагальний характер, не дуже адаптовані під екологічні спори з їх багатостороннім характером [83, с. 23].

Проблема також полягає в тому, що міжнародні договори про охорону навколишнього середовища є одним із небагатьох видів договорів, де немає миттєвої відчутної винагороди. Оскільки більшість проблем навколишнього середовища не обов'язково сприймаються як очевидні та наявні, вмовити держави погодитися на договір, який позбавляє їх економічних переваг чи інших прав, які здаються невід'ємними для їх суверенітету, дуже важко [188, с. 277]. Тому суворі приписи щодо потенційної відповідальності сприймаються державами ще більш негативно.

Крім того, наразі на міжнародному рівні не існує централізованого законодавчого чи судового органу з обов'язковою юрисдикцією і, що більш важливо, з повноваженнями щодо примусового виконання рішень. Ефективність більшості міжнародних правових інструментів, таких як конвенції чи керівні принципи, майже повністю залежить від добровільного виконання. Національні уряди переважно самі визначають для себе, чи будуть вони дотримуватися зобов'язань за міжнародними угодами. В умовах відсутності інституційного органу, який би забезпечував дотримання вимог, коли конкретне зобов'язання суперечить суверенним інтересам країни, малоімовірно, що зобов'язання буде виконано. Така ситуація призводить деяких дослідників до думки про

необхідність створення нейтральної, незалежної організації, яка б заохочувала однакове дотримання вимог усіма країнами шляхом розповсюдження освіти, фінансової допомоги та санкцій замість того, щоб розраховувати на примусове виконання лише на національному рівні [188, с.273]. Така організація, відповідно, могла б здійснювати й функцію контролю, без якого примусове виконання практично неможливе.

Наразі відсутність такої організації та ефективних механізмів примусу до виконання екологічних зобов'язань обумовлює підвищений інтерес до механізмів контролю за міжнародними природоохоронними договорами, які могли б забезпечити їх дієвість. Це можна пояснити кількома причинами. Одне з поширених пояснень полягає в тому, що, оскільки міжнародні екологічні зобов'язання дедалі більше впливають на національні економічні інтереси, сторони почали хвилюватися, що держави, які не дотримуються вимог, можуть отримати несправедливу економічну перевагу над тими, які їх виконують. Інше пояснення полягає в тому, що потреби держав у доступі до обмежених природних ресурсів, які постійно зростають та конкурують між собою, змусили їх більше турбуватися про дотримання. Як наслідок, держави сприймають міжнародні договори про охорону навколишнього середовища більш серйозно [196, с. 141].

Ще одна причина підвищеного інтересу до міжнародного контролю може полягати в мінливому характері екологічних проблем. Якщо наслідки забруднення є безпосередніми та локалізованими, дотримання своїх зобов'язань – в інтересах усіх сторін. Але у випадку глобальних проблем, таких як виснаження озонового шару та зміна клімату, для окремих країн немає стимулу негайно виконувати вимоги. Відповідно, сторони стали більш зацікавленими в тому, щоб мати механізми контролю за виконанням договорів іншими сторонами. Підвищення обізнаності та занепокоєння громадськості екологічними проблемами також змусило уряди більш серйозно ставитися до своїх екологічних зобов'язань [196, с. 141].

МДОНС останнього покоління передбачають, як правило, інституційну або змішану форму контролю. Це, однак, створює ще одну проблему. Оскільки держави є суверенними і вільними вибирати, вони часто покладаються на колективні дії для забезпечення виконання договорів, ухиляючись від індивідуальних дій [188, с. 271].

Питання покращення міжнародного контролю за міжнародними договорами про охорону навколишнього середовища вже давно привертає до себе увагу дослідників та зацікавлених організацій. Так, ще у 1992 р. Рахункова палата США у звіті на запит Конгресу США дійшла висновку про те, що міжнародним договорам про довкілля бракує механізмів моніторингу [130, с. 34]. Одним із напрямів підвищення ефективності контролю за дотримання екологічних зобов'язань держав, що були нею запропоновані, є покращення якості інформації, яка надходить від об'єктів контролю. Для цього є корисним запозичити досвід моніторингу та перегляду з інших типів міжнародних угод і діяльності відповідних організацій, таких як, наприклад, Міжнародна організація праці (МОП). Крім того, пропонувалося надати зацікавленим громадським і приватним групам або міжнародним неурядовим організаціям більш формальну роль у процесі моніторингу. У звіті було також наголошено на необхідності вжити певних зусиль для надання країнам, що розвиваються, більшої фінансової та технічної допомоги [130, с. 34].

Однак необхідність досягнення якомога більшого ступеня дотримання міжнародних природоохоронних договорів найширшим колом сторін призвела до появи спеціальних договірних механізмів, які допомагають оцінити дотримання сторонами своїх договірних зобов'язань і передбачають низку заходів для полегшення або, іноді, примусу до дотримання. Мова йде про так звані процедури або, краще, механізми забезпечення дотримання договорів (compliance procedures). Іноді вони доповнюються також елементами реагування на порушення зобов'язань. У такому випадку вони можуть мати назву процедур реагування на недотримання договору (non-compliance procedures). Як правило,

ці процедури поєднують прагматичні та правові елементи. У випадку забезпечення дотримання міжнародних природоохоронних договорів їхня мета полягає не стільки у визначенні відповідальності держави та застосуванні заходів правового примусу, скільки в тому, щоб зробити режим більш ефективним у майбутньому, визначаючи, чому держава не виконує вимоги, і допомагаючи їй досягти кращих результатів [83, с. 24].

Більшість міжнародних природоохоронних договорів має власний унікальний механізм забезпечення дотримання, в рамках якого поєднуються як елементи заохочення держав до дотримання договору, так і, меншою мірою, заходи примусу до дотримання у випадках порушень.

Саме їх ефективне поєднання є дуже важливим для забезпечення дієвості приписів щодо охорони навколишнього середовища. Разом з тим, як вже зазначалося, для цього виду договорів характерний акцент саме на заходах заохочення до дотримання, що протягом довгого часу вважалося правильним, адже, як вже було підкреслено, наголошувалося на тому, що держави схильні добровільно дотримуватися власних міжнародних зобов'язань. Однак, як демонструє практика останніх років, це далеко не завжди відповідає реальності, а отже, наявність засобів примусу до дотримання є не менш важливим. Їхнє балансування у рамках конкретних механізмів забезпечення дотримання договорів відображає поєднання двох основних підходів до забезпечення дотримання міжнародних зобов'язань, а саме: заохочувального та примусового.

2.2.3. Підходи до забезпечення дотримання міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища

«Міжнародне співнота виробила два основні підходи до реагування на недотримання державами зобов'язань за договорами: заохочувальний (дипломатичний, або фасилітативний, або підхід сприяння дотриманню) та примусовий. Для першого властиве застосування неконфронтаційних засобів

реагування, у той час як другий забезпечується конфронтаційними засобами» [52, с. 92]. На погляд М. О. Медведєвої, « відповідні заходи у контексті реалізації норм міжнародного права навколишнього середовища, до неконфронтаційних засобів належать: 1) механізм обміну інформацією, оцінка впливу на навколишнє середовище, повідомлення зачепленої держави, проведення консультацій, надання доповідей, здійснення моніторингу, верифікації та інспекцій (інформаційне забезпечення реалізації); 2) технічна і фінансова допомога, науково-технічне співробітництво, економічні стимули/ринкові механізми (науково-технічне та фінансове забезпечення реалізації); 3) механізми з питань дотримання природоохоронних договорів; 4) дипломатичні засоби вирішення міжнародних спорів. До конфронтаційних заходів забезпечення дотримання міжнародних природоохоронних угод належать: 1) прикликання до відповідальності; 2) застосування санкцій (контрзаходів), дозволених міжнародним правом; 3) односторонні торговельні обмеження, що не є санкціями; 4) вирішення спорів шляхом звернення в міжнародні арбітражні, судові та квазісудові установи» [30, с. 13].

«Слід підкреслити, що у міжнародному праві немає чіткого визначення чи вичерпного переліку таких заходів. Отже, їх конфігурація залежить від позиції сторін договору, що робить кожний міжнародний договір унікальним» [52, с. 92].

«Надання переваги тому чи іншому підходу у забезпеченні дотримання міжнародних природоохоронних договорів відображає більш широку дискусію, що має місце між прихильниками управлінської та орієнтованої на санкції моделей забезпечення дотримання міжнародного права. Значною мірою ці моделі базуються на відповідних концепціях теорії міжнародних відносин. Модель, орієнтована на санкції, міцно пов'язана з раціоналістичною теорією міжнародних відносин. Навпаки, управлінська модель близька до багатьох конструктивістських ідей» [84, с. 7].

«Недотримання положень договору вимагає певних заходів реагування. Залежно від підходу, втіленому у певному міжнародному природоохоронному

договорі, ці заходи, відповідно, можуть бути або заохочувальними, або примусовими, або збалансованим поєднанням обох видів. Перші використовуються в атмосфері співпраці з метою допомогти стороні-порушниці повернутися до виконання договору. Навпаки, заходам примусу більш властивий характер обвинувачення і сили. Однак навіть за умов серйозних порушень міжнародних зобов'язань такі заходи розглядаються як крайній засіб, який слід застосовувати лише тоді, коли інші заходи вичерпано» [52, с. 92].

«Отже, заходи реагування включають як стимули, так і елементи стримування. Перші є «м'якими» інструментами, які складаються здебільшого з заходів, які сприяють нарощуванню спроможності держави для до виконання договору. До них відносяться семінари та інші навчальні заходи, технічна та фінансова допомога, передача технологій та інші форми міжнародної співпраці, зазначені вище як неконфронтаційні заходи. Заходи стримування від порушень можуть приймати форму заяв про порушення, спрямованих на те, аби присоромити порушника, торгових обмежень, фінансових санкцій і призупинення привілеїв. Хоча у МДОНС переважають заходи, які заохочують до дотримання, часто вони містять також заходи примусу» [52, с. 93].

«У деяких угодах використовується лише заохочувальний підхід. Заходи примусу є незначними або взагалі відсутні» [52, с. 93]. «У цілому процедури забезпечення дотримання міжнародних природоохоронних договорів, щодо яких велися переговори з 1990 р., роблять великий акцент на фасилітативному підході» [84, с.13]. Проте це, як здається, «змінилося з підписанням таких угод, як Кіотський протокол і угод Світової організації торгівлі» [133, с.14].

«Розглянемо зазначені вище підходи більш детально. Як вже було сказано, фасилітативний підхід протягом довгого часу був нормою для реагування на недотримання у рамках міжнародних природоохоронних договорів» [52, с. 93]. Це пояснюється думкою про те, що «невиконання цих договорів є здебільшого результатом нездатності виконати приписи договору (браку обізнаності, спроможності, ресурсів і занепокоєння, висловленого в певній державі щодо

виконання положень договору), а не навмисного ігнорування правил» [196, с. 139]. З цього ракурсу, на думку багатьох дослідників, «більш м'які засоби, які заохочують і сприяють дотриманню державою зобов'язань, мають більші шанси на успіх у забезпеченні ефективності екологічних угод» [133, с. 14].

«Заохочувальне реагування на невиконання зобов'язань зазвичай передбачає надання фінансової та технічної допомоги стороні, яка не відповідає вимогам. Але це може бути пов'язано також із погрозою призупинення допомоги, що надається для забезпечення дотримання, якщо постраждала сторона не співпрацюватиме» [52, с. 93]. «Цей підхід був використаний для боротьби з недотриманням Монреальського протоколу» [39] країнами колишнього СРСР та Східної Європи з «перехідною економікою». «У 1994 р. система звітності за протоколом виявила масштабне недотримання термінів поступового виведення з виробництва озоноруйнівних речовин. Комітету з імплементації не вдалося одразу ж до примусових заходів, а звернувся до сторін-порушниць з проханням якнайшвидше надати детальні плани щодо забезпечення дотримання зобов'язань. Після того, як комітет схвалив ці плани, вони були рекомендовані Глобальному екологічному фонду (далі – ГЕФ) для надання фінансової підтримки за умови їх виконання сторонами» [196, с. 139]. «Ця тактика мала позитивні наслідки та продемонструвала подальше дотримання сторонами зобов'язань за протоколом.

Неконфронтаційні заходи, які підтримують національну імплементацію зовні, фінансова чи технічна допомога стали важливими інструментами у створенні ефективних багатосторонніх екологічних угод. Акцент на заохочувальному підході у договорі збільшує вірогідність того, що держави ратифікують і дотримуватимуться його. Ще одна перевага полягає в тому, що заохочення може використовуватися тоді, коли з політичних причин санкції є небажаними, навіть якщо вони передбачені. Розумне використання економічних інструментів у екологічному регулюванні може призвести до значно кращих результатів, ніж можна було б досягти в іншому випадку» [52, с. 93–94]. Слід

підкреслити, що «надмірне використання стимулів може спонукати держави-учасниці договорів перебільшувати труднощі, з якими вони стикаються під час їх виконання, в надії на зростання фінансової допомоги, яку вони отримують від інших сторін» [133, с. 15].

«Однак фінансові стимули дійсно дозволяють багатьом державам стати учасниками угод, які інакше були б їм недоступні, і виконувати свої зобов'язання після приєднання» [52, с. 93]. «Стаття 33 Керівних настанов ЮНЕП стверджує, що розбудова та зміцнення спроможностей для дотримання договору може бути необхідним для країн, що розвиваються, які є сторонами міжнародних природоохоронних договорів (включаючи найменш розвинені країни та країни з перехідною економікою). З цією метою можуть бути застосовані такі засоби: розвиток та передача технологій; фінансова та технічна допомога; сприяння участі широкого кола зацікавлених сторін; мобілізація різних джерел фінансування діяльності з розбудови потенціалу для покращення дотримання договору, включаючи Глобальний екологічний фонд; заснування відповідно до договору багатосторонніх банків розвитку та спеціальних фондів; залучення приватного фінансування тощо. Керівні принципи Фінансування може бути виділено на конкретні проекти чи заходи, а також на підготовку національних посадових осіб, відповідальних за виконання природоохоронної угоди, наукові дослідження, пов'язані з угодою, і на вдосконалення загального екологічного менеджменту в країні» [133, с. 15].

«Як здається, застосування таких стимулів є проявом одного з важливих принципів сучасного міжнародного права навколишнього середовища – принципу спільної, але диференційованої відповідальності щодо екологічних питань» [52, с. 94].

Незважаючи на те, що окремі дослідження показують, що «практика обміну інформацією та застосування інших неконфронтаційних заходів відповідно до МДОНС є досить ефективною і результативною та має багато позитивних аспектів, секретаріати багатосторонніх екологічних угод часто

підкреслюють слабкість самозвітування державами» [133, с. 10]. «Це свідчить про необхідність застосування не тільки заохочення, але й примусу, а також про створення ефективних механізмів міжнародного контролю за дотриманням відповідних договорів» [52, с. 94].

Так, «здійснення моніторингу, верифікації та інспекцій», на погляд О. М. Медведєвої, «також відноситься до неконфронтаційних заходів» [30, с.14]. «Дійсно, наявність у процедурі забезпечення дотримання елементів міжнародного контролю виступає стимулом для держав добровільно дотримуватися положень угоди. Разом з тим результати успішного проведення контролю можуть стати підставою застосування конфронтаційних заходів, а також проводитися паралельно з останніми та після них для верифікації результатів. Це дає нам підставу вважати міжнародний контроль та його методи та засоби самостійною складовою у процедурі забезпечення дотримання міжнародних договорів, що існує поряд із різними видами заходів реагування на порушення та фактично виступає технічною умовою їхньої успішної реалізації.» [52, с. 94].

«Як вже зазначалося, застосування примусових заходів іноді є необхідним. Дійсно, часто країнам, що розвиваються, може бракувати не тільки реальної спроможності дотримуватися положень технічно вибагливого міжнародного договору, але й просто політичної волі до співпраці. У такому випадку примусові заходи можуть бути застосовані як резервний варіант, якщо заходи заохочення та менеджменту не дали результатів» [52, с. 94].

«Традиційним конфронтаційним засобом примушення до дотримання відповідно до багатьох міжнародних конвенцій є призупинення договірних привілеїв. Воно може мати різні форми. Сторона, яка не відповідає вимогам, може втратити доступ до передачі технологій, механізмів співпраці чи фінансової допомоги, або зазнавати обмежень щодо права голосу на конференціях сторін, права отримувати документи для таких зустрічей або права брати участь у постійних і тимчасових комітетах і робочих групах. Низька

вартість цього засобу конфронтаційного засобу робить його привабливим» [52, с. 95]. Проте «незрозуміло, чи така практика є доцільною в усіх випадках, оскільки державам може бути ще важче виконувати договірні зобов'язання після того, як їхні привілеї згідно з договором призупиняються» [133, с. 18].

«Також примусові заходи часто піддаються критиці за те, що вони є ретроспективними, вирішуючи проблеми лише після їх виникнення. Незважаючи на це, загроза більш суворих механізмів примусу та санкцій часто відіграє профілактичну роль, що є дуже важливим, адже усунення шкоди навколишньому середовищу після її виникнення коштує дорожче, ніж запобігання – як в економічному, так і в соціальному плані» [133, с. 16].

Окремого розгляду потребує питання застосування санкцій на забезпечення міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища. Вони можуть передбачатися у тексті договору, але не обов'язково, «що часто ставить питання щодо правомірності їх застосування. Насправді, конфронтаційні та неконфронтаційні заходи можуть застосовуватися щодо держав-порушниць міжнародних природоохоронних договорів в рамках ширшої категорії заходів, доступних згідно з міжнародним правом. Вони покликані не замінити процедури, призначені для забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, а доповнити їх. Питання щодо правомірності різних видів міжнародно-правових санкцій може складати тему окремого дисертаційного дослідження і тому виходить за рамки предмета нашої роботи» [52, с. 95].

Складно не погодитися із М.О. Медведєвою у тому, що МДОНС «повинні включати оптимальне співвідношення неконфронтаційних і конфронтаційних засобів реалізації, при цьому першочерговість у застосуванні слід віддавати першим – як засобам попередження виникнення спорів, а останні слід розглядати як невід'ємну, проте субсидіарну складову механізму реалізації» [31, с. 411]. «Однак існують певні аспекти обох типів заходів, які ще не повністю вивчені, наприклад, чи можна застосувати конфронтаційні засоби до того, як будуть вичерпані неконфронтаційні» [121, с. 377].

«Отже, відправною точкою для забезпечення дотримання міжнародного природоохоронного договору має бути використання різноманітних засобів у рамках фасилітативного підходу. Засоби можуть варіюватися від підвищення прозорості договору за рахунок ефективного інформаційного обміну та надання фінансової та технологічної допомоги державам-учасницям до організації переговорів і продовження термінів для виконання договірних зобов'язань. У цих процесах дуже важливою складовою є ефективні контрольні механізми, які б допомогли не тільки моніторити рівень дотримання договорів, але й своєчасно виявляти порушення та реагувати на них» [52, с. 95].

«Незважаючи на перевагу, що має надаватися неконфронтаційним засобам забезпечення дотримання міжнародних договорів з охорони навколишнього середовища, у разі серйозного та постійного недотримання зобов'язань має бути також передбачена можливість вдатися до санкцій» [52, с. 95–96]. «При цьому їхня суворість має бути пропорційної тяжкості порушення» [133, с. 19]. «Крім того, коли угода все ще перебуває на ранніх стадіях, бажано віддавати перевагу заходам заохочення, щоб загроза серйозних санкцій не відлякувала потенційних підписантів. Під час обговорення механізмів забезпечення дотримання, включення заходів примусу є важливим фактором, оскільки воно превентивно стимулюватиме держави до дотримання договору та ефективної імплементації міжнародного права» [52, с. 96].

«Таким чином, два підходи до забезпечення дотримання положень МДОНС не є взаємовиключними. Натомість ідеальна процедура забезпечення дотримання є збалансованою та поєднує в собі елементи як заохочувального, так і примусового підходів не альтернативо, а скоріше у формі «меню», з якого можна обирати засоби реагування на різні типи недотримання з урахуванням особливостей кожного договору. Цей баланс має відобразитися також в повноваженнях та функціях органів контролю за дотриманням договорів, роблячи їх максимально ефективними» [52, с. 96].

2.3. Суб'єкти міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища

2.3.1. Загальний огляд

Механізм забезпечення дотримання багатьох МДОНС спирається на квазіінституційну структуру, що складається зі спеціальних «органів забезпечення дотримання» та інших договірних органів, а також на участь інших суб'єктів та «акторів» у процесі перевірки відповідності поведінки учасників договору його приписам: держави, міжнародні організації та недержавних суб'єктів.

Сучасне міжнародне право навколишнього середовища не тільки охоплює набагато ширше коло проблем, а ніж ті, що існували на початку його формування, але й дедалі більше учасників. Держави, міжнародні інституції, окремі особи, неурядові організації, представники бізнесу і технічні експерти – це лише частина суб'єктів, залучених у цю сферу міжнародних відносин. Наприклад, організації, що охоплюються терміном «неурядові організації», можуть мати багато різних характеристик. Так, вони можуть бути міжнародними чи внутрішньодержавними, великими членськими організаціями чи невеликими аналітичними центрами, активними природоохоронними чи програмними організаціями. Бізнес-структури можуть бути «зеленими», тобто такими, що дотримуються принципу стійкого розвитку, або «коричневими», тобто такими, що базують своє виробництво на викопному паливі; внутрішньо державними або транснаціональними. До міжнародних інституцій належать традиційні міжнародні організації, а також органи адміністрування МДОНС та організації регіональної інтеграції.

Міжнародний контроль в режимах багатосторонніх екологічних угод, як правило, включає широкий спектр формальних і неформальних процедур із залученням різних суб'єктів. Уряди держав чи неофіційні групи можуть брати

участь у незалежному моніторингу та оцінці екологічної діяльності інших учасників. Також, як правило, здійснюється широкий спектр неурядових моніторингових та контрольних заходів із залученням різноманітних експертів або цільових груп [136, с. 217].

Отже, у найбільш широкому сенсі до процесів міжнародного контролю долучаються різноманітні суб'єкти міжнародного права. Але, як вже зазначалося раніше, зважаючи на те, що екологічні інтереси є переважно колективними інтересами, контрольна діяльність в основному реалізується також через колективні дії. Однак ці дії на міжнародному рівні мають свою специфіку, адже, як відомо, єдина контрольна установа у міжнародному праві навколишнього середовища відсутня. Тож, завдання різноманітних міжнародних екологічних інституцій полягає в тому, щоб забезпечити управління без центрального органу, яке б могло ефективно впливати на поведінку держав з метою отримання чи охорони колективних благ.

Склад учасників міжнародних контрольних процесів з охорони довкілля можна проаналізувати за кількома взаємопов'язаними вимірами. По-перше, за типом та ступенем впливу, який вони здійснюють на різних етапах управлінського циклу: визначення порядку денного, розробка нормативів, впровадження та виконання. Наприклад, неурядові організації можуть допомогти визначити питання, просувати його в порядку денному на міжнародному рівні, чинити тиск на національні делегації під час переговорів, контролювати дотримання державою вимог і, в деяких випадках, навіть подавати скарги щодо неналежного виконання. Міжнародні міжурядові інституції, такі як ЮНЕП, традиційно відігравали роль каталізатора, допомагаючи визначити екологічний порядок денний, але сьогодні вони все частіше стають місцем нормативного розвитку.

По-друге, акторів можна класифікувати з точки зору підстави, на якій вони здійснюють вплив або владні повноваження. Обґрунтуванням впливу вчених є, звичайно, досвід, і, з цієї причини, вони, як правило, менш впливові в процесі

нормативного розвитку, який слугує інтересам держав. Деякі неурядові організації також відіграють експертну роль, а інші мають представницький характер, базуючи свій вплив на повноваженнях, що їм надають держави. Бізнес-структури також можуть бути джерелом емпіричної інформації, але мають також ринкові та фінансові важелі.

Нарешті, акторів можна аналізувати, зосереджуючись на різних каналах, через які вони здійснюють вплив. Наприклад, багато неурядових організацій і бізнес-структур досі працюють переважно через державу. Вони здійснюють вплив, змушуючи власну державу підтримувати певну політичну лінію на міжнародному рівні або виконувати свої міжнародні зобов'язання. Проте неурядові організації та бізнес-сектор все частіше беруть безпосередню участь у роботі міжнародних установ. Іноді неурядові організації також діють безпосередньо на національному чи міжнародному ринку, зокрема, використовуючи бойкот споживачів або напряду звертаючись до органів із забезпечення дотримання МДОНС, наприклад, в рамках режиму Орхуської конвенції [18].

Без сумнівів, ключову роль у забезпеченні міжнародного контролю, зокрема за дотримання МДОНС, відіграють держави. Перш за все, саме держави є учасниками МДОНС та мають забезпечувати їх дотримання. Ця їх функція є двоякою: з одного боку, вони мають звітувати перед органами договору, тим самим здійснюючи функцію «самоконтролю», з іншого боку, вони як учасники органів контролю договору здійснюють контроль щодо інших учасників. Більш того, велика кількість договорів надає окремим державам право інформувати органи адміністрування договору про його порушення іншими суб'єктами. Так, відповідно до процедури забезпечення дотримання Монреальського протоколу, якщо одна чи декілька сторін протоколу мають зауваження щодо виконання іншою стороною своїх зобов'язань за Протоколом, ці занепокоєння можна надіслати в письмовій формі до секретаріату. Таке подання має бути підкріплено доказовою інформацією [154].

Отже, держави є безпосередніми суб'єктами міжнародного контролю. Разом з тим, як було відзначено до цього, держави часто не схильні у односторонньому порядку ініціювати процедури недотримання МДОНС, особливо у тих ситуаціях, коли мова не йде про безпосередню шкоду, завдану конкретній державі. Адже це може негативно впливати на їх відносини з державами-порушниками без отримання ними безпосередньої користі. Отже, держави у випадку МДОНС більшою мірою покладаються на колективні органи та процедури контролю за дотриманням цих договорів, які будуть більш детально розглянуті нами нижче.

Іншим важливим суб'єктом контролю за дотриманням МДОНС є міжнародні міжурядові організації. Роль ООН в управлінні навколишнім середовищем включає більшою мірою збір інформації, моніторинг і прийняття актів «м'якого права». У її роботі дуже мало правозастосовної та правозабезпечувальної складової. Дебати щодо збільшення ролі ООН у майбутньому точаться навколо необхідності або бажаності створення нового та більш централізованого органу ООН для виконання екологічних функцій.

Наразі основним органом ООН з питань охорони довкілля є Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP), утворена у 1972 р. Метою ЮНЕП є сприяння співробітництву та координації між державами, надання рекомендацій щодо екологічної політики та вироблення загальних керівних принципів політики на міжнародній екологічній арені. Програма має складну структуру, до якої входить центральний виконавчий офіс в Найробі та регіональні представництва. Секретаріат програми є координаційним центром екологічних заходів в системі ООН. До основних напрямів роботи ЮНЕП відноситься зміна клімату, управління для відновлення регіонів, постраждалих від конфліктів та війн, управління екосистемами, екологічний менеджмент, шкідливі речовини, стале споживання та ефективність використання ресурсів у виробництві. ЮНЕП бере активну участь в оцінці та моніторингу навколишнього середовища в глобальному масштабі. Через програму під назвою «Earthwatch» періодично

відбувається обмін інформацією, дослідницька діяльність, аналіз екологічних проблем і постійний огляд та оцінка стану довкілля з метою виявлення нових проблем.

ЮНЕП відіграє провідну роль у підготовці різноманітних протоколів, конвенцій та інших угод. Це відносно невеликий орган ООН, обмежений як щодо кількості персоналу, так і фінансово. ЮНЕП не має таких самих повноважень, як спеціалізовані установи ООН, наприклад Продовольча та сільськогосподарська організація (Food and Agricultural Organization – FAO), і тому вона мало впливає на екологічну політику, яку проводять інші установи ООН. Крім того, ЮНЕП, робота якої сплачується виключно за рахунок добровільних внесків до Екологічного фонду (the Environment Fund), фінансується недостатньо. Основним недоліком ЮНЕП є відсутність у неї повноважень щодо впровадження та забезпечення виконання МДОНС на національному рівні. На жаль, вона повинна покладатися на держави-члени для реалізації та підтримання її зусиль [188, с. 263].

Водночас ЮНЕП відіграє провідну роль у міжнародній системі управління навколишнім середовищем. Секретаріат програми приймає участь в адмініструванні цілої низки універсальних та регіональних МДОНС (включаючи деякі, для яких ГЕФ є фінансовим механізмом). У такий спосіб ЮНЕП фактично виконує також функцію міжнародного контролю за дотриманням відповідних договорів, яку, як буде показано нижче, виконують майже всі органи адміністрування цих угод.

Нарешті, слід зазначити, що до структури ЮНЕП входить також відносно нещодавно створена Асамблея ООН з навколишнього середовища. Вона є керівним органом програми і наступником її Керівної ради, яка складалася з 58 держав-членів. Асамблея, яка має універсальне членство, наразі складається з 193 держав-членів [208].

Інший орган ООН, що має природоохоронні функції, хоча й не є виключно екологічним, – це Програма розвитку ООН (United Nations Development

Programme – UNDP) (далі – ПРООН). ПРООН заснована завдяки злиттю Розширеної програми технічної допомоги ООН, створеної в 1949 р., і Спеціального фонду ООН, заснованого в 1958 р. Програма, як ми її знаємо зараз, була заснована Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 р.

Як провідна агенція ООН з міжнародного розвитку ПРООН працює в 170 країнах і територіях, щоб викоринити бідність і зменшити нерівність. Вона допомагає країнам розробити політику, лідерські навички, здібності до партнерства, інституційні можливості та створити стійкість для досягнення цілей сталого розвитку. Її робота зосереджена в трьох основних сферах: сталий розвиток, демократичне врядування та розбудова миру, а також стійкість до змін клімату та стихійних лих.

Нарешті, варто зазначити також Глобальний екологічний фонд (Global Environment Facility – GEF), що був створений у жовтні 1991 р. в рамках пілотної програми Світового банку вартістю 1 мільярд доларів США, щоб дати можливість країнам, що розвиваються, вживати заходів щодо вирішення екологічних проблем і сприяти сталому розвитку [211]. У 1992 р. на Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро ГЕФ було перетворено на постійну окрему установу. Рішення зробити ГЕФ незалежною організацією посилило залучення країн, що розвиваються, до процесу прийняття рішень і реалізації проектів. З 1994 р. Світовий банк виконує функції опікуна Трастового фонду ГЕФ і надає адміністративні послуги.

ГЕФ має унікальну керівну структуру, організовану навколо Асамблеї, Ради, Секретаріату, Науково-технічної консультативної групи, Офісу з оцінки та 18 агентств (ПРООН, ЮНЕП, Світовий банк, Продовольча та сільськогосподарська організація, Міжамериканський банк розвитку, Організація промислового розвитку ООН, Африканський банк розвитку, Азіатський банк розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку, Всесвітній фонд дикої природи США, Міжнародна спілка збереження природи, Західноафриканський

банк розвитку, Бразильський фонд біорізноманіття, Управління зовнішньоекономічної співпраці, Міністерство охорони навколишнього середовища Китаю, Банк розвитку Південної Африки, Банк розвитку Латинської Америки, Міжнародний союз охорони природи.

ГЕФ слугує фінансовим механізмом для кількох МДОНС та функціонує на основі співпраці та партнерства між установами-виконавцями як механізм міжнародного співробітництва з метою надання нових і додаткових грантів і пільгового фінансування для покриття узгоджених додаткових витрат на заходи для досягнення погоджених глобальних екологічних переваг у таких основних сфери: а) біологічне різноманіття; б) зміна клімату; в) міжнародні водотоки; г) деградація земель, насамперед у результаті опустелювання та вирубки лісів; д) хімічні речовини та відходи [211]. Утворення та робота фонду є невід'ємною складовою зазначеного вище фасилітативного підходу до забезпечення дотримання залучених до нього МДОНС.

Окрім ООН, її органів та програм, велику роль у справі охорони довкілля відіграють й інші міжнародні організації, пов'язані з ООН статусом спеціалізованих установ. Зокрема, Міжнародна морська організація (International Maritime Organization – IMO), яка відповідає за безпеку та охорону судноплавства та запобігання забрудненню моря та атмосфери суднами. Робота організації підтримує цілі сталого розвитку ООН. У її структурі є спеціальні комітети, які займаються питанням охорони довкілля, наприклад, Комітет з охорони морського середовища. Крім того, існує орган з контрольними повноваженнями – Підкомітет з імплементації інструментів Міжнародної морської організації.

Слід наголосити, що особливою рисою цілої низки угод з охорони морського середовища є утворення спеціальних міжнародних організацій, зокрема, міжнародних риболовецьких комісій, на які покладено завдання забезпечення досягнення цілей конвенції. Мова йде, зокрема, про Організацію з рибальства Північно-Західної Атлантики, Генеральну комісію з рибальства в

Середземному морі, Комісію з рибальства Північно-Східної Атлантики, Організацію з рибальства Південно-Східної Атлантики, Комісію зі збереження та управління запасами далеко мігруючих риб у західній і центральній частині Тихого океану, Південно-Тихоокеанську регіональну організацію з управління рибальством, Комісію зі збереження морських живих ресурсів Антарктики, Міжамериканську комісію з тропічних тунців, Міжнародну комісію зі збереження атлантичного тунця, Міжнародну комісію з охорони та вилову тунців Індійського океану тощо [195]. Без сумнівів, ці організації, у структурі яких, до речі, часто діють спеціальні органи (комітети) із забезпечення дотримання, відіграють значну роль в охороні навколишнього середовища певних регіонів, хоча їхня діяльність є дуже вузько спрямованою.

Існують й інші міжнародні міжурядові організації, які займаються екологічними питанням, наприклад, Всесвітня метеорологічна організація, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Світова організація торгівлі (далі – СОТ), але вони не входять в їхню основну компетенцію. Так, СОТ не має спеціальної угоди щодо навколишнього середовища. Однак угоди СОТ підтверджують право урядів захищати навколишнє середовище за умови виконання певних умов, і деякі з них містять положення, що стосуються екологічних проблем. Цілі сталого розвитку та захисту навколишнього середовища є досить важливими в контексті міжнародної торгівлі, адже їх було зазначено в преамбулі Угоди про заснування СОТ [76]. Посилений акцент на екологічній політиці держав-членів СОТ було зроблено порівняно недавно за 60-річну історію багатосторонньої торгової системи. Наприкінці Уругвайського раунду в 1994 р. міністри торгівлі країн-учасниць вирішили розробити комплексну робочу програму з торгівлі та навколишнього середовища в СОТ. У цьому зв'язку було створено Комітет з торгівлі та екології, що зробило питання навколишнього середовища та сталого розвитку один із важливих напрямів роботи СОТ.

Отже, як вже було зазначено, здійснення охорони довкілля та контролю за цим процесом наразі є децентралізованим. «Така ситуація у сфері управління природоохоронною діяльністю вже давно спонукає до розроблення проектів щодо її більшої централізації. Відсутність єдиної інституції часто називають вирішальною перешкодою для ефективної охорони навколишнього середовища та управління нею. Її утворення стало предметом жвавих наукових дебатів, у яких юристи-міжнародники все частіше звертаються до наробку інших дисциплін, зокрема теорії міжнародних відносин та економіки, щоб отримати нові знання про інституційну розбудову. Відповідно дискусії фокусуються на таких питаннях, як дизайн організації та її контрольних органів, правовій природі та обов'язковості їхніх приписів («м'які» заходи проти «жорстких», загальні проти деталізованих, поверхневі проти глибоких), правилах щодо членства та голосування та системі забезпечення. Дослідники намагаються віднайти універсальну формулу, яка б зробила участь у міжнародних екологічних режимах привабливою для держав, адже переважно такі режими передбачатимуть обмеження для держав у короткостроковій перспективі, але з довгостроковою перспективою отримання переваг від загального колективного блага, яке при цьому може бути нерівномірно розподілене» [49, с. 611]. «Тому формування міжнародних органів контролю має враховувати баланс заохочень та примусу так, аби держави не втрачали інтересу до участі у відповідному договорі» [52, с. 96].

«Для побудови глобального природоохоронного режиму важливим уроком є те, що спільну правосвідомість необхідно культивувати та поглиблювати поступово, і що режими мають бути розроблені таким чином, щоб максимізувати можливості для нормативної взаємодії та тиску на держави-учасниці. Багато міжнародних екологічних режимів дотримуються цієї логіки розробки через поступове поглиблення початкових рамкових договорів, а також поточні правотворчі процеси, включаючи вироблення процедур забезпечення дотримання» [82, с. 13].

«Перші пропозиції щодо утворення «глобального законодавчого органу», здатного встановлювати обов'язкові стандарти, який би міг також виконувати правоохоронну функцію та був уповноважений приймати переконливі рішення щодо забезпечення дотримання норм міжнародного права навколишнього середовища», пролунали ще на Стокгольмській конференції 1972 р.» [188, с. 278].

Пізніше відповідні «рекомендації були надані у двох інших міжнародних документах, а саме: звіті групи юридичних експертів Всесвітньої комісії з навколишнього середовища та в Гаазькій декларації про навколишнє середовище. Перший документ містить пропозиції щодо створення організаційної структури на чолі з Верховним комісаром ООН з питань навколишнього середовища, який міг би розглядати індивідуальні скарги та звіти щодо усунення недоліків, які в них зазначаються, а також Комісії з питань навколишнього середовища, яка би розглядала скарги від держав і готувала відповідні звіти» [188, с. 275]. Як можна побачити, «висунуті пропозиції базуються на досвіді органів ООН із захисту прав людини та, зокрема, біженців. Ідея про повноваження Верховного комісара ООН з навколишнього середовища щодо розгляду індивідуальних скарг є дуже доречною, адже наразі можливість надання таких скарг та позовів є дуже незначною, оскільки право звернення фізичних осіб до міжнародних судових інституцій є обмеженим» [49, с. 612].

Що стосується іншого документу, то «Гаазька декларація про навколишнє середовище 1989 р. також закликає до створення «нового інституційного органу» з повноваженнями приймати рішення та займатися правозастосуванням в рамках системи ООН для боротьби з глобальним потеплінням» [125]. «На жаль, у декларації не визначена організаційно-правова форма такого органу та його конкретні повноваження» [49, с. 612].

«У 2007 році экс-президент Франції Жак Ширак за підтримки ще 46 країн зачитав «Паризький заклик до дії», у якому запропонував замінити ЮНЕП на Екологічну організацію Об'єднаних Націй, більш ефективну інституцію з

посиленими функціями міжнародного контролю, яка б будувалася на моделі Всесвітньої організації охорони здоров'я. На жаль, поки що ця ідея також не була реалізована» [140].

«Отже, наразі спеціалізована природоохоронна міжнародна організація, яка б могла здійснювати функції міжнародного контролю, відсутня. Незважаючи на зазначені вище пропозиції щодо її утворення, у сучасних умовах це є не дуже вірогідним, зважаючи на небажання держав і надалі обмежувати суверенітет та нести додаткові витрати на утримання її органів та персоналу. У такій ситуації більшого значення надається роботі органів адміністрування, які утворені для обслуговування окремих МДОНС, які, однак, мають налагодити співпрацю та координувати зусилля, намагаючись заповнити прогалини у правовому регулюванні охорони навколишнього середовища» [49, с. 612]. Як здається, більш значну роль у цьому могла б відігравати ЮНЕП, яка виступає площадкою для діяльності секретаріатів низки МДОНС. На наш погляд, перші кроки у цьому напрямку вже були зроблені «у 2014 р, коли у рамках ЮНЕП було створено Асамблею ООН з навколишнього середовища, що є одним з найважливіших у світі органів прийняття рішень з питань навколишнього середовища, до складу якого входять усі 193 держави-члени. Асамблея збирається раз на два роки в Найробі, аби визначати пріоритети глобальної екологічної політики та займатися розвитком міжнародного права навколишнього середовища» [208].

Резюмуючи вищевикладене, можна наголосити на важливій ролі, яку відіграють у процесах забезпечення дотримання МДОНС класичні суб'єкти міжнародного права – держави та міжнародні міжурядові організації. Водночас, як вже зазначалося, міжнародному праву навколишнього середовища більш, ніж іншим галузям міжнародного права, властива участь недержавних суб'єктів – міжнародних неурядових організацій, науковців, громадськості, бізнесу тощо. Зважаючи на цю особливість, взаємодію та співпрацю із ними важливо враховувати також в процесах міжнародного контролю.

Значну залученість недержавних суб'єктів у процесі міжнародно-правового регулювання відносин з охорони довкілля можна пояснити особливими рисами міжнародних екологічних проблем. По-перше, той факт, що проблеми навколишнього середовища мають фізичну основу, означає, що наука займає набагато більш помітне місце в міжнародних екологічних режимах, ніж в інших сферах міжнародного права. Науковці часто діють через експертні мережі, які мають спільну базу знань і окремі члени яких мають вплив як на національному, так і на міжнародному рівнях формування екологічної політики. Роль вчених є, мабуть, найбільшою в процесі визначення порядку денного у вирішенні проблем довкілля, хоча технічні експерти також можуть відігравати значну роль у процесі розробки та впровадження міжнародних екологічних режимів. Багато нагальних екологічних проблем, таких як зміна клімату або виснаження озонового шару, не були очевидними відразу та були виявлені в результаті наукових досліджень [82, с. 19].

По-друге, оскільки більшість екологічних проблем спричинені в основному поведінкою, яка кваліфікується як приватна, а не державна, бізнес-спільнота має надзвичайно високу зацікавленість у міжнародних екологічних режимах. Як правило, хоча держави і є прямими адресатами міжнародних природоохоронних зобов'язань, приватні суб'єкти є кінцевими адресатами регулювання. Деякі міжнародні екологічні режими фактично безпосередньо визначають відповідні стандарти приватної поведінки. Наприклад, Міжнародна конвенція про запобігання забрудненню з суден встановлює детальні стандарти конструкції та проектування нафтових танкерів, яких повинні дотримуватися суднобудівники та оператори суден під прапором певної держави. Інші МДОНС вимагають від держав схвалення механізмів регулювання для контролю за поведінкою приватних осіб, включаючи схеми дозволів на утилізацію відходів або торгівлю видами, що перебувають під загрозою зникнення, або надання попередньої інформованої згоди на транспортування небезпечних матеріалів. Інші міжнародні екологічні режими, такі як Кіотський протокол, наполягають на

досягненні певного результату, але залишають державам право вирішувати, як впливати на приватну поведінку для досягнення цього результату [82, с. 20].

Оскільки приватні суб'єкти часто мають безпосередньо дотримуватися норм міжнародного права навколишнього середовища, вони подекуди особливо активні в процесах розроблення та впровадження стандартів. Корпорації, як правило, впливають на політику та нормотворення, щоб просувати власні бізнес-інтереси: у випадку «зеленого» бізнесу, отримуючи конкурентну перевагу шляхом прийняття більш суворих екологічних заходів; у випадку «коричневого» бізнесу, намагаючись зупинити прийняття більш суворих заходів, щоб продовжувати вести бізнес у звичайному режимі. Іноді представники галузі самостійно розробляють екологічні стандарти, щоб підвищити свій імідж, запобігти державному регулюванню або вплинути на розробку міжнародних стандартів в очікуванні державного регулювання. Ці приватні та квазіприватні заходи щодо встановлення стандартів стають усе більш важливою рисою міжнародного права навколишнього середовища та піднімають важливі питання щодо легітимності участі відповідних суб'єктів у правотворчих процесах [82, с. 20].

З іншого боку можна спостерігати також зростання обізнаності громадськості щодо екологічних проблем та правових спроб їх вирішення. Ця тенденція стала очевидною після проведення Стокгольмської конференції 1972 р. та Конференція у Ріо-де-Жанейро у 1992 р. Обидві зустрічі призвели до підписання резонансних МДОНС, в яких було підкреслено роль громадськості. До 1970-х років недержавні суб'єкти лише іноді фігурували в МДОНС і рідко отримували доступ до зустрічей сторін. Основні екологічні угоди, укладені з середини 1980-х років, навпаки, містять широкі права участі представників громадськості у роботі органів адміністрування договорів. Це також дозволяє їм справляти сильний неформальний вплив на контроль за ефективністю договірних режимів, як через обізнаність громадськості, що тисне на уряди, так і через здійснення власної незалежної діяльності з моніторингу [196, с. 141].

Нарешті, особливу роль практично в кожному аспекті міжнародного екологічного процесу відіграють саме міжнародні неурядові організації (далі – МНО). До найбільш значних із них відносяться Міжнародний союз охорони природи (International Union for Conservation of Nature – IUCN), Всесвітній фонд дикої природи (World Wildlife Fund – WWF), Грінпіс тощо. Оскільки мережа МНО продовжує розвиватися, її вплив ставатиме все більш далекосяжним і потужним. Існують МНО, що представляють інтереси всієї міжнародної спільноти, такі як Грінпіс і Всесвітня спілка охорони природи, а також регіональні та локальні неурядові організації, що представляють місцеве населення або корінні народи. Хоча зазвичай МНО намагаються вплинути на держави, у деяких випадках вони відіграють більш безпосередню роль у міжнародних природоохоронних режимах, що підкреслює наявність в них широких персонативних можливостей для набуття статусу суб'єкта міжнародного права [73, с. 323]. Наприклад, відповідно до Монреальського протоколу МНО можуть надавати секретаріату інформацію про недотримання вимог державою, тоді як відповідно до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що перебувають під загрозою зникнення, МНО виконують квазіофіційну функцію в процесах моніторингу та звітності. Як вже згадувалося, МНО також діють безпосередньо на національному чи міжнародному ринках, використовуючи або погрожуючи бойкотуванням певних товарів. Відповідними прикладами є кампанії проти споживання слонової кістки та хутра тюленів [82, с. 21].

Існують й інші неурядові організації, наприклад, наукові установи, які займаються проблемами навколишнього середовища і забезпеченням дотримання екологічних угод. Наприклад, Асоціація міжнародного права, Інститут міжнародного права тощо.

Отже, до процесів забезпечення МДОНС залучений широкий круг суб'єктів, серед яких держави та міжнародні міжурядові організації є найбільш важливими суб'єктами, що традиційно приймають участь у правотворчих,

правозастосовних та правозабезпечувальних процесах у міжнародному праві. У цьому аспекті вони залучені також до процесів міжнародного контролю, хоча це не є їхньою прерогативою та основною функцією, що знижує ефективність процесу та робить його більш спорадичним. З іншого боку, як у розробленні міжнародних природоохоронних режимів у цілому, так і у контролі за їх дотриманням, зокрема можна спостерігати зростання ролі недержавних суб'єктів. Однак обмеженість їх повноважень та важелів впливу також не дозволяють покласти на них основну відповідальність за здійснення контролю за дотриманням МДОНС, хоча їх залученість до цих процесів є дуже важливою та має бути врахована при формулюванні приписів щодо компетенції спеціальних органів міжнародного контролю за дотриманням договірних норм міжнародного права навколишнього середовища.

2.3.2. Автономні органи адміністрування міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища

Більшість МДОНС включають низку структурних одиниць, які сприяють їх реалізації, а також адмініструють діяльність, що базується на угоді. «Ці механізми складаються, як правило, з конференції чи наради сторін із правотворчими та директивними повноваженнями, секретаріату, що наділений адміністративними функціями, та додаткових органів із виконавчими повноваженнями» [55, с. 183]. «Зважаючи на їх *ad hoc* статус, вони не є міжнародними організаціями у традиційному сенсі, хоча й мають риси та виконують ролі, які дуже нагадують ті, які зазвичай приписуються міжнародним організаціям. Разом з тим, маючи зазначену структуру постійно діючих органів, вони виходять за рамки конференцій, що, як відомо, є тимчасовою формою міжнародного співробітництва. Через те, що такі механізми займають окреме місце, відрізняючись як від сторін договору, так і від повноцінних міжнародних міжурядових організацій, деякі вчені пропонують визнавати їх автономний

статус, який проявляється у наявності специфічних адміністративних повноважень та процедур контролю за дотриманням договорів» [87, с. 623]. Максимальної кількості органів, що утворюються для обслуговування цілей угод, не існує. Вона індивідуальна для кожного договору та пов'язана з його потребами. Проте більшості МДОНС властива наявність органів адміністрування, що будуть розглянуті нижче.

Головним пленарним органом, як правило, є конференція сторін. Держави, які ратифікують певну міжнародну угоду після прийняття та підписання, називаються сторонами та періодично збираються на конференціях сторін для оцінки різних аспектів імплементації та дотримання угоди. Цілі проведення цих конференцій можуть включати: оцінку процесу впровадження договору на національному рівні, що робиться шляхом оцінки всіх звітів, поданих національними урядами на конференцію; обговорення будь-яких аспектів договору; вирішення нових або додаткових питань, пов'язаних із виконанням договору; перегляд договору, якщо це необхідно; затвердження рекомендацій комітетів із забезпечення дотримання договорів тощо.

Часто в рамках МДОНС передбачено проведення наради чи зустрічі сторін. У цілому, це орган, еквівалентний конференції сторін. Назва може варіюватися залежно від угоди. На практиці існує тенденція в рамках переговорних форумів з питань навколишнього середовища використовувати термін «конференція сторін» для основних договорів і «нарада чи зустріч сторін» – для протоколів. Наприклад, термін «зустріч сторін» використовується для опису нарад в рамках Монреальського протоколу, щоб відрізнити ці зустрічі від конференцій відповідно до самої рамкової конвенції (Віденської конвенції про охорону озонного шару 1985 р.). Зустріч сторін часто проводиться одночасно із конференцією сторін [151, с. 47].

Конференції та зустрічі сторін переважно мають форму пленарного, тобто загального, засідання. На пленарних засіданнях представлена кожна делегація, і всі делегати сидять в одній великій кімнаті. Представники держав мають

можливість виступити перед конференцією. Усі голосування відбуваються в рамках пленарного засідання.

Іноді для обслуговування потреб конференцій та зустрічей утворюється бюро, що може контролювати їх роботу. Воно зазвичай складаються з членів від кожного з регіональних блоків [151, с. 10].

Характерною особливістю сучасних МДОНС є те, що вони не є просто договорами, а засновують договірні органи, які сприяють поточним правотворчим процесам. Регулярні засідання пленарних органів, таких як конференції сторін, різноманітних допоміжних органів і низки груп експертів, надають можливості для взаємозв'язку політичних, правових і технічних дискурсів. Коротко кажучи, договірні органи є форумами для постійної взаємодії і, таким чином, розширюють можливості для появи спільного розуміння проблеми, що розглядається, а також основних нормативних параметрів її вирішення. Нарешті, МДОНС також дозволяють учасникам долучитися до розвитку правотворчого процесу. Як правило, одним із перших кроків у процесі побудови договірного режиму є створення головних органів, процедур для розробки режиму та правил прийняття рішень [84, с. 11].

Зараз загальноприйнятою практикою для МДОНС є надання конференції сторін також компетенції утворювати механізми забезпечення дотримання та здійснювати їх подальшу деталізацію. Більшість МДОНС містить так зване положення про надання прав, яке зазвичай має подвійну мету: окрім наділення конференції сторін (або іншого головного органу) правом ухвалювати процедури забезпечення дотримання договору, воно також встановлює її обов'язок використати це право та ухвалити відповідну процедуру, іноді в чітко визначені часові рамки.

Важливим адміністративним органом переважної кількості конвенцій є секретаріати, які здійснюють повсякденну діяльність з координації імплементації та організують засідання конференцій сторін. Секретаріати забезпечують підтримку сторін МДОНС у таких завданнях, як: надання звітності

про дотримання зобов'язань за договором; підтримання інформаційних систем, пов'язаних із договором та його цілями; використання або залучення фінансових механізмів для проектів, пов'язаних із впровадженням договору; допомога та обслуговування періодичних конференцій або нарад сторін [151, с. 9].

Часто секретаріат є важливим координаційним центром для збору та обміну інформацією щодо недотримання угоди. У певних випадках він може налагодити попередній конструктивний діалог зі стороною, що порушує, ще на початку процедури реагування на недотримання. В деяких механізмах забезпечення дотримання він може навіть сам ініціювати відповідну процедуру. Проте загалом секретаріати не мають ані повноважень, ані ресурсів для постійного моніторингу дотримання МДОНС. Відповідно до домовленості сторін, роль секретаріатів полягає в тому, щоб допомагати виконувати угоди шляхом збору та розповсюдження інформації та надання певної технічної допомоги. За деякими винятками, наприклад, секретаріату Конвенції про міжнародну торгівлю видами, що перебувають під загрозою зникнення, що надає секретаріату конкретні повноваження щодо оцінки дотримання угоди та забезпечує офіційний механізм для цього, секретаріати не мають повноважень щодо контролю угоди шляхом перевірки інформаційних звітів сторін або незалежної оцінки дотримання [130, с. 4]. Хоча секретаріат договору обслуговує та виконує велику кількість завдань, пов'язаних із функціонуванням договору, як правило, саме конференції та зустрічі сторін приймають ключові рішення.

На додаток до секретаріату МДОНС можуть передбачати утворення й інших додаткових органів, зокрема, різноманітних комітетів, спеціальних (*ad hoc*) груп, що займаються вирішенням конкретних проблем, які вимагають особливої уваги. Наприклад, допоміжного органу з наукових, технічних або технологічних консультацій, щоб допомогти секретаріату в адмініструванні та впровадженні договору в період між конференціями чи зустрічами сторін. Допоміжні органи також можуть бути створені конференцією сторін вже після прийняття договору (наприклад, комітети Конвенції про міжнародну торгівлю

видами, що перебувають під загрозою зникнення) [144, с. 55], що часто відбувається на практиці та демонструє поступовий розвиток договірних режимів.

Частим явищем у режимах МДОНС є утворення постійного комітету, який може поєднувати і виконавчі, і наглядові повноваження. Так, Постійний комітет Конвенції про міжнародну торгівлю видами, що перебувають під загрозою зникнення, надає політичні вказівки секретаріату щодо виконання конвенції та контролює управління бюджетом секретаріату. Окрім цих ключових ролей, він координує та наглядає, якщо це необхідно, за роботою інших комітетів і робочих груп, виконує інші завдання, покладені на нього конференцією сторін, і готує проекти резолюцій для розгляду конференцією. Саме ця структура виконує функції органу контролю за дотриманням договору [119].

Часто в структурі органів адміністрування МДОНС створюються наукові органи. Вони забезпечують більш повну оцінку того, як договір вирішує екологічну проблему, якій він присвячений, а також досліджують наукові та технічні питання, пов'язані з проблемами угоди. Незважаючи на те, що наукові групи призначаються сторонами (тобто державами, які є учасниками договору), вони діють незалежно, надаючи власні оцінки, а також нейтральні поради.

Нарешті, іноді мова йде про неофіційні органи договору – «неофіційні консультації» (або інші групи), які можуть створюватися головою конференції чи наради сторін або головою допоміжних органів для того, щоб допомогти знайти консенсус між різними інтересами сторін договору. З цією ж метою можуть також створюватися спеціальні групи, чи групи *ad hoc*. Наприклад, спеціальну технічну експертну групу з питань біологічного різноманіття та зміни клімату було створено для розгляду шляхів сприяння синергії на національному рівні між Рамковою конвенцією ООН зі зміни клімату та Конвенцією про збереження біологічного різноманіття під час реалізації заходів щодо боротьби із зміною клімату, а також їхнього зв'язку зі збереженням та сталим використанням біорізноманіття [151, с.9–10].

До додаткових органів адміністрування належать також органи, які безпосередньо займаються забезпеченням дотримання МДОНС, – так звані комітети з імплементації (implementation committees) чи комітети з дотримання (compliance committees) або іноді комітети з імплементації та дотримання, як у випадку Паризької угоди 2015 р. до Рамкової конвенції про зміну клімату 1992 р. Дуже рідко вони можуть мати інші назви. Наприклад, в рамках режимів Альпійської конвенції та Лондонської конвенції утворено групи з забезпечення дотримання [145]. Так само робоча група з імплементації створена в рамках Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій [178].

Комітети, як правило, обираються конференцією або нарадою сторін та складаються з невеликої кількості їх представників. Наприклад, у випадку Монреальського протоколу їх 10. Вони обираються нарадою сторін на два роки на основі справедливого географічного розподілу із правом переобрання на один термін поспіль. Комітет обирає свого президента та віце-президента, кожен з яких обіймає посаду на один рік. Віце-президент також виконує функції доповідача комітету [185]. Хоча в останні роки можна спостерігати тенденцію до зростання кількості членів таких комітетів до 15.

Ці органи можуть мати різні функції, починаючи з аналізу звітів сторін про виконання ними договору до розгляду окремих випадків або загальних питань невиконання [123, с. 359]. Випадки ймовірного недотримання зобов'язань сторонами угоди може бути передано на розгляд комітету іншою стороною або секретаріатом угоди, або ж сама сторона, що не дотримується, може повідомити про власну неспроможність виконати вимоги. У такому випадку комітет після розгляду надає рекомендацію щодо цього питання конференції сторін. Зазвичай кінцевим результатом процедури є саме її рішення. У більшості МДОНС метою розгляду ситуації є виявлення труднощів у дотриманні та сприяння кращому дотриманню в неконфліктний спосіб. Показовим є те, що до комітету можна звернутися як *ex post*, коли недотримання вже має місце, так і *ex ante*, аби запобігти виникненню такої ситуації. У цьому відношенні процедури

забезпечення дотримання МДОНС відрізняються від традиційних процедур вирішення спорів, які зазвичай застосовуються лише тоді, коли порушення вже сталося, та виник спір [94, с. 11–12].

Як бачимо, усі перелічені вище органи можуть мати загальну чи спеціальну компетенцію, в яку входять й контрольні повноваження. Такий висновок, зокрема, безпосередньо продемонстрований положеннями механізму забезпечення дотримання Лондонської конвенції стосовно органів, залучених до цього процесу. Крім спеціального органу – групи з забезпечення дотримання, до них також віднесена нарада сторін та наукова група, створена відповідно до Лондонського протоколу [100]. Проте поєднання повноважень у рамках мандату одного органу часто демонструє себе не цілком ефективним. Здійснення великої кількості завдань та напрямів діяльності часто позбавляє органи договору можливості сконцентруватися на оцінці показників дотримання зобов'язань за договором, перевірити їх правдивість, прийняти зважене рішення щодо засобу реагування на недотримання договору. У цьому зв'язку багато МДОНС містять положення про утворення органів, які б відповідали виключно за контроль за дотриманням договору — комітетів з дотримання/імплементатії, що є спеціальними органами міжнародного контролю за дотриманням МДОНС. Утворення таких органів, на нашу думку, є найбільш ефективним способом забезпечення дотримання відповідних договорів [51, с. 378]. У цьому зв'язку, дослідженню питань їх формування, функцій, балансування їх повноважень із урахуванням заохочувального та примусового підходів до забезпечення дотримання міжнародних зобов'язань, підвищення ефективності методів та засобів контролю, взаємодії та синергії із роботою інших органів адміністрування МДОНС та інших суб'єктів міжнародного контролю буде присвячено наступний розділ роботи.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦІАЛЬНІ ОРГАНИ МІЖНАРОДНОГО КОНТРОЛЮ ЯК ЦЕНТРАЛЬНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ПРО ОХОРОНУ ДОВКІЛЛЯ

3.1. Спеціальні органи контролю за дотриманням основних універсальних міжнародних договорів про охорону довкілля

Як вже зазначалося, «за останні 30 років у міжнародному праві навколишнього середовища сформувалася низка специфічних природоохоронних режимів, що базуються на відповідному МДОНС, відмінною рисою яких є утворення механізмів та процедур забезпечення дотримання положень відповідних договорів, як правило, через спеціальні органи міжнародного контролю» [55, с. 184]. Відповідні механізми були узгоджені відповідно до Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар (рік утворення – 1990), Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1997), Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій (2000), Конвенції Еспо про оцінку транскордонного впливу на навколишнє середовище (2001), Орхуської конвенції про доступ до інформації та участь громадськості (2002), Базельської конвенції про транскордонне перевезення небезпечних відходів (2002), Кіотського протоколу щодо Рамкової конвенції про зміну клімату (2002), Картахенського протоколу з біобезпеки (2004), Міжнародного договору про рослинні генетичні ресурси (2006), Протоколу про воду та здоров'я до Водної конвенції (2007), Лондонського протоколу 1996 р. до Лондонської конвенції (2007), Барселонської конвенції (2008), Протоколу про реєстри викидів і перенесення забруднювачів до Орхуської конвенції (2010), Водної конвенції (2012), Альпійської конвенції (2012), Нагойського протоколу про доступ і спільне використання вигод (2014), Мінаматської конвенції про ртуть (2018), Роттердамської конвенції про

процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі (2019). «Переговори ведуться щодо механізмів забезпечення Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі 2001 р. Однак одним із останніх та таким, що викликає підвищений інтерес у дослідників, є механізм забезпечення Паризької угоди 2015 р. до Рамкової конвенції про зміну клімату. Перша зустріч Комітету з імплементації та забезпечення дотримання угоди, що був заснований у 2019 р., відбулася у 2020 р.» [55, с. 185].

Як демонструє попередня інформація, утворення спеціальних автономних органів контролю за дотриманням МДОНС стало тенденцією останніх 20 років. Наразі, процедури їх роботи вдосконалюються та стають більш структурованими.

У цьому підрозділі ми намагатимемося дослідити діяльність деяких спеціальних органів міжнародного контролю за МДОНС переважно універсального характеру, що виявили себе особливо показовими та ефективними. Зокрема, ми не будемо фокусувати нашу увагу на розгляді таких доволі успішних механізмів забезпечення дотримання, як механізми забезпечення Альпійської та Барселонської конвенції. Робоча група з контролю першої фактично повністю контролюється державами-учасницями договору, але зважаючи на його обмежений субрегіональний характер, група складається з представників усіх держав [145]. Що ж до Барселонської конвенції, то хоча процедура її дотримання містить цікаві управлінські рішення, вона також є прикладом регіональної, чи краще, міжрегіональної співпраці. У цілому буде проаналізована робота 17 спеціальних органів контролю за дотриманням МДОНС. Актуальність дослідження механізмів їх роботи обумовлюється також тим фактом, що Україна є стороною майже усіх перелічених вище угод, окрім Лондонського протоколу 1996 р. до Лондонської конвенції, Міжнародного договору про рослинні генетичні ресурси та Мінаматської конвенції про ртуть.

Крім того, поза фокусом нашої уваги також знаходяться комітети з імплементації та забезпечення дотримання, які є частиною структури спеціалізованих міжнародних організацій, утворених в рамках деяких МДОНС. Мова йде, зокрема, про зазначені вище міжнародні комісії та інші організації з регулювання рибальства та збереження запасів морських живих ресурсів різних регіонів. Зважаючи на те, що вони є окремими органами у структурі класичних міжнародних організацій, їхній правовий статус, як правило, не викликає багато запитань. Крім того, у цілому вони не мають повноважень щодо самостійного застосування заходів реагування на недотримання з боку держав-учасниць. Проте, слід підкреслити той факт, що утворення та вдосконалення роботи цих органів також активізувалося саме в останні 20 років. Наприклад, відповідно до Конвенції щодо зміцнення Міжамериканської комісії з тропічного тунця 2003 р. передбачається не тільки зміцнення самої організації, але й обов'язкове утворення у її складі комітету з контролю за імплементацією заходів, ухвалених комісією (ст. 10 конвенції) [103]. Як правило, таких положень не було в угодах, які уклалися до 2000 р.

Як вже зазначалося раніше, традиційно першим МДОНС, для контролю за дотриманням якого було створено спеціальний інституційний режим, вважають Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар. Протокол містить зобов'язання щодо звітності та процедури перевірки виробництва, споживання, імпорту та експорту контрольованих речовин.

Незважаючи на те, що протокол було підписано ще у 1990 р., на сьогоднішній день він вважається найбільш ефективним, у тому числі завдяки дієвому механізму контролю. Як наслідок, його система забезпечення також високо цінується. Підхід, який вона втілює, вважають фасилітативним, але насправді органи забезпечення протоколу мають у своєму розпорядженні широкий спектр інструментів примусу до дотримання. Вони можуть вимагати від сторін подання звітів, приймати обов'язкові рішення, видавати попередження, робити висновки про невідповідність, вводити деякі торговельні

заходи та призупиняти деякі договірні привілеї. Процедуру забезпечення дотримання очолює комітет з імплементації (implementation committee), що складається з 10 членів, які обираються нарадою сторін на два роки на основі справедливого географічного розподілу. Комітет обирає свого президента та віце-президента, кожен з яких обіймає посаду на один рік. Віце-президент також виконує функції доповідача комітету. Хоча первісно він був створений як тимчасовий комітет, пізніше його статус було змінено на постійний.

Функціями комітету з впровадження є: а) отримувати, розглядати та звітувати про будь-яке подання; б) отримувати, розглядати та звітувати про будь-яку інформацію чи зауваження, надіслані секретаріатом у зв'язку з підготовкою звітів, зазначених у ст. 12 (с) протоколу, а також про будь-яку іншу інформацію, отриману та надіслану секретаріатом щодо дотримання згідно з положеннями протоколу; в) запитувати, якщо він вважає за необхідне, через секретаріат додаткову інформацію з питань, що розглядаються; г) якнайкраще визначати факти та можливі причини, пов'язані з окремими випадками недотримання, переданими комітету, і давати відповідні рекомендації нараді сторін; д) проводити, на запрошення зацікавленої сторони, збір інформації на території цієї сторони для виконання функцій комітету; е) підтримувати, зокрема для цілей ухвалення своїх рекомендацій, обмін інформацією з Виконавчим комітетом Багатостороннього фонду, яка стосується забезпечення фінансової та технічної співпраці, включаючи передачу технологій сторонам [124, с. 799].

Комітет звітує про свої рекомендації нараді сторін з питань, які він вважає доцільними. Після отримання звіту від комітету сторони можуть, беручи до уваги обставини питання недотримання, прийняти рішення та вимагати вжиття заходів для досягнення повної відповідності з протоколом, включаючи заходи для сприяння дотриманню сторонами протоколу, а також для досягнення цілей протоколу.

Питання можуть надходити на розгляд комітету через самозвітування, звітування іншими сторонами та за ініціативою секретаріату на основі аналізу

звітів про впровадження, поданих сторонами. Офіційне ініціювання процедури МНО не передбачені. Протокол містить низку інструментів для сприяння дотриманню країнами, що розвиваються, включаючи фонд, до якого розвинені країни зобов'язані робити внески. Рішення комітету приймаються консенсусом [114, с. 2–3].

Монреальський протокол є чудовим прикладом договору, в якому система реагування на недотримання була ретельно розроблена та яка збалансовано поєднує підходи до управління та забезпечення виконання. Наразі цей механізм довів свою ефективність. Під час розробки системи забезпечення дотримання було наголошено, серед іншого, що процедури мають бути неконфронтаційними за своєю суттю та що ранні попередження про можливе недотримання повинні розглядатися за допомогою секретаріату або через дипломатичні канали.

Комітет з імплементації розглядає можливі порушення та в дружній атмосфері спочатку шукає узгоджене рішення, яке б повернуло сторону до виконання зобов'язань у спосіб, з яким вона погоджується. Лише якщо цей процес заходить у глухий кут, розглядаються санкції. Крім того, відповідно до протоколу було створено багатосторонній фонд, який надає сторонам фінансову допомогу у виконанні їхніх зобов'язань, що є проявом фасилітативного підходу.

Багатосторонній фонд діє під керівництвом виконавчого комітету і покладається на організації, які забезпечують впровадження (наприклад, ЮНЕП, ПРООН, Організацію промислового розвитку ООН і Світовий банк) для виконання проєктів, спрямованих на те, щоб сторони могли виконувати свої зобов'язання згідно з протоколом.

Примусові санкції, які накладаються на сторону, яка не виконує приписи договору, – це призупинення дії привілеїв і торговельні санкції. Сторона може втратити доступ до передачі технологій або фінансового механізму протоколу, а також право виробляти, споживати або торгувати контрольованими озоноруйнівними речовинами.

Процедуру забезпечення Конвенції ЄЕК ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р. було затверджено тільки у 1997 р. Комітет з імплементації був створений Виконавчим органом, що, на відміну від багатьох конвенцій, є керівним органом і складається з представників сторін конвенції. Метою функціонування комітету є перевірка дотримання сторонами своїх зобов'язань згідно з протоколами до конвенції. Комітет складається з дев'яти сторін конвенції, кожна з яких обирається терміном на два роки.

Робота комітету зосереджена на трьох основних напрямках: а) розгляд випадків можливого недотримання окремою стороною будь-якого зі своїх зобов'язань щодо скорочення викидів відповідно до певного протоколу; б) перегляд дотримання сторонами своїх зобов'язань щодо звітності; в) розгляд, по мірі необхідності, системних проблем, пов'язаних із дотриманням, які були виявлені в ході його роботи.

Раніше комітет з імплементації також перевіряв дотримання сторонами своїх зобов'язань щодо звітування про стратегії та політику, для чого до 2010 року сторонам кожні два роки надсилався опитувальник. Відповідно до рішення № 2013/2 виконавчого органу, ці питання входять до загального звітування. Комітет, як і більшість інших спеціальних органів контролю, не приймає рішення. Він збирається двічі на рік і щорічно звітує перед виконавчим органом, який приймає рішення за рекомендаціями комітету [163].

Незабаром, у 2000 р., було засновано робочу групу з імплементації ще однієї конвенції ЄЕК ООН – Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій. Група складається не більше ніж з 10 членів, які представляють сторони та призначаються ними. Розподіл місць має відбуватися з урахуванням географічного та, що є доволі рідким, гендерного представництва. Мандат групи сфокусований більшою мірою на моніторингу імплементації, майже без можливості застосування заходів реагування на недотримання [197, п. 4]. Незважаючи на внесені у подальшому зміни, у порівнянні з іншими процедурами

забезпечення дотримання повноваження та статус групи виглядають недорозвиненими.

У 2001 р. був створений Комітет з імплементації Конвенції Еспо про оцінку транскордонного впливу на навколишнє середовище. Його основною метою є перевірка дотримання сторонами своїх зобов'язань за конвенцією та, з 2011 р., Протоколом про стратегічну екологічну оцінку з метою надання їм повної допомоги у виконанні своїх зобов'язань. Комітет було створено нарадою сторін за рішенням II/4 другої наради сторін, переглянуте як рішення III/2, яке визначає структуру та функції комітету з імплементації та процедури перевірки дотримання. Комітет складається з восьми членів, які обираються нарадою сторін [118].

Метою комітету є надання допомоги сторонам у повному дотриманні їхніх зобов'язань за конвенцією, і з цією метою він здійснює наступні функції: а) розглядає будь-яке подання щодо недотримання від сторін конвенції або будь-яке інше можливе недотримання стороною своїх зобов'язань, з метою забезпечення конструктивного рішення; б) періодично переглядає, відповідно до керівних принципів або критеріїв, сформульованих нарадою сторін, дотримання сторонами своїх зобов'язань за конвенцією на основі інформації, наданої в їхніх звітах; в) готує звіти з метою надання відповідної допомоги зацікавленій стороні, наприклад, шляхом роз'яснення та допомоги у вирішенні питань, надання порад і рекомендацій щодо процедурних, технічних або адміністративних питань і надання консультацій щодо складання та передачі інформації; г) готує на прохання наради сторін та на основі відповідного досвіду, набутого під час виконання своїх функцій, звіт про дотримання конвенції [111].

Ініціатива розгляду питання про недотримання може мати форму подання проти іншої сторони, самоподання (п.5), або він може відбуватися за рішенням комітету (п.6) [111].

Нарада сторін може, після розгляду звіту та будь-яких рекомендацій комітету, прийняти рішення щодо відповідних загальних заходів для

забезпечення дотримання конвенції та заходів для сприяння дотриманню окремою стороною. Сторони мають докладати всіх зусиль для досягнення рішення шляхом консенсусу. Якщо всі можливості для досягнення консенсусу вичерпано, а згоди не досягнуто, рішення, як останній засіб, приймається більшістю у три чверті голосів сторін, присутніх і голосуючих на засіданні [111, п.13].

Як наголошує сама Конвенція у ст. 14 *bis* та керівні настанови щодо роботи комітету процедура забезпечення конвенції є неконфронтаційною та орієнтованою на допомогу державам у виконанні їхніх договірних зобов'язань [192].

Так само у 2002 р. на першій сесії наради сторін Орхуської конвенції про доступ до інформації та участь громадськості рішенням № I/7 було створено комітет з забезпечення дотримання. Відповідно до ст. 15 конвенції процедура його роботи має бути неконфронтаційного, несудового та консультативного характеру для нагляду за дотриманням конвенції.

Комітет складається з восьми членів, які обираються з огляду на географічний розподіл членства та різноманітність досвіду. Кандидати висуваються сторонами та неурядовими організаціями.

Перевірка дотримання конвенції може бути ініційована аж п'ятьма способами: а) сторона може подати заяву про дотримання вимог іншою стороною; б) сторона може зробити подання щодо власного недотримання; в) до комітету може звернутися секретаріат; г) представники громадськості можуть надсилати повідомлення щодо недотримання конвенції стороною; д) нарада сторін може попросити комітет перевірити дотримання конвенції стороною [137, с. 6].

Основну відповідальність щодо реагування на випадки недотримання покладено на нараду сторін. Проте до її засідання з метою негайного вирішення питань дотримання комітет може ухвалювати так звані міжсесійні заходи: а) після консультацій із зацікавленою стороною, надавати поради та сприяти

наданню допомоги стороні у виконанні конвенції, а також надавати рекомендації відповідній стороні; б) за погодженням із зацікавленою стороною надавати рекомендації відповідній стороні; просити відповідну сторону подати комітету стратегію, включаючи графік, щодо досягнення дотримання конвенції та звітувати про реалізацію цієї стратегії; у випадках повідомлень від громадськості надавати відповідній стороні рекомендації щодо конкретних заходів для вирішення питання, порушеного представником громадськості [137, с.10].

У свою чергу, нарада сторін може, після розгляду звіту та рекомендацій комітету, приймає рішення щодо застосування заходів для забезпечення повного дотримання конвенції. Нарада сторін може, залежно від конкретного питання, яке вона розглядає, і враховуючи причину, ступінь і частоту недотримання, прийняти рішення про застосування одного або декількох заходів. Окрім тих заходів, що може рекомендувати комітет, вона також має право «робити заяви про недотримання; робити попередження; призупинити, відповідно до норм міжнародного права щодо призупинення дії договору, спеціальні права та привілеї, надані відповідній стороні відповідно до конвенції; вжити інших неконфронтаційних, несудових і консультативних заходів, які можуть бути доцільними» [183].

Отже, на додаток до традиційних підходів до ініціації процедури реагування на випадки недотримання, які використовуються в більшості режимів, новелою Орхуської конвенції є можливість подання інформації представниками громадськості. На практиці петиції громадян призвели до збільшення кількості процедур недотримання конвенції. Повноваження комітету з питань дотримання є досить широкими. Це дозволяє йому розглядати скарги, пов'язані з доступом до інформації, участю громадськості в ухваленні екологічних рішень і доступом до правосуддя. Заходи, доступні комітету, подібні до тих, що передбачені Монреальським протоколом [114, с. 4].

У 2010 р. відповідно до Київського протоколу про реєстри викидів і перенесення забруднювачів до Орхуської конвенції також було створено комітет

з забезпечення дотримання. Хоча у цілому дизайн та мандат комітету дуже нагадує комітет з забезпечення самої Орхуської конвенції, є деякі відмінності. Зокрема, кількість членів збільшено з 8 до 9. Крім того, розширено повноваження комітету щодо самостійного ухвалення заходів. Так, він може: а) надавати консультації та сприяти наданню допомоги відповідній стороні щодо дотримання нею протоколу, що може включати допомогу в пошуку підтримки від спеціалізованих установ та інших компетентних органів; б) просити або допомагати, у певних випадках, відповідній стороні розробити план дій для досягнення відповідності з протоколом у часових рамках, узгоджених комітетом і стороною; в) звернутися до сторони з проханням подати комітету звіти про результати зусиль, яких вона докладає для виконання своїх зобов'язань за протоколом; г) звернутися до сторони з проханням виступити перед нарадою сторін і зробити презентацію щодо питання недотримання; д) надавати рекомендації стороні щодо конкретних заходів для вирішення питання недотримання [179, п. 40].

Повноваження наради сторін протоколу є одними з найбільш широких у порівнянні з іншими процедурами забезпечення дотримання МДОНС. Вона може: «а) вживати ті заходи, що передбачені для комітету; б) рекомендувати сторонам надати фінансову та технічну допомогу, провести навчання та інші заходи з розбудови потенціалу та сприяти передачі технологій; в) сприяти наданню фінансової допомоги та надавати технічну допомогу, проводити навчання та інші заходи з розбудови потенціалу, за умови схвалення, включаючи, коли це необхідно, звернення за підтримкою до спеціалізованих установ та інших компетентних органів; г) робити заяви про недотримання; д) робити застереження; е) розголошувати випадки недотримання; є) призупиняти, відповідно до норм міжнародного права щодо призупинення дії договору, спеціальні права та привілеї, надані відповідній стороні відповідно до протоколу; ж) вживати інших неконфронтаційних, несудових і консультативних заходів, які можуть бути доцільними» (п. 41 Excerpt) [179].

Слід відмітити, що процедури забезпечення за Конвенцією Еспо та Орхуською конвенцією застосовуються доволі активно. До цього, саме дії або бездіяльність України часто стають об'єктом оцінки у контексті виконання договірних зобов'язань.

У 2002 р. на шостому засіданні Конференції сторін Базельської конвенції про транскордонне перевезення небезпечних відходів рішенням № VI/12 був затверджений механізму сприяння виконанню та дотриманню конвенції, а також створений Комітет з імплементації та забезпечення дотримання. У документі підкреслюється неконфронтаційний, прозорий, економічно ефективний і превентивний характер механізму, що до того ж має бути простим, гнучким, юридично необов'язковим і орієнтованим на допомогу сторонам у виконанні положень конвенції [177].

Він складається з 15 членів, обраних конференцією сторін відповідно до справедливого географічного представництва від п'яти регіональних груп ООН. Комітет може отримувати подання щодо випадків недотримання від сторони, що стосуються її самої чи іншої сторони, або від секретаріату конвенції [169, с. 11]. Сторона, дотримання якої викликає сумнів, має можливість надати пояснення та коментарі комітету, який потім надасть поради, рекомендації чи іншу інформацію з метою надання допомоги цій стороні у вирішенні її труднощів. Рекомендації можуть, наприклад, стосуватися встановлення або зміцнення національних регуляторних режимів, доступу до фінансової та технічної допомоги або розробки планів дій щодо відповідності. Комітет також може надавати рекомендації конференції сторін щодо а) подальшої підтримки сторони, включаючи пріоритетність технічної допомоги, розбудову потенціалу та доступ до фінансових ресурсів; або б) висунення попередження щодо недотримання та надання порад задля допомоги сторонам імплементувати положення Базельської конвенції та сприяння співпраці між усіма сторонами. Для фасилітації імплементації угоди було створено цільовий фонд для виконання

конвенції та цільовий фонд технічного співробітництва для допомоги країнам, що розвиваються [133, с. 25].

Слід відмітити, що досі механізм забезпечення дотримання та імплементації, розроблений в рамках режиму Базельської конвенції, ще ніколи не використовувалися [114, с. 4]. На тлі більш сучасних механізмів забезпечення він виглядає дещо недорозвиненим та, вірогідно, демонструє небажання сторін конвенції утворити більш ефективний орган контролю за їх діяльністю у сфері транскордонного перевезення відходів.

Нарешті, також процедуру забезпечення дії Кіотського протоколу щодо Рамкової конвенції про зміну клімату було ухвалено у 2002 р. Згідно з Кіотським протоколом, фактичні викиди в державах повинні контролюватися, а також вони повинні вести точні записи про здійснену торгівлю. Системи реєстру відстежують і реєструють операції сторін відповідно до механізмів. Секретаріат ООН зі зміни клімату, розташований у Бонні, веде журнал міжнародних транзакцій, щоб перевірити, чи транзакції відповідають правилам протоколу. Звітність здійснюється сторонами шляхом подання щорічних показників кадастрів викидів та національних звітів відповідно до протоколу через регулярні проміжки часу [133, с. 22].

На особливу увагу заслуговує процедура забезпечення дотримання Кіотського протоколу, яка також базується на роботі спеціального органу контролю за дотриманням угоди, адже процедура забезпечення відповідності за Кіотським протоколом є унікальною експериментальною комбінацією сприяння та примусового виконання, що здійснюються через окремі гілки комітету з забезпечення дотримання (compliance committee). Він є незалежним органом, створеним для сприяння, просування та, у разі необхідності, забезпечення дотримання правил Кіотського протоколу.

Комітет складається з двох гілок: відділу примусового виконання, який складається з юридичних експертів з розвинених країн і країн, що розвиваються; і фасилітативного відділу, який складається з експертів з розвинутих країн і

країн, що розвиваються, які мають компетенцію, пов'язану зі зміною клімату та у інших відповідних галузях.

Члени та заступники членів комітету складають присягу, яка включає зобов'язання бути неупередженими та сумлінними, а також зобов'язання щодо конфіденційності, що означає, що вони не можуть коментувати закриті обговорення філії. Робота відділень об'єктивується через письмові рішення.

Комітет має 20 членів та функціонує у формі пленарного засідання, бюро та двох відділень (10 в кожному). Пленарне засідання складається з членів обох відділень. Голови та заступники голів обох відділень складають бюро. Кожне відділення складається з одного члена від кожної з п'яти регіональних груп ООН, одного члена, який представляє малі острівні держави, і двох членів від країн Додатку I та двох членів країн, що не включені в Додаток I. На випадок відсутності члена комісії для кожного члена комітету призначається його заступник. Рішення повинні прийматися консенсусом, коли це можливо. Якщо консенсус неможливий, для будь-якого рішення комітету або одного з його відділень потрібна більшість у три чверті. Крім того, рішення відділу примусового виконання потребують підтримки більшості держав з додатку I та тих, що не включені в нього [170, п. 9].

Відділ примусового виконання відповідає за виконання зобов'язань розвинутих країн, пов'язаних з їхніми цільовими показниками пом'якшення наслідків індустріального забруднення викидами, торгівлі квотами та виконання зобов'язань щодо звітності. Відділ сприяння виконанню несе відповідальність за всі інші зобов'язання, але його повноваження обмежуються наданням консультацій та визначенням доступної підтримки [114, с. 3]. З цією метою було створено ГЕФ і кілька спеціальних фондів (Кліматичний фонд, Фонд для найменш розвинених країн і Фонд адаптації).

Справи надходять до комітету у формі «питань імплементації» від сторони Кіотського протоколу або групи експертів з огляду (незалежних експертів з різних країн). Наразі більшість питань дотримання надходять до відділу

примусового виконання відповідно до її повноважень. Він може звертатися за порадою експертів, зокрема, попросити членів групи експертів представити свій звіт і поради, а також звертатися за порадою до інших незалежних експертів. Відповідна сторона також може подати письмові заяви та представити свої погляди під час слухання [199, с. 3]. У всіх випадках недотримання відділ примусового виконання комітету з забезпечення дотримання робить публічну заяву про невідповідність і застосовані заходи. Будь-яка країна може подати апеляцію до зустрічі сторін протоколу на рішення відділу примусового виконання, але лише щодо питань, пов'язаних із її цільовими показниками скорочення викидів, і лише у випадку порушення процедури.

Фасилітативний відділ гарантує, що сторони виконують свої зобов'язання, і допомагає їм виконувати свої зобов'язання, якщо у них виникають проблеми з цим. Він може звернутися до наступних заходів: надання консультацій; сприяння отриманню фінансової та технічної допомоги, включаючи передачу технологій та розвиток потенціалу; формулювання рекомендацій для сторони щодо того, що можна зробити для усунення сумнівів щодо здатності сторони виконувати свої зобов'язання [170, п. 14].

Кіотський протокол не передбачає фінансових санкцій, а також жодних наслідків, які призводять до втрати квот (хоча можлива втрата доступу до ринку торгівлі викидами). Перед прийняттям рішення щодо недотримання сторона має можливість досягти відповідності із зобов'язаннями за протоколом шляхом придбання необхідних квот в іншої сторони протягом 100 днів [114, с. 19]. Відділ примусового виконання уповноважений: робити офіційні заяви про невідповідність, вимагати від сторони подати план дій щодо виконання, який включатиме аналіз причин недотримання, заходи, які необхідно вжити для повернення до дотримання, і графік впровадження заходів; приймати рішення щодо наслідків порушень договору, як-то: призупинення права сторони, яка не виконує зобов'язань, брати участь у механізмах співпраці згідно з протоколом (наприклад, спільному впровадженні, механізмі чистого розвитку, системі

торгівлі квотами тощо). Санкція також може бути спрямована на майбутню квоту викидів держави, яка може бути зменшена в результаті недотримання [170, с. п. 15]. Один з найбільш важливих, на нашу думку, аспектів дизайну роботи комітету полягає у тому, що саме він, або краще, його відділ примусового виконання, може приймати рішення про застосування санкцій. Натомість більшість конвенційних режимів потребує ухвалення цього рішення конференцією сторін, що знижує ефективність, адже часто для ухвалення рішення потрібна кваліфікована більшість голосів (наприклад, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення), яку важко буває досягти через політичні міркування держав.

Питання потрапляє до комітету забезпечення дотримання трьома способами: в результаті перегляду заявок країни групою експертів, які передають питання щодо імплементації до бюро для визначення того, який відділ має юрисдикцію; за ініціативою сторони, яка усвідомлює, що їй потрібна допомога у виконанні одного зі своїх зобов'язань; або на запит іншої сторони, яка ставить під сумнів дотримання стороною одного зі своїх зобов'язань. Процес загалом прозорий і відкритий для громадськості. Однак існують ситуації, коли потрібно запобігати оприлюдненню інформації до завершення процесу [170].

Протягом усієї роботи комітету відділ сприяння був відносно неактивним, у той час як відділ примусового виконання був порівняно зайнятим, особливо у роботі з оцінкою, звітністю та перевіркою викидів і квот сторін Додатку I. Його головна увага спочатку була зосереджена на дотриманні правил щодо початкового права на торгівлю відповідно до механізмів Кіотського протоколу. Потім він перейшов до контролю за поточним дотриманням правил. Третій етап його роботи щодо контролю за виконання зобов'язань сторін щодо скорочення викидів протягом першого періоду зобов'язань розпочався лише через деякий час після завершення першого періоду зобов'язань у 2013 р. На цих етапах своєї роботи підрозділ із примусового виконання дослідив питання дотримання, що

стосуються ряду сторін Додатку I, включаючи Грецію, Канаду та низку східноєвропейських країн [114, с. 20].

Визнаючи прогресивність процедури забезпечення Кіотського протоколу, слід підкреслити кілька її недоліків. Найбільш очевидним є те, що процедури ініціювання розгляду в обох відділах виявилися неадекватними. Відділ сприяння виявився нездатним вирішувати очевидні проблеми дотримання. Зокрема, це демонструє неврахування затримки багатьма країнами подання звітів та нездатність проактивно втручатися в ситуацію в країнах, які не виконали зобов'язання першого періоду.

Адекватність заходів, доступних відділу примусового виконання, також була поставлена під сумнів. Доказом їх неефективності є той факт, що, наприклад, Канада ще в 2007 році заявила про намір не працювати над досягненням своєї цілі щодо скорочення викидів задовго до свого виходу з Кіотського протоколу наприкінці 2012 р. [114, с. 20].

Незважаючи на значну кількість інновацій, вважається, що Кіотський протокол зазнав поразки, про що свідчить доля Дохійської поправки до протоколу, яка набрала чинності тільки наприкінці 2020 р., одночасно з припиненням своєї дії. Проте важко сказати, що саме призвело до такого результату: непопулярність чи неефективність процедур забезпечення дотримання або ж структурний дисбаланс у розподілі зобов'язань щодо скорочення викидів між індустріально розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. У будь-якому разі Кіотський протокол запропонував новітні рішення та підходи до питання забезпечення виконання МДОНС, які є дуже корисними для розробки нових режимів.

Картахенський протокол з біобезпеки Конвенції про біологічне різноманіття також має Комітет із забезпечення дотримання, який було створено у 2004 р. Він складається з 15 членів (три члени від кожної з п'яти регіональних груп ООН), призначених сторонами та обраних конференцією. Члени комітету працюють об'єктивно та в особистій якості. Комітет отримує через секретаріат

подання щодо відповідності від: будь-якої сторони стосовно себе; будь-якої сторони, яка зазнає або може зазнати негативного впливу через недотримання, щодо іншої сторони [120].

Комітет може вжити низку заходів з метою сприяння дотриманню та розгляду випадків невідповідності. До них належать: надання консультацій або допомоги зацікавленій стороні; надання рекомендацій конференції сторін щодо надання фінансової та технічної допомоги, передачі технологій, проведення навчання та інших заходів з підвищення потенціалу; і звернення до відповідної сторони з проханням або надання допомоги в розробці плану дій щодо досягнення дотримання протоколу протягом терміну, узгодженого між комітетом і стороною.

Остаточне рішення за рекомендаціями комітету приймає конференція. Вона може затвердити один або більше з наступних заходів: надати фінансову та технічну допомогу; винести застереження; попросити виконавчого секретаря опублікувати інформацію про випадки недотримання в Координаційному центрі біобезпеки. Передбачалося, що для випадків повторних порушень конференція сторін затвердить більш серйозні санкції, але після вивчення практики режимів забезпечення дотримання інших МДОНС [174, с. 114, 115], це питання так і не було вирішено. Більш того, у рішенні П'ятої зустрічі сторін у Нагойї BS-V/1 «Звіт Комітету з відповідності», було на додаток наголошено на меті, природі та базових принципах процедур і механізмів забезпечення дотримання відповідно до Картахенського протоколу з біобезпеки, як вони зазначені в розділі I додатку до рішення № BS-I/7. Відповідно до них акцент у роботі комітету має робитися на сприянні дотриманню та розв'язанні проблем недотримання шляхом надання консультацій і допомоги простим, сприятливим, незмагальним способом спільними зусиллями, приділяючи особливу увагу потребам країн, що розвиваються, та враховуючи труднощі, з якими вони стикаються під час імплементації протоколу. Таку позицію висловили, зокрема, Бразилія та ЄС [98]. Відповідно, нарада сторін визнала необхідність подальшого зміцнення довіри

сторін до ролі комітету з забезпечення дотримання та застосування процедур і механізмів дотримання протоколу шляхом, серед іншого, підкреслення та зміцнення сприятливої та допоміжної ролі комітету, а також мобілізації фінансових ресурсів, передачі технологій і розвитку проектів з розбудови потенціалу.

Незважаючи на дуже м'який підхід до забезпечення дотримання, слід відмітити, що вже згодом самі прихильники дизайну протоколу відзначили, що його ефективне впровадження було фрагментарним і недостатнім, із тенденцією приділяти все менше уваги та ресурсів з боку підписантів, багато з яких все ще не мають необхідного потенціалу на національному рівні для виконання протоколу та схоже, не матимуть його в осяжному майбутньому [148].

У 2014 р. конференція сторін Конвенції про біологічне різноманіття у якості наради сторін Нагойського протоколу про доступ і спільне використання вигод заснувала Комітет забезпечення дотримання, що за своєю структурою та процедурами дуже нагадує відповідний комітет Картахенського протоколу, із тією різницею, що у його складі відведено місце представникам корінних та місцевих народів. Проте, нарада сторін є більш залученою у процес забезпечення. Зокрема, вона може ініціювати процедуру розгляду випадків недотримання положень протоколу. Крім того, нарада може видати відповідній стороні письмове попередження, заяву про занепокоєння або про недотримання.

У випадку Нагойського протоколу, як і у випадку протоколу, прийнятого у Картахені, підкреслюється, що процедури та механізми забезпечення дотримання мають бути простими, сприятливими, незмагальними та базуватися на кооперації, але на додаток наголошується також на їх оперативному, консультативному, гнучкому та економічно ефективному характері [108].

У 2006 р. Керівним органом Міжнародного договору про рослинні генетичні ресурси був заснований комітет з забезпечення його дотримання. Як підкреслено у резолюції Керівного органу угоди № 2 від 2011 р. метою процедур і механізмів дотримання є сприяння дотриманню всіх положень та вирішення

питань недотримання. Ці процедури та механізми включають моніторинг, надання консультацій або допомоги, включаючи юридичні консультації чи юридичну допомогу, коли це необхідно та є бажаним, зокрема для країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою.

Процедури та механізми забезпечення дотримання мають бути простими, економічно ефективними, сприятливими, неконфронтаційними, несудовими, юридично необов'язковими та такими, що базуються на співпраці. Їх функціонування ґрунтується на принципах прозорості, підзвітності, справедливості, оперативності, передбачуваності, добросовісності та обґрунтованості. Особлива увага приділяється потребам договірних сторін, які є країнами, що розвиваються, і договірних сторін з перехідною економікою.

Комітет складається максимум з 14 членів, причому не більше двох від кожного регіону Продовольчої та сільськогосподарської організації та не більше одного від договірної сторони та обирається керівним органом конвенції.

На відміну від інших комітетів з забезпечення дотримання, комітет Договору про рослинні генетичні ресурси виконує значну кількість функцій. Зокрема, він а) розглядає надану йому інформацію щодо питань, що стосуються дотримання та питань недотримання; б) пропонує консультації та/або сприяє допомозі договірній стороні з питань, що стосуються дотримання, з метою надання їй допомоги у виконанні її зобов'язань за договором; в) допомагає керівному органу в моніторингу виконання договірними сторонами своїх зобов'язань за договором на основі звітів; г) вирішує питання недотримання та визначає конкретні обставини ситуації; д) сприяє дотриманню, відповідаючи на заяви і питання, що стосуються виконання зобов'язань за договором; е) виконує будь-які інші функції, які можуть бути покладені на нього керівним органом відповідно до ст. 21 договору; є) подає звіт на кожну чергову сесію керівного органу, в якому відображено: 1) роботу, виконану комітетом; 2) висновки та рекомендації комітету; і 3) майбутню програму роботи комітету [171].

Комітет отримує подання, що стосуються питань недотримання, від: а) будь-якої договірної сторони стосовно себе; б) будь-якої договірної сторони щодо іншої договірної сторони; або с) керівного органу. Як наслідок, беручи до уваги такі фактори, як причина, тип, ступінь і частота недотримання, він може: а) надавати стороні консультації або сприяти допомозі, включаючи юридичні консультації чи юридичну допомогу; б) просити або допомагати, у відповідних випадках, договірній стороні розробити план дій щодо усунення недотримання з урахуванням часових рамок, узгоджених між комітетом і стороною, беручи до уваги її наявні можливості вирішити питання; і в) запропонувати стороні подати комітету звіти про хід роботи щодо зусиль, які вона докладає для дотримання своїх зобов'язань за договором.

Відповідно керівний орган договору може, за рекомендаціями комітету, прийняти рішення про: а) надання допомоги, включаючи, у відповідних випадках, юридичну, фінансову та технічну допомогу, відповідній договірній стороні; б) вжити будь-яких інших заходів, які вона вважає доцільними, у тому числі щодо нарощування потенціалу, відповідно до договору та для досягнення його цілей. Отже, як бачимо, зазначена процедура також більшою мірою відноситься до фасилітативного типу.

У 2007 р., через 35 років після підписання Лондонської конвенції 1972 р., було нарешті створено спеціальний орган контролю за дотриманням цього важливого природоохоронного договору, або, якщо сказати конкретніше, Протоколу 1996 р. до неї, – Групу з забезпечення дотримання. Чисельність групи становить п'ятнадцять членів, обраних на основі їх наукового, технічного чи юридичного досвіду, що мають діяти в особистій якості. Процедура розгляду індивідуальних випадків недотримання може ініціюватися через самоподання сторони, подання іншої сторони та через звернення наради сторін. Група з питань дотримання не може самостійно ухвалювати рішення щодо застосування заходів щодо сторони, яка не дотримується договору. Проте вона може рекомендувати нараді сторін вжити один або кілька таких заходів: 1) давати поради і

рекомендації з метою надання допомоги відповідній стороні у виконанні протоколу; 2) сприяти співпраці та допомозі; 3) розробляти у співпраці із заінтересованою стороною або сторонами плани дій щодо дотримання, які б містили цілі та часові рамки; 4) зробити офіційну заяву про занепокоєння [100, п. 5.1].

Так само, у 2007 р. було засновано Комітет з забезпечення дотримання Протоколу про воду та здоров'я, що було ухвалено на доповнення Водної конвенції у 1999 р. Цікаво, що комітет забезпечення дотримання самої Водної конвенції був створений лише через 5 років, у 2012 р. на шостій сесії наради сторін, яка прийняла рішення № VI/1 щодо підтримки впровадження та дотримання Водної конвенції 1992 р.

Як можна здогадатися, приписи положень про роботу комітетів є дуже схожими. Метою затверджених процедур є сприяння, просування та забезпечення дотримання зобов'язань. У випадку протоколу, зазначено, що це має робитися з метою запобігання суперечкам шляхом: а) розгляду випадків недотримання сторонами; і б) надання консультацій або допомоги сторонам, у разі необхідності [182]. Процедура забезпечення дотримання обох документів є простою, сприятливою, незмагальною та заснованою на співробітництві. Стосовно протоколу також підкреслюється, що робота комітету повинна ґрунтуватися на принципах прозорості, справедливості, оперативності і передбачуваності [182].

Обидва комітети з питань дотримання складаються з дев'яти членів, які діють в інтересах забезпечення угод особисто та об'єктивно. Вони обираються конференцією/нарадою сторін з числа кандидатів, висунутих сторонами, беручи до уваги будь-які пропозиції щодо кандидатів, зроблені підписантами або неурядовими організаціями, що спеціалізуються або є зацікавленими у питаннях, яких стосуються документи.

Процедура розгляду недотримання в обох комітетах може ініціюватися через подання сторін угод, яких стосується недотримання, або у результаті

самоподання. Проте у випадку забезпечення дотримання протоколу відповідна інформація може надійти до комітету також від секретаріату та від представників громадськості, у випадку відсутності повідомлення від сторони протоколу про незгоду із розглядом останніх повідомлень протягом періоду, що не перевищує 4 років [182, par. 16].

Комітет з забезпечення дотримання протоколу може вдаватися до наступних заходів: а) надавати консультації та сприяти допомозі окремим сторонам щодо дотримання ними протоколу, що може включати допомогу в пошуку підтримки від спеціалізованих установ та інших компетентних органів, якщо це доречно; б) запитувати або допомагати, у відповідних випадках, зацікавленій стороні розробити план дій для досягнення імплементації протоколу протягом часових рамок, узгоджених комітетом і стороною; в) запропонувати стороні подати комітету звіти про прогрес, який вона досягла у дотриманні своїх зобов'язань за протоколом; г) оголошувати застереження; і д) у випадках повідомлень від громадськості надавати стороні рекомендації щодо конкретних заходів для вирішення питання, порушеного представником громадськості.

Що стосується остаточних рішень, то їх у випадку обох угод приймає конференція та нарада сторін. Так, після розгляду звіту та рекомендацій комітету з забезпечення дотримання протоколу нарада сторін може, залежно від конкретного питання, яке вона розглядає, і беручи до уваги причину, тип, ступінь і частоту невиконання прийняти рішення про один або кілька таких заходів: «а) вжити заходів, рекомендованих комітетом; б) рекомендувати сторонам надати фінансову та технічну допомогу, забезпечити навчання та інші заходи з розбудови потенціалу та сприяти передачі технологій; в) сприяти фінансовій допомозі та надавати технічну допомогу, проводити тренінги та інші заходи з розбудови потенціалу, за умови фінансового схвалення, включаючи, якщо доцільно, звернення за підтримкою до спеціалізованих установ та інших компетентних органів; г) зробити заяву про недотримання; д) оприлюднити

інформацію про випадки недотримання протоколу; е) призупинити, відповідно до норм міжнародного права щодо призупинення дії договору, спеціальні права та привілеї, надані стороні згідно з протоколом; або є) вживати інших неконфронтаційних, несудових і консультативних заходів, які можуть бути доцільними» [182, par. 34].

Заходи, яких може вживати комітет з імплементації конвенції, є дуже схожими, але ще більш м'якими. Наприклад, комітет не має права оголошувати застереження. Натомість, консультативні та фасилітативні повноваження з пункту а), зазначеного вище, є набагато більш деталізованими. Зокрема, комітет може надавати консультації та сприяти допомозі окремим сторонам і групам сторін з метою сприяння виконанню ними та/або дотриманню конвенції, а саме: 1) пропонувати або рекомендувати встановлення або зміцнення внутрішніх режимів регулювання та мобілізацію відповідних внутрішніх ресурсів у відповідних випадках; 2) допомогу в укладенні угод про транскордонну водну співпрацю та домовленостей щодо зміцнення співпраці та сталого управління транскордонними водами; 3) сприяти технічній та фінансовій допомозі, включаючи передачу інформації та технологій, а також розбудову потенціалу; 4) допомогти в пошуку підтримки від спеціалізованих установ та інших компетентних органів, якщо це необхідно [194, par. 34]. Натомість повноваження наради сторін конвенції у цьому аспекті було розширено, зокрема, саме до них входить право оголошувати застереження щодо недотримання [194, par. 35].

Слід підкреслити, що незважаючи на те, що у рішеннях щодо процедур забезпечення дотримання як конвенції, так і протоколу наголошується на їх фасилітативному характері, у порівнянні з процедурами щодо інших розглянутих вище угод, заходи, які можуть бути прийняті у випадках недотримання положень конвенції та протоколу, є більш жорсткими. Зокрема, мова йде про призупинення спеціальних прав та привілеїв, наданих стороні згідно з ними.

Як здається, модифікація положень рішення про механізм забезпечення дотримання конвенції, яке було прийняте на 5 років пізніше відповідного рішення про забезпечення протоколу, демонструють певну динаміку щодо послаблення мандату комітету з імплементації із підсиленням ролі конференції сторін у процесах контролю за дотриманням положень угоди. Можливо, така тенденція пояснюється тим фактом, що рішення 2012 р. було прийняте вже з урахуванням негативних результатів застосування Кіотського протоколу, процедура забезпечення якого є яскравим прикладом примусового механізму.

Мінаматська конвенція про ртуть 2013 року є найновішим посткіотським МДОНС, відповідно до якого була прийнята та запроваджена процедура забезпечення дотримання. За характером вона є фасилітативною, а механізми ініціації аналогічні тим, що передбачені Монреальським протоколом. Цікавим нововведенням є те, що процедура забезпечення стосується як окремих випадків недотримання, так і системних питань [114, с. 10]. Окрему увагу привертає той факт, що на відміну від інших екологічних угод, відповідно до яких утворення комітету з імплементації та забезпечення дотримання входить до компетенції конференції сторін і не є її обов'язком, відповідно до Мінаматської конвенції його існування та правовий статус визначається у самому тексті конвенції, у ст. 15. На наш погляд, це підкреслює подальшу інституалізацію режимів контролю за дотриманням МДОНС та значущість у цьому процесі саме спеціальних контрольних органів. Про цей факт свідчить також наявність відповідної ст. 53 ter у тексті проєкту епохальної угоди про морське право щодо збереження та сталого використання морського біологічного різноманіття в районах за межами національної юрисдикції, ухваленому на міжнародній конференції 4 березня 2023 р. Стаття передбачає створення комітету з імплементації та забезпечення дотримання, чия робота має носити фасилітативний, прозорий, неконфронтаційний та некаральний характер [116]. Сподіваємося, що цю угоду буде підписано та вона набере чинності найближчим часом.

Комітет Мінаматської конвенції розпочав свою роботу у 2018 р. як допоміжний орган конференції сторін конвенції. На другому засіданні конференція сторін рішенням № МС-2/4 ухвалила Правила його процедури. При їх виробленні відбулося вивчення досвіду імплементації та механізмів забезпечення дотримання інших МДОНС, включаючи Базельську конвенцію, Орхуська конвенцію та Монреальський протокол [127].

Метою комітету є сприяння впровадженню всіх положень конвенції та контроль за їх дотриманням. Комітет складається з 15 членів, призначених сторонами та обраних конференцією сторін, з належним урахуванням справедливого географічного представництва на основі п'яти регіонів ООН. Комітет може розглядати питання на основі: а) письмової заяви сторони щодо її власного дотримання; б) національних звітів відповідно до ст. 21; і в) запитів конференції сторін [147, ст. 15].

Комітет не приймає обов'язкових рішень, а традиційно робить рекомендації конференції сторін, яка вже вирішує, як їй реагувати на недотримання. Рекомендації комітету, що стосуються індивідуальних і системних питань імплементації та дотримання, можуть включати, але не обмежуватися: а) кроками для підтримки сторони або сторін у виконанні положень конвенції, у тому числі щодо законодавчих, процедурних чи інституційних механізмів, які можуть бути потрібними; б) необхідністю для відповідної сторони або сторін розробити та подати до комітету стратегію та графік здійснення впровадження та дотримання положень конвенції, і звітувати про реалізацію зазначеної стратегії; в) експертною допомогою, в тому числі з правових, інституційних або технічних питань; г) цільовою розбудовою потенціалу, фінансовою та технічною допомогою, а також передачею технологій. Як крайній засіб, комітет може рекомендувати конференції сторін, щоб вона зробила заяву щодо недотримання та надала консультації, аби допомогти зацікавленій стороні або сторонам у виконанні положень конвенції та посприяти співпраці між усіма сторонами [128].

Комітет докладає всіх зусиль для прийняття своїх рекомендацій консенсусом. «Якщо всі можливості для досягнення консенсусу вичерпано, а консенсусу не досягнуто, такі рекомендації в крайньому випадку приймаються більшістю у три чверті голосів членів, які присутні та беруть участь у голосуванні, на основі кворуму у дві третини членів» [147, ст. 15] .

Отже, механізм забезпечення дотримання Мініматської конвенції є ще одним прикладом застосування фасилітативного підходу, в якому, зокрема, було запозичено досвід Монреальського протоколу. Її досвід є дуже показовим, адже той факт, що конвенція було прийнята відносно недавно дозволив розробникам вже на рівні положень самої конвенції закріпити певні риси зазначеної процедури, зокрема, обов'язкове створення спеціального контрольного органу. Такої змоги не було у розробників конвенцій, які були прийняті раніше та механізми забезпечення дотримання яких стали результатом роботи конференції/наради сторін, яким часто був потрібен значний час для створення та вдосконалення зазначених процедур.

Саме така ситуація склалася із Роттердамською конвенцією про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі, яку було укладено ще у 1998 р. Проте тільки у 2019 році на дев'ятому засіданні конференція сторін спромоглася ухвалити новий Додаток VII щодо процедур і механізмів забезпечення дотримання відповідно до ст. 17 конвенції. З іншого боку, така процедура ухвалення також є договірною правотворчістю, адже, як зазначено у ст. 22 конвенції, додатки до цієї конвенції є її невід'ємною частиною. Це знімає питання правової природи та юридичної обов'язковості рішень конференції сторін, відповідно до яких часто утворюються та діють органи забезпечення дотримання [122, с. 464]. З іншого боку, така форма закріплення правил дає можливість сторонам ухилитися від дії процедури забезпечення дотримання, адже відповідно до п. 3. ст. 21 конвенції додаток набуває чинності після закінчення

одного року з дати повідомлення депозитарієм про його прийняття для всіх сторін, які не повідомили про неможливість ухвалення ними додатка [69].

Структура та повноваження Комітету з забезпечення дотримання Роттердамської конвенції дуже схожі із дизайном Комітету забезпечення дотримання Базельської конвенції та Комітету з імплементації та забезпечення дотримання Мінаматської конвенції. Це стосується кількості та критеріїв обрання членів комітету. До того ж, усі комітети мають подвійний мандат щодо розгляду як окремих ситуацій недотримання, так і системних питань. Це дозволяє сказати про певну тенденцію у розвитку мандату відповідних органів контролю.

Проте у процедурі роботи комітетів є й відмінності. Зокрема, Комітет з забезпечення дотримання Роттердамської конвенції може почати розгляд ситуації у випадку самоподання сторони угоди, подання іншої сторони, а також за власною ініціативою [169, с. 21], що демонструє певне посилення ролі комітету у процесах контролю та забезпечення дотримання угоди.

Процедура реагування комітету на випадки недотримання конвенції є детально врегульованою, та може бути умовно поділена на 2 етапи. Допомога у вирішенні питання, що викликає стурбованість, спочатку здійснюється комітетом відповідно до процедури спрощення виконання. Відповідно до цієї процедури комітет може надати стороні після відповідних консультацій: а) пораду; б) необов'язкові рекомендації; в) будь-яку додаткову інформацію, необхідну для надання допомоги стороні в розробці плану забезпечення дотримання, який би містив часові рамки та цілі. Після цього, якщо дотримання положень конвенції не було досягнуто, комітет, враховуючи причину, тип, ступінь і частоту труднощів із дотриманням вимог, у тому числі фінансові та технічні можливості сторін, може вжити подальших заходів для вирішення проблеми, а саме: рекомендувати конференції сторін: а) подальшу підтримку відповідної сторони, включаючи сприяння, доступ до фінансових ресурсів, технічної допомоги та розбудови потенціалу; б) надання консультацій щодо

майбутнього дотримання; в) звернення до відповідної сторони з проханням надати оновлену інформацію про здійснену роботу; г) зробити заяву про занепокоєння щодо можливого майбутнього недотримання; д) зробити заяву про занепокоєння щодо поточного недотримання; е) звернення до виконавчого секретаря з проханням оприлюднити інформацію про випадки недотримання; є) зробити рекомендацію стороні, що порушує, щодо вирішення ситуації, яка склалася. Комітет також відстежує наслідки дій, вжитих відповідно до його повноважень як реакція на конкретні звернення (пар. 24 додатку 7) [69].

Отже, у цьому випадку можна простежити тенденцію щодо вдосконалення процедури реагування з боку контрольного органу на випадки недотримання конвенції. Хоча у цілому процедура носить фасилітативний характер, умовний поділ процедури на 2 етапи та характерні для них заходи, дозволяють зробити висновок про певне підсилення процедур сприяння заходами якщо не примусу, то більш жорсткого реагування на недотримання, які, однак, переважно спрямовані на завдання певних репутаційних збитків державам-порушникам.

Цікаво, що у сфері міжнародної охорони довкілля спостерігається певна інституційна оптимізація. Так, у 2012 р. Секретаріати Стокгольмської та Базельської конвенцій, а також ЮНЕП-частина Секретаріату Роттердамської конвенції створили єдиний секретаріат з матричною структурою, яка обслуговує три конвенції. Зараз конференції сторін цих конвенцій проводять зустрічі для пошуку подальших спільних рішень щодо синергії. До речі, конференція сторін Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі 2001 р., – єдина з трійки угод, яка поки що не змогла успішно завершити свої переговори щодо розвитку механізму забезпечення дотримання [114, с. 4], як це передбачено у ст. 17 конвенції. Хоча робота над цим ведеться з 2006 р.

Зважаючи на спорідненість правових та інституційних режимів зазначених вище конвенцій, можна очікувати, що мандат та структура контрольного органу, який з великим ступенем вірогідності буде створено для забезпечення

дотримання угоди, будуть нагадувати дизайн комітетів, створених для забезпечення Базельської та Роттердамської конвенцій.

Нарешті, останній орган контролю, який необхідно розглянути у цьому підпункті, – це Комітет з виконання та дотримання Паризької угоди. Серед природоохоронних угод, на які людство покладає особливі надії, окреме становище займає Паризька угода 2015 р. до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Органи, що забезпечують функціонування угоди, мають вирішити такі серйозні завдання, як її запуск, вирішення системних проблем і забезпечення дотримання колективних зобов'язань, уникнення політизації цього процесу та інтеграція у його рамках розвинутих країн, країн, що розвиваються, а також найменш розвинених країн. На думку експертів, Паризька угода представляє собою не тільки експеримент із глибокої співпраці із акцентом на сприянні дотриманню, але й експеримент зі створення вуглецевих ринків відповідно до ст. 6 угоди за відсутності заходів примусу у разі недотримання [114, с. 23].

Для контролю за виконанням цих амбітних завдань відповідно до Паризької угоди у 2018 р. було створено комітет з її імплементації та забезпечення дотримання. Він є важливою частиною архітектури угоди та надає сторонам форум для обговорення сприяння впровадженню та вирішення проблем у дотриманні угоди [53, с. 52]. На відміну від багатьох попередніх МДОНС, як і у випадку Мінаматської конвенції, створення спеціального органу контролю передбачається самим текстом угоди, що демонструє той факт, що такі органи стають невід'ємною частиною архітектури МДОНС. Створення комітету передбачено п. 1 і 2 ст. 15 Паризької угоди. Подальші деталі були включені в п. 102 і 103 рішення № 1/21 конференції сторін Конвенції про зміну клімату. Форма та процедура його роботи були затверджені в рішенні наради сторін Паризької угоди № 20/1 в Катовіце. Правила процедури було вдосконалено та деталізовано рішенням наради сторін Паризької угоди № 24/3.

Робота комітету базується на роботі експертів та є переважно фасилітативною. Крім того, він повинен функціонувати прозоро, застосовуючи

неконфронтаційні та некаральні заходи (ст.15 Паризької угоди). Це означає, що комітет скоріше сприяє виконанню зобов'язань, а ніж примушує до цього. У цьому напрямку він може допомагати країнам співпрацювати з відповідними органами чи приходити до домовленостей щодо фінансування, передачі технологій та розвитку потенціалу або сприяти розробці плану дій [165].

Комітет складається з 12 членів, обраних з урахуванням гендерного балансу, з яких по 2 члени – від п'яти регіональних груп ООН і по 1 члену – від малих острівних держав, що розвиваються, і найменш розвинених країн. Слід зазначити, що така комбінація не є типовою та також певним чином демонструє еволюцію органів забезпечення МДОНС, адже вона демонструє більш гнучкий підхід до розподілу повноважень між країнами. У цілому, робота комітету побудована на принципі приділення належної уваги національним можливостям та особливим обставинам держав-учасниць [165].

Функції комітету було детально викладено в пар. 20, 22(a) і (b), а також у п. 32-34 додатку до рішення № 20/НСУ.1. Як і у випадку інших комітетів забезпечення дотримання останнього покоління, комітет забезпечення Паризької угоди має подвійний мандат, а саме: він може розглядати як окремі випадки недотримання, так і системні питання. Процедура може бути розпочато або за самоподанням сторони угоди, або з ініціативи комітету. Так, пар. 22(a) передбачає, що комітет ініціюватиме розгляд питань у випадках, коли сторона: а) не повідомила або не підтримує визначений на національному рівні внесок згідно зі ст. 4 Паризької угоди на основі оновленого статусу повідомлень в публічному реєстрі, зазначеному в п. 12 ст. 4 угоди; б) не подала обов'язковий звіт або не повідомила інформацію згідно з п. 7 і 9 ст. 13 або п. 7 ст. 9 угоди; в) не бере участь у сприятливому багатосторонньому діалозі із метою досягнення прогресу; г) не здійснила обов'язкове повідомлення інформації відповідно до п. 5 ст. 9 угоди [146].

Однією з важливих новацій у дизайні повноважень комітету є його можливість застосовувати заходи реагування на недотримання самостійно, у

чому він наслідує комітет із забезпечення дотримання Кіотського протоколу. З метою полегшення імплементації та сприяння дотриманню комітет може вжити наступних заходів: а) вести діалог із зацікавленою стороною з метою визначення проблем, надання рекомендацій та обміну інформацією, у тому числі стосовно доступу до фінансування, технологій та підтримки у розбудові потенціалу, якщо це доречно; б) допомагати зацікавленій стороні у взаємодії з відповідними фінансовими, технологічними органами або органами або механізмами, що займаються розбудовою потенціалу в рамках Паризької угоди або обслуговують її, з метою визначення можливих проблем і рішень; в) надавати відповідній стороні рекомендації щодо викликів і рішень, зазначених у попередньому пункті, і передавати такі рекомендації, за згодою відповідної сторони, відповідним органам у разі необхідності; г) рекомендувати розробку плану дій і, за запитом, допомагати зацікавленій стороні в розробці плану; д) оприлюднювати висновки щодо питань впровадження та дотримання, згаданих у пункті 22(а) [146, п. 30].

Параграф 22(b) додатку до рішення наради сторін № 20/1 передбачає, що у випадках виявлення значних і постійних невідповідностей у наданій стороною інформації про прозорість умовам, процедурам і вказівкам щодо звітності, зазначеним в рекомендаціях остаточних звітів технічної експертизи, комітет може за згодою сторони розглянути також ці питання. Крім того, комітет уповноважений щорічно звітувати перед нарадою сторін [146]. Як зазначають самі члени комітету, його роль у найближчі роки матиме вирішальне значення для сприяння індивідуальному та колективному прогресу на шляху досягнення цілей Паризької угоди. Найближчим часом комітет має виконати важливу роботу щодо завершення решти правил процедури та планування своєї майбутньої роботи [166]. Так, нещодавно він затвердив робочу програму на дворічний період 2022 – 2023 рр., згідно з якою одним із ключових результатів є завершення роботи над правилами процедури комітету, які потребують ухвалення четвертою нарадою сторін угоди.

Отже, розглянуті вище положення дозволяють дійти висновку про певну спорідненість між процедурами забезпечення Кіотського та Паризького протоколів, хоча очевидним є також набагато більш м'який та фасилітативний підхід у рамках процедури, що обслуговує Паризьку угоду. Відмінності між системою відповідності Кіотського протоколу та системою, розробленою в рамках Паризької угоди, звичайно, зумовлені суттєвими відмінностями між ними, зокрема, тим фактом, що Паризька угода встановлює набагато ширший спектр зобов'язань із залученням набагато ширшого кола сторін, включаючи не лише країни, що розвиваються, а й найменш розвинені країни та малі острівні держави. Зміст багатьох зобов'язань визначається самостійно державами-учасницями у формі національно визначених внесків, які сторони оновлюють кожні п'ять років. Проте деякі з основних проблем забезпечення дотримання є дуже схожими. Обидва документи містять положення щодо ринкових механізмів, ефективність яких вимагатиме повного дотримання. Обидва містять низку зобов'язань щодо звітності, які є фундаментальними для функціонування режиму [114, с. 21].

На момент проведення дослідження ще зарано оцінювати ефективність функціонування Комітету з імплементації та забезпечення дотримання Паризької угоди. Але оптимізація його структури та повноважень дозволяє робити оптимістичні висновки.

3.2. Компетенція та процедура роботи спеціальних органів міжнародного контролю

Огляд структури та мандатів існуючих комітетів із забезпечення дотримання низки МДОНС, проведений у попередньому підрозділі, дозволяє виокремити їх визначальні риси та елементи дизайну.

Отже, останнім часом сталою тенденцією є утворення інституційних механізмів, які б відповідали за забезпечення дотримання відповідних МДОНС.

Найпоширенішою їх формою є спеціалізований комітет, але є випадки, коли процес відповідності знаходиться в руках загального постійного комітету або конференції сторін. Такий підхід відповідає Керівним принципам ЮНЕП щодо забезпечення дотримання та примушування до виконання багатосторонніх природоохоронних угод 2001 р. Відповідно до них бажаним є створення органу для централізованого розгляду питань дотримання, чії члени можуть бути представниками сторін угоди чи призначеними сторонами експертами із відповідним досвідом. Метою діяльності таких органів за рекомендаціями ЮНЕП є визначення наявності випадків недотримання та їх причин, а також застосування відповідних заходів з метою сприяння та забезпечення дотримання. Зазначені цілі мають досягатися завдяки встановленню відповідних процедур для забезпечення вищевказаних цілей, що мають бути неконфронтаційними та включати гарантії для залучених сторін, а також сприяти тлумаченню положень МДОНС з метою запобігання подальших суперечок [138, п. 14 (д)].

Незважаючи на наявність загальної мети утворення, між спеціальними органами контролю за дотриманням МДОНС є суттєві відмінності. Вони починаються з предмета діяльності чи мандата, адже робота частини з них стосується тільки розгляду окремих випадків недотримання угод. У той час, як інші, причому ця тенденція спостерігається у нових договорах, залучаються до розгляду також системних питань невиконання зобов'язань.

Для тих МДОНС, які мають спеціалізовані комітети, конфігурація складу членів є ключовим питанням. В основному вони формуються на базі регіонального розподілу, незалежності та досвіду членів. Більшість комітетів схиляється до формули членства на основі 5 регіонів ООН з деякими коригуваннями у світлі особливостей відповідної угоди. Майже всі правила процедури наголошують на експертності та незалежності, проте залишають призначення членів сторонам та дозволяють їм представляти попередньо визначені регіони. На думку деяких дослідників, ефективність такого підходу ще потребує аналізу [133, с. 13]. Можна спостерігати тенденцію до зростання

кількості членів комітетів. У багатьох нових угодах вона дорівнює 15. Хоча звісно, що цей показник залежить від широти функцій та мандата органу.

Крім того, регламент роботи комітетів передбачає два типи членства: 1) члени комітетів мають діяти в особистій якості; 2) члени комітети представляють державу, яка їх номінувала.

Поряд із ускладненням загальної структури органів адміністрування МДОНС відбувається також ускладнення внутрішньої структури окремих органів. Так, хоча комітети із забезпечення дотримання переважно діють як один орган, деякі, як комітет за Кіотським протоколом, поділяються на окремі відділи, які виконують різні завдання, такі як перевірка заявок, відокремлення сприяння від примусового виконання або відокремлення загальних питань дотримання від конкретних ситуацій.

Крім того, процедури забезпечення дотримання демонструють цікаві рішення інших інституційних питань, таких як роль заступників, умови призначення, відповідальність і прийняття рішень. Більшість прагне приймати рішення консенсусом, але припускає можливість прийняття рішень кваліфікованою більшістю голосів, як правило, три четвертих (у випадку комітету Роттердамської конвенції – чотири п'ятих присутніх і голосуючих членів або вісьмома членами, залежно від того, що більше [169, п. 10], у випадках, коли консенсус неможливий, що демонструє тенденцію до усе більшої автономності спеціальних органів контролю за дотриманням МДОНС. Особливу актуальність це набуває у випадках, коли комітети мають право самостійно ухвалювати рішення, як наприклад, комітет з імплементації та дотримання Паризької угоди. Для цього комітету також передбачено можливість прийняття рішень з процедурних питань у письмовій формі між засіданнями, якщо жодний член комітету не зробить заперечення [187, п. 7 пр. 9]. Формула прийняття рішення є важливим індикатором демократичності процедури. У цьому аспекті увагу привертає процедура голосування відділу примусового виконання комітету з дотримання Кіотського протоколу, яка вимагає більшості у двох

групах країн, представлених у додатках до протоколу, власно кажучи: розвинутих та тих, що розвиваються.

Ключові аспекти процедури та роботи комітетів базуються на прозорості, підзвітності конференції сторін договору і належній правовій процедурі [114, с. 15]. Що стосується прозорості, доступ до інформації, яка розглядається комітетом, і до слухань є важливим показником цього аспекту. Часто складним питанням є розгляд конфіденційної інформації, яка є важливою для роботи комітету, адже іноді провести відповідну межу між публічними слуханнями та приватними обговореннями, особливо використанням електронних засобів для проведення зустрічей, є проблематичними. Часто формат проведення засідань комітетів передбачає участь спостерігачів. Так, відповідно до Правил процедури Комітету з імплементації Паризької угоди засідання є відкритими для сторін і допущених спостерігачів, які не є сторонами, якщо комітет не вирішить провести засідання або частину засідання на закритому засіданні, аби захистити інформацію, отриману конфіденційно [187, п.1 пр. 12].

Комітети, як правило щорічно звітують, перед вищим органом МДОНС. Стосовно підзвітності, окрім прозорості процесу та інформації, ключовою є вимога детального обґрунтування рішень, прийнятих відповідно до повноважень і правил процедури, за якими працює комітет. Деякі системи забезпечення дотримання, крім того, експериментують з можливостями оскарження рішень (наприклад, Кіотський протокол). Проте за відсутності незалежного апеляційного органу, подібного до того, що присутній в системі СОТ, оскарження рішень комітетів з дотримання не знайшло поки що широкого застосування [114, с. 16].

Вимоги належного процесу, як правило, зосереджуються на правах сторін, чия поведінка досліджується. Вони мають право бути обізнаними щодо матеріалів проти них, мати доступ до всієї інформації, яка знаходиться на розгляді комітету, і мати можливість вичерпно відповісти письмово, а часто й усно, на висунуті проти них звинувачення. Належна правова процедура має бути

дотримана також як на попередній стадії ще до прийняття рішення про те, чи ініціювати розгляд ситуації, так й під час провадження, а також на етапах прийняття рішення та подальшого контролю за його імплементацією [149, с. 395].

Одним з найважливіших елементів дизайну спеціальних органів із забезпечення дотримання є ті заходи, до яких він може звертатися для виконання функцій. Важливим також є правильне формулювання результатів, яких очікують досягти. Вочевидь, вибір зазначених показників значною мірою залежить від того, який саме підхід до забезпечення дотримання, з розглянутих раніше, обрали сторони МДОНС: сприяння, примусу або комбінований.

Деякі процедури забезпечення дотримання, наприклад, як положення про імплементацію Конвенції ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р., взагалі не зазначають, які саме заходи може ухвалювати комітет. Проте більшість, особливо комітети останнього покоління, мають у користуванні чітко визначений перелік заходів забезпечення дотримання угод. Дизайн системи реагування на недотримання є елементом процедури забезпечення дотримання, найбільш тісно пов'язаним із теоретичними дебатами про баланс у ньому сприяння та примусу [114, с.10].

Як вже було продемонстровано раніше, комітети мають різний набір заходів реагування на випадки недотримання МДОНС. Зважаючи на те, що більшість діючих комітетів утворені за зразком Комітету з імплементації Монреальського протоколу, слід зупинитися на тих заходах, що можуть бути зазначені у його рекомендаціях нараді сторін. Так у Додатку V «Орієнтовний перелік заходів, які можуть бути вжиті нарадою сторін щодо недотримання протоколу», зазначені: а) відповідна допомога, включаючи допомогу для збору даних та звітування, технічну допомогу, передачу технологій та фінансову допомогу, передачу інформації та навчання; б) винесення попереджень; в) призупинення, відповідно до норм міжнародного права щодо призупинення дії договорів, конкретних прав і привілеїв згідно з протоколом, незалежно від того,

чи мають вони певні часові обмеження, включаючи ті, що стосуються промислової раціоналізації, виробництва, споживання, торгівлі, передачі технологій, фінансового механізму та інституційних заходів. Слід зазначити, що незважаючи на те, що процедура забезпечення Монреальського протоколу вважається прикладом саме фасилітативного підходу, останній захід є достатньо серйозним.

В рамках процедури забезпечення дотримання Орхуської конвенції основний набір заходів надано конференції сторін, яка може робити заяви про недотримання; попередження; призупинити, відповідно до норм міжнародного права щодо призупинення дії договорів, спеціальні права та привілеї, надані відповідній стороні відповідно до конвенції; вжити інших неконфронтаційних, несудових і консультативних заходів, які можуть бути доцільними. До повноважень власне комітету відноситься можливість: а) надавати поради та сприяти наданню допомоги стороні у виконанні конвенції, а також надавати рекомендації відповідній стороні; б) надавати рекомендації відповідній стороні; просити відповідну сторону подати комітету стратегію, включаючи графік, щодо досягнення дотримання конвенції та звітувати про реалізацію цієї стратегії; у випадках повідомлень від громадськості надавати відповідній стороні рекомендації щодо конкретних заходів для вирішення питання, порушеного представником громадськості. Отже, перелік заходів у рамках процедури забезпечення Орхуської конвенції є доволі широким та серйозним. До того ж, можна спостерігати певний розподіл компетенції між комітетом, якому надано можливість застосовувати заходи скоріше фасилітативного характеру, та конференцією сторін, що може ухвалювати більш жорсткі заходи.

Процедура забезпечення Кіотського протоколу, незважаючи на наявність достатньо конкретних та через це жорстких заходів реагування на недотримання або, можливо, саме через їх наявність, не стала популярним зразком для наслідування. Як вже зазначалося, заходи реагування у структурі комітету з забезпечення дотримання розподілено між двома відділами, причому

нерівномірно, що зробило фасилітативний відділ недостатньо ефективним, адже він може вдаватися тільки до інформаційних та технічних заходів сприяння дотриманню, схожих із тими, які входять в компетенцію комітету Орхуської конвенції.

Що ж до відділу примусового виконання, то він уповноважений: робити офіційні заяви про невідповідність, вимагати від сторони подати план дій щодо виконання, який включатиме аналіз причин недотримання, заходи, які необхідно вжити для повернення до відповідності, і графік впровадження заходів; приймати рішення щодо наслідків порушень договору, як-то: призупинення права сторони, яка не виконує зобов'язань, брати участь у механізмах співпраці згідно з протоколом (наприклад, спільному впровадженні, механізмі чистого розвитку, системі торгівлі викидами тощо). Санкція також може бути спрямована на майбутню квоту викидів держави, яка може бути зменшена в результаті недотримання [170, п. 15]. Саме останні заходи, на нашу думку, були сприйняті державами-учасницями найбільш болісно та зробили Кіотський протокол достатньо ефективним, адже велика кількість держав були зацікавлені саме у можливості торгівлі квотами.

Компетенція комітетів з контролю за дотриманням Картахенського та Нагойського протоколів, а також Міжнародного договору про рослинні генетичні ресурси є набагато вужчою та такою, що містить заходи майже виключно фасилітативного характеру, схожі із тими, що вже зазначалися вище.

Комітет з забезпечення дотримання Протоколу про воду та здоров'я до Водної конвенції може вдаватися як до заходів сприяння дотриманню, що мають консультативно-технічний характер, так і вимагати надання плану з усунення із подальшим звітуванням. Останній захід є властивим майже для всіх процедур забезпечення МДОНС останнього покоління. Проте він може також оголошувати застереження та надавати зацікавленій стороні рекомендації щодо конкретних заходів для вирішення питання, порушеного представником громадськості. Повноваження комітету з забезпечення самої конвенції є більш

м'якими. Що ж до заходів наради сторін, то, окрім ухвалення виключно заходів сприяння, вона може зробити заяву про недотримання; оприлюднити інформацію про випадки недотримання протоколу; призупинити, відповідно до норм міжнародного права щодо призупинення дії договору, спеціальні права та привілеї, надані стороні згідно з протоколом; або вживати інших неконфронтаційних, несудових і консультативних заходів, які можуть бути доцільними.

Хоча дизайн комітетів з забезпечення дотримання та імплементації Базельської, Мініматської та Роттердамської конвенції є дуже схожим, проте контрольні повноваження останніх комітетів, зважаючи на те, що вони були створені відносно нещодавно, є набагато більш деталізованими. В основному вони мають фасилітативний характер, проте доповнені дещо більш жорсткими санкціями, як ті, що було розглянуто у попередньому абзаці. З нових заходів до процедури забезпечення Роттердамського протоколу віднесено можливість висловлення занепокоєння недотриманням сторони.

Комітет з імплементації та забезпечення дотримання Паризької угоди також має переважно фасилітативні повноваження [214]. Можливість оприлюднення висновків щодо питань впровадження та дотримання є певною новелою у дизайні заходів реагування на недотримання МДОНС.

Отже, можна зробити висновок, що із плином часу повноваження спеціальних органів контролю з дотриманням МДОНС пройшли певну еволюцію. У процедурах комітетів останнього покоління вони є набагато більш деталізованими, хоча є очевидною тенденція до підтримання фасилітативного підходу, проте із більш значними вимогами щодо звітування. Більшість жорстких заходів реагування на порушення зобов'язань за договором, як-то попередження, заяви про недотримання, звіт про недотримання [168, п. 34] та оприлюднення цієї інформації, спрямовані на спричинення скоріше репутаційних збитків. На думку дослідників, процедури верифікації та контролю також у інших сферах міжнародних відносин, заходи контролю із плином часу

будуть ставати більш масштабними та інтрузивними. Крім того, важливою у них буде залишатися участь вчених [109, с. 12], що обумовлює підвищення вимог до кваліфікації експертного складу відповідних комітетів.

Як бачимо, однією з базових передумов виявлення недотримання є отримання інформації про цей факт. Це, у свою чергу, безпосередньо залежить від джерел та суб'єктів, які можуть повідомити про це. Іноді мова йде про так звані «тригери» процедури. У більшості процедур забезпечення дотримання порушення МДОНС може бути виявлено чотирма суб'єктами: самою стороною, що не дотримується, іншою договірною стороною чи сторонами, спеціальним органом із забезпечення дотримання та секретаріатом відповідної угоди. Як правило, застосування усіх процедур у рамках однієї угоди є доволі рідким. Прикладом такої угоди є Барселонська конвенція [168]. Скоріше як виняток припускається ініціювання процедури з розгляду випадків недотримання з боку конференції/наради сторін (механізм забезпечення дотримання Лондонського протоколу до Лондонської конвенції). Іноді, як у випадку Орхуської конвенції, припускається отримання повідомлень від представників громадськості. Надійність, точність і своєчасність інформації, яка надається комітету з дотримання багатосторонніх екологічних угод, є ключовими для ефективності його роботи [133, с. 8].

Сторони угод, як правило, зобов'язані повідомляти інформацію про виконання ними договору. Регулярність та повнота, з якою сторона надає звіт про виконання своїх зобов'язань (часто їх називають національними звітами), є основою оцінки дотримання та невідповідності [133, с. 9].

Загалом, звітність є дуже поширеною рисою МДОНС і слугує основним засобом для збору даних про рівень національного впровадження. Інформація надається в основному шляхом самостійного звітування державами-учасницями угод. Найважливіша особливість звітності полягає в тому, що вона зобов'язує сторони оцінювати, у прозорий спосіб, заходи, прийняті на виконання своїх зобов'язань, і розглядати їх ефективність. Це дуже допомагає іншим сторонам,

конференціям сторін, секретаріату та іншим органам угод спостерігати за потенційними тенденціями у дотриманні та застосуванні, виявляти інноваційні рішення, які можуть слугувати моделями для інших держав.

Формат і частота звітів дуже різняться залежно від цілей МДОНС: від щорічних звітів (наприклад, Монреальський протокол) до річних і дворічних звітів (наприклад, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення) до трирічних звітів (наприклад, Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин).

Система звітності може бути різного рівня складності. Так, Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, має дуже складну систему звітності. Вона передбачає різні типи звітності щодо торгівлі різними видами. Інформація збирається Всесвітнім центром моніторингу охорони природи ЮНЕП, який готує звіти до органів контролю конвенції. Нарада сторін кожні два роки виконує функцію створення форуму для держав, які повідомляють про порушення конвенції. Національні звіти є загальнодоступними [121, с. 378].

Але часто однієї звітності недостатньо, адже її якість та відповідність реальності можуть викликати питання. Так, практика звітування згідно з міжнародними угодами певною мірою постраждала від наслідків погано оформлених національних звітів держав колишнього СРСР через невизначеність наукових даних і загальний брак прозорості [121, с. 378].

У цьому зв'язку, звітність, моніторинг і верифікація є невід'ємною частиною процесу сприяння дотриманню. Керівні принципи ЮНЕП стверджують, що МДОНС можуть, але не повинні, включати положення, які їх передбачають. Відповідно, звітування передбачає регулярне та своєчасне надання звітів сторін угоди про дотримання в цілому та щодо конкретних зобов'язань, а також про недотримання на основі загального формату. Секретаріати МДОНС можуть консолідувати отримані повідомлення, аби допомогти в оцінці дотримання. Моніторинг, у свою чергу, передбачає збір

даних, виявлення проблем із дотриманням. Верифікація (verification) може включати вивчення даних і технічної інформації (в основному з національних систем звітності), щоб допомогти визначити, чи відповідає сторона вимогам, а у випадку недотримання, його ступінь, тип і частоту [138, п.14 (с)].

Моніторинг може мати різні форми та передбачати застосування різних заходів, таких як звітність, виїзди на місця, перевірки, інспекції, регулярні конференції, на яких держави звітують. На відміну від звітності, ці методи є формами встановлення фактів за ініціативою органів контролю і вимагають більшої участі, розуміння та доброї волі з боку сторін.

Інспекції можуть проводитися органами МДОНС у разі моніторингу або призначеними спостерігачами чи інспекторами у разі спостереження чи інспекції. Спостереження, перевірка на місці та моніторинг є частиною процесу контролю за дотриманням угоди. Їхня мета полягає в тому, щоб виявити можливі порушення, визначити, чи мало місце недотримання, і, якщо так, визначити необхідні заходи реагування. Вони також допомагають запобігти майбутнім порушенням з боку сторони, яка не виконує зобов'язань, але піклується про свою репутацію. Загалом інспекції на місцях (*in situ*) здійснюють національні органи влади, органи контролю з забезпечення дотримання договорів або незалежні консультанти. Спостерігачі та інспектори зазвичай призначаються державами, які бажають брати участь у програмі моніторингу, тоді як порушення розглядаються спеціальним контрольним органом, а застосування санкцій на національному рівні є прерогативою держави, яка є об'єктом контролю.

Існують різні види перевірок, зокрема: планові; короткострокові; перевірки, що проводяться «за необхідності» без попереднього повідомлення; перевірки «за викликом», не обов'язково за короткий термін; перевірки, що проводяться на запрошення сторони, яка підлягає перевірці, якщо сторона бажає довести, що порушення не було [133, с. 11].

Оскільки інспекції втручаються у їхні внутрішні справи, сторони іноді вважають їх надмірно нав'язливими і дуже неохоче погоджуються на їх

проведення. Уряди також побоюються можливого зловживання отриманою інформацією. У результаті лише кілька МДОНС передбачають спостереження та інспекцію на місці як засіб збору інформації та контролю за дотриманням. До них належать Міжнародна конвенція з регулювання китобійного промислу, Договір про Антарктику, Конвенцію про міжнародну торгівлю видами, що перебувають під загрозою зникнення, і Рамсарська конвенція. Проте передбачається, що перевірки *in situ* стануть все більш поширеним елементом процедур забезпечення дотримання майбутніх МДОНС. Такий інструмент, хоча і є більш дорогим, але може дати більш детальну та правдиву картину дотримання порівняно з національними звітами [133, с. 11].

Не всі МДОНС містять чіткі положення щодо моніторингу та перевірок. Наприклад, Базельська конвенція передбачає «процедуру перевірки» (ст. 19), з іншого боку, Конвенція про боротьбу з опустелюванням не включає такого положення. У багатьох МДОНС, які мають дуже лаконічні приписи щодо моніторингу та перевірок, їх процедури можуть бути розроблені на основі рішень конференції/наради сторін. Таким прикладом є Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р. Проте у деяких МДОНС, таких як Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, такі процедури вже були включені до тексту [121, с. 379].

Слід відмітити, що наразі процедури звітності, моніторингу та верифікації є майже невід'ємною частиною МДОНС, якнайменш тих, що були укладені або доповнені після 2000 р. Але на початку 90-х років деякі дослідники вважали, що він може перешкодити державам підписувати угоди [130, с. 44]. Як показала практика, їх побоювання виявилися марними, що говорить про закономірність розвитку контрольних механізмів у міжнародному праві.

Отже, наведене вище дозволяє резюмувати ті основні завдання, які мають виконувати спеціальні органи контролю за дотриманням МДОНС для підвищення їх ефективності. Перш за все, це превентивна функція. Комітет має визначати та ідентифікувати можливі проблеми, ще до їх виникнення. Проте

функція правильної кваліфікації є важливою і у випадках недотримання. Вона включає не лише виявлення проблем, але й встановлення того, чи мають вони правовий характер.

Крім того, органи контролю повинні відстежувати ситуації та оцінювати їх, що вимагає організованого, повторюваного збору стандартизованих даних. Крім того, інформація має бути правильно оціненою, проаналізованою та інтерпретованою. Знову ж таки, стандартні методи вимірювання та оцінки повинні бути встановлені для забезпечення легітимності.

Збір даних та інформації, хоча й не є безпосереднім завданням органів контролю, проте є важливою складовою процедури забезпечення дотримання. Отже, важливим елементом дизайну процедури комітетів є джерела отримання ними інформації [188, с. 280].

Крім того, органи контролю залучені до процесів обміну і поширення інформації. Наприклад, оприлюднення інформації про недотримання державою-учасницею міжнародного договору з охорони довкілля його приписів, з одного боку, загрожує її репутації й тим самим стимулює до дотримання, а з іншого, стає для інших держав джерелом інформації, а також негативним прикладом, який знов таки ж стимулює виконання ними зобов'язань за угодою. Комітети також здійснюють певну оцінку ризику та впливу недотримання на екологічну безпеку, що є важливим у різних контекстах.

Органи контролю за дотриманням МДОНС безпосередньо здійснюють поточну виконавчу діяльність, саме через це вони також називаються автономними, тобто такими, що здійснюють діяльність самостійно, без залучення держав. Це робить їх більш оперативними та ефективними у прийнятті рішень [188, с. 280–281].

У широкому сенсі можна також казати про те, що діяльність комітетів з дотримання сприяє координації національних зусиль з досягнення цілей відповідного МДОНС.

Нарешті, можна зробити висновок про значну роль діяльності спеціальних органів контролю за дотриманням МДОНС у процесі встановлення міжнародних стандартів і навіть правотворчості. Рішення комітетів з імплементації і дотримання, особливо з системних порушень, без сумнівів можна віднести до «м'якого права». Більш того, діяльність аналогічних органів з забезпечення договорів про права людини піднімає питання їх обов'язкової сили. Проте відповідь на це питання не є однозначною, адже рішення більшості комітетів сприймаються як обов'язкові не всіма державами-учасницями тієї чи іншої конвенції. Навіть у тих випадках, коли остаточне рішення ухвалює конференція/нарада сторін угоди, таке рішення може бути прийняте не консенсусом, а більшістю голосів. Це підриває одну з підвалин класичного міжнародного права, а саме - вимогу згоди держави на те, щоб бути зв'язаною міжнародним зобов'язанням. Як наслідок, важливим аспектом комітетів з дотримання у практичному плані є питання виконання їх рішень на національному рівні, яке буде розглянуте у останньому підпункті цієї дисертаційної роботи.

3.3. Особливості виконання рішень органів міжнародного контролю на національному рівні (на прикладі України)

Переходячи до питання реалізації рішень комітетів з дотримання та імплементації МДОНС на національному рівні, потрібно підкреслити, що це тільки один з багаточисельних аспектів національної імплементації МДОНС, розглянути яку у повному обсязі в рамках цієї роботи не уявляється можливим.

Крім того, розглядаючи це питання і не маючи наміру аналізувати досвід великої кількості країн, ми вважаємо більш корисним сфокусуватися саме на досвіді України.

Як вже зазначалося, система органів МДОНС має статус *sui generis* у міжнародному праві, який можна розглядати як автономний щодо договірних

сторін. Однак ці органи не вважаються міжнародними організаціями. Незважаючи на цей факт, вони не позбавлені юридичної спроможності діяти як на міжнародному рівні, так і впливати своїми рішеннями на внутрішню юрисдикцію держави [113, с. 155]. Дійсно, дотримання договорів, перш за все, забезпечується виконанням міжнародних зобов'язань на національному рівні шляхом ухвалення або адаптації відповідних внутрішніх процедур, наприклад, прийняття законодавства, формулювання політики або асигнування ресурсів [138, п. 18–33]. Як правило, відсутність відповідальних за виконання національних інституцій і процедур може призвести до недотримання міжнародних зобов'язань [133, с. 15]. Ухвалення ефективного національного законодавства на виконання міжнародних нормативних актів було б ідеальною ситуацією для регулювання та забезпечення виконання міжнародного права навколишнього середовища [188, с. 264]. Проте, як показує практика, не завжди держави готові чи бажають виконувати свої природоохоронні зобов'язання. У цьому аспекті дуже важливою є робота органів контролю за дотриманням МДОНС, адже саме вона може виявити випадки недотримання та надати їм оцінку.

З іншого боку, як вже було зазначено раніше, важливим у цьому процесі є звітування держав. Підготовка національного звіту є формою встановлення фактів «знизу вгору», оскільки вона може призвести до виявлення недотримання самою стороною. У цьому випадку, якщо сторона констатує власну нездатність забезпечити дотримання певного МДОНС, вона може самостійно звернутися до органів контролю у форматі самоподання, який, як ми вже побачили, передбачає більшість процедур забезпечення дотримання.

Виявлення фактів недотримання може відбуватися також у подальшому за допомогою механізму верифікації, який має засвідчити точність наданої інформації. Саме через це національні звіти повинні бути точними, повними, прозорими з точки зору джерел отриманих даних та містити оновлену та якісно досліджену інформацію [133, с. 9].

З точки зору реакцій на факти достатньо серйозних порушень, рекомендації комітетів можуть вимагати від сторін, серед іншого, вдосконалення законодавства, зміни адміністративних процедур, надання більш актуальних та всеосяжних даних, навчання, розробки кадастрів та методології їх роботи, скорочення викидів споживання та виробництва речовин, включення суден до певних реєстрів тощо [150, с. 353].

Дисертаційне дослідження Гора Мовсієяна «Вплив комітетів з забезпечення дотримання багатосторонніх екологічних угод на національний правопорядок» 2020 р., в якому було досліджено діяльність 18 комітетів, включаючи не тільки спеціальні комітети, але й постійні комітети, продемонструвало, що маючи лише обмежені інструменти для сприяння дотриманню, ці комітети протягом 40 років розглянули 321 окремий випадок невідповідності та опублікували 76 оглядів національних звітів сотень держав. З 18 досліджених комітетів лише 12 використовували практики, які дозволяють провести значущу оцінку впливу. За ступенем впливу дослідник поділив ці 12 комітетів на три категорії: а) із високим рівнем впливу, наприклад, Постійний комітет із виконання та дотримання Конвенції про збереження морських живих ресурсів Антарктики; б) із середнім рівнем впливу, наприклад, Комітет з дотримання Орхуської конвенції (відповідно до результатів дослідження, його рішення, хоча й не вимагають дуже значних змін, але виконуються у 46% випадків); в) із низьким рівнем впливу, наприклад, Комітет із виконання та дотримання Базельської конвенції (відповідно до результатів дослідження, його рішення стосуються переважно незначних питань недотримання, наприклад, подання національних звітів та виконуються у 79% випадків). Як показало дослідження, лише 5 мали помітний вплив на державну практику [150, с. 420]. Ці висновки було зроблено на базі застосування кількісних та якісних показників. Проте спроба проаналізувати результати діяльності на базі інших критеріїв не дозволила зробити однозначні висновки.

Як здається, на сучасному етапі розвитку інституту контролю це є навряд чи можливим, адже ефективність МДОНС залежить не тільки від ефективності процедури забезпечення дотримання, а від цілої низки факторів, часто індивідуальних, якщо не для кожної окремої ситуації, то для кожної держави-учасниці. Так, мотивація держави для приєднання може бути обумовлена не тільки чи не стільки наміром виконувати зобов'язання, скільки необхідністю отримання якихось переваг на міжнародному рівні у конкретний проміжок часу. Наприклад, бажання вступити до ЄС та укладення Угоди про асоціацію з ЄС 2014 р. обумовило необхідність для України приєднатися до низки багатосторонніх екологічних угод. Як, до речі, це зазначено у пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про приєднання України до Конвенції про трансграничний вплив промислових аварій», метою його ухвалення є забезпечення відповідності критеріям членства в Європейському Союзі [57, п. 1]. Крім того, дуже вірогідно, що російська агресія 2022 р. та значне зростання ризику таких аварій прискорили прийняття акту.

Проте, на нашу думку, сама наявність спеціального контрольного органу та можливість застосування певних заходів реагування на недотримання впливає на поведінку сторін МДОНС. У цьому зв'язку варто зупинитися на правовій природі та юридичній силі рішень таких органів. У науці міжнародного права існують якнайменш три різні підходи до розуміння: 1) рішення спеціальних органів розглядають як юридично обов'язкові акти правотворчого характеру, адже діяльність органів базується на положеннях міжнародного договору, ратифікованого державами, яких стосуються рішення; 2) рішення спеціальних органів розглядають як акти правозастосування, що не позбавляє їх юридичної сили; 3) рішення спеціальних органів розглядають як акти «м'якого права», що є юридично необов'язковими.

Справа в тому, що з точки зору класичного позитивістського підходу до розуміння сутності міжнародного права та ролі згоди держави у цьому процесі, рішення комітетів та конференцій/нарад сторін щодо випадків недотримання

МДОНС, не є юридично обов'язковими, адже у випадку комітетів вони ухвалюються обмеженою кількістю членів, які не представляють усі держава-учасниці. Навіть у випадку рішень конференцій/нарад сторін, рішення переважно можуть ухвалюватися кваліфікованою кількістю голосів. Це дозволяє певній кількості дослідників класифікувати їх як акти правозастосування або, максимум, як авторитетне тлумачення угоди [150, с. 376]. Однак значення та наслідки рішень комітетів (а саме, їх орієнтація на майбутнє, очікування щодо майбутньої поведінки, інтерпретативна інформація) виходять за рамки «акту правозастосування» [150, с. 25].

У цьому зв'язку, інші дослідники відносять їх до актів «м'якого права», адже відповідно до більшості договірних режимів процедури забезпечення дотримання мають консультативний та дорадчий характер. Проте, це не надає їм нижчого чи юридично необов'язкового нормативного статусу. Скоріше, рішення комітетів є актами, які стимулюють процес поступової імплементації положень конвенції у національній практиці, надають їм нового значення та призводять до розвитку, адже часто сторони мають інформувати про тип внутрішньої практики, який може призводити до недотримання [150, с. 25].

Питання юридичної природи та сили заходів або (як їх називають у деяких механізмах забезпечення дотримання) наслідків тісно пов'язане з питанням про природу самих спеціальних органів контролю. З одного боку, їх можна розглядати як допоміжні органи конвенції, що не мають владних повноважень, адже часто утворення, принаймні, комітетів з забезпечення дотримання, навіть не передбачається у тексті самого договору, а отже, сторони не наділяють їх такими повноваженнями у момент приєднання до договору. З іншого боку, практика роботи цих органів протягом останніх 30 років дала підстави багатьом дослідникам вважати їх квазіорганізаціями, які мають власні інституційні механізми або структури та є незалежними або принаймні автономними від сторін у сенсі власної правотворчої діяльності. Це, у свою чергу, дає їм право створювати або змінювати зобов'язання сторін угоди, а також розробляти або

здійювати такі інструменти, як механізми забезпечення дотримання, які можуть мати обов'язкові наслідки для держав-учасниць договору [122, с. 458].

Проте, явище прийняття обов'язкових рішень в рамках договірних режимів, навіть на основі чіткої угоди чи мандату, не є настільки поширеним, як це часто стверджують автори. Насправді існує дуже мало прикладів нової правотворчості та непрямой згоди держав на обов'язковість [122, с. 480]. Чи не єдиним прикладом застосування доволі жорстких заходів є випадок забезпечення Монреальського протоколу на початку 90-х років, коли деякі країни колишнього комуністичного блоку оголосили, що вони порушуватимуть свої зобов'язання. Це питання було передано до комітету з імплементації відповідно до положень правил процедури у випадках недотримання, який рекомендував, серед іншого, обмеження торгівлі озоноруйнівними речовинами між цими державами та розвинутими державами-учасницями, крім держав-членів СНД.

Проект рішення комітету з імплементації, який був однаковим для всіх трьох країн, пропонував, щоб Білорусь, Росія та Україна погодилися не експортувати будь-яку первинну, перероблену або відновлену речовину, яка контролюється відповідно до Монреальського протоколу, до будь-якої сторони, що діє відповідно до ст. 2 протоколу та не є членами СНД, а також щоб такі сторони не імпортувати такі контрольовані речовини з Білорусі, Росії та України [180, п. 13 додатку II].

Росія розцінила це як нав'язування необґрунтованої санкції. У випадку України та Білорусі, які погодилися з пропозиціями комітету з імплементації, нарада сторін ухвалила рішення у формі, запропонованій комітетом, але у випадку Росії, яка не погодилася із запропонованим рішенням, вона вилучила чітку згадку про обмеження торгівлі. Крім того, нарада сторін додала нове положення, яке зобов'язувало три країни вжити заходів для обмеження реекспорту озоноруйнівних речовин іншими країнами СНД. У результаті, незважаючи на протести щодо неправомірності та негативних наслідків рішення,

Росія все ж фактично погодилася його виконати, а нарада сторін застосувала більш м'яке формулювання рішення [122, с. 481].

Наведена ілюстрація демонструє фактичну неоднозначність правової природи та юридичної сили рішень органів контролю МДОНС, хоча як застосування жорстких заходів, так і відмова від їх виконання є дуже рідким явищем. Більш того, якщо ми подивимося на практику та еволюцію органів забезпечення дотримання міжнародних договорів про права людини, яка стала розвиватися набагато раніше, то ми можемо знайти дуже цікаві новели.

Так, у 2018 р. Верховний суд Іспанії встановив, що позиції, висловлені договірними органами ООН з прав людини в індивідуальних скаргах, є обов'язковими для держави [205]. Після того, як Комітет з усунення дискримінації щодо жінок встановив, що рішення національних судів порушили права позивачки та виявив порушення її прав, Верховний суд Іспанії підтвердив, що держава повинна виконати рішення комітету [86].

Звісно, значення та вплив органів з прав людини є набагато більш значним хоча б через те, що деякі їх порушення вважаються порушенням норм *jus cogens* та зобов'язань *erga omnes*. Однак, як ми зазначали раніше, природоохоронні зобов'язання держав також у перспективі можуть набути такого статусу, що, вочевидь, підсилить правий статус спеціальних органів контролю за дотриманням МДОНС.

На завершення нашого дослідження потрібно наголосити на тому, що, на жаль, Україна є дуже частим фігурантом процедур розгляду питань недотримання МДОНС. Розглянемо деякі з них. Серед таких ситуацій, особливо неприємним прикладом є порушення Україною Конвенції Еспо, що призвело у 2004 р. до порушення справи стосовно процедури консультування щодо побудови гирла Бистре між Румунією (постраждала сторона) та Україною (сторона походження), яка стосується проекту «Глибоководний судноплавний канал Дунай-Чорне море в українському секторі дельти Дунаю». Незважаючи на те, що Нарада сторін Конвенції Еспо оголосила уряду України застереження,

щоб простимулювати його дотримуватись відповідних положень конвенції, Україна не виконала своїх зобов'язань. Роботу щодо будівництва каналу було продовжено. На прохання наради сторін Україна в 2010 р. прийняла стратегію імплементації конвенції в українське законодавство [60]. Однак подальші зміни у законодавстві не були задовільними. Таким чином, українська влада лише імітувала дотримання Конвенції Еспо, щоб спробувати уникнути накладення санкцій [175, с. 415]. Як це не дивно, але на 2020 р. порушення ще не було усунуто [96]. Але уряд України продемонстрував добру волю щодо дотримання конвенції, уклавши 18 листопада 2022 р. Угоду про імплементацію Конвенції Еспо з урядом Румунії. Як очікується, це призведе до вирішення спору та усунення порушень конвенції з боку України.

На жаль, це не єдине порушення Україною конвенції. З 2011 по 2018 рр. тривало вивчення комітетом звернення української громадської організації щодо продовження терміну експлуатації Рівненської АЕС [118]. «Нарада сторін встановила, що продовження терміну експлуатації АЕС підлягає оцінці впливу на довкілля та є предметом транскордонних процедур» [29], а отже, Україна не дотрималася положень конвенції при прийнятті рішення про продовження роботи старих блоків. Для забезпечення виконання міжнародних зобов'язань Україні слід було запровадити у національне законодавство належну процедуру оцінки впливу на довкілля, що й було зроблено 23 травня 2017 р. шляхом ухвалення Закону України «Про оцінку впливу на довкілля».

З 2012 р. також триває розгляд ситуації, пов'язаної з будівництвом Третього та Четвертого блоків Хмельницької АЕС, який було ініційоване білоруською громадською організацією [129].

Інший сумний приклад невиконання зобов'язань України за МДОНС є порушення нею Кіотського протоколу. Слід зазначити, що зважаючи на характер гнучких механізмів за Кіотським протоколом та відсутність для України зобов'язань щодо зменшення викидів, не дотримуватись положень протоколу було для неї доволі важко, проте навіть у цій ситуації Україна не повністю

реалізувала план імплементації деяких положень акту, що й було встановлено відділом примусового виконання Комітету з забезпечення дотримання Кіотського протоколу у 2011 р. Варто зауважити, що порушення були усунені достатньо швидко, і вже у 2012 р. процедуру було закрито [112]. Аналогічне питання виникло також у 2016 р. Порушення було усунуто у 2017 р. [110].

Ще декілька випадків недотримання МДОНС з боку України демонструє практика роботи Комітету з забезпечення дотримання Орхуської конвенції, яка, як вважається, певним чином доповнює Конвенцію Еспо. Тому не дивним є той факт, що паралельно з процедурою дотримання останньої конвенції у 2004 р. Румунія також ініціювала процедуру щодо недотримання Україною вимог Орхуської конвенції стосовно проекту будівництва гирла Бистре [193]. На додаток до цього, повідомлення про недотримання надійшло також від української громадської організації [91]. Усунення цих порушень було підтверджено тільки у звіті комітету за 2017 р. [95].

Крім того, у 2014 р. повідомлення про недотримання конвенції надійшло до комітету від іншої української громадської організації щодо угод про розподіл продукції і корисних копалин та дозволів на видобуток з Юзівського та Олеського нафтових родовищ [92], доступ до повних текстів яких не було надано громадськості [75].

У 2021 р. надійшло ще й третє повідомлення від української громадської організації щодо будівництва заводу з деревообробки «Кроношпан» [93]. Два останні звернення все ще знаходяться у процесі розгляду.

Нарешті, незважаючи на те, що Україна приєдналася до Київського протоколу до Орхуської конвенції відносно нещодавно, а саме – 2 травня 2016 р., українська громадська організація вже у 2020 р. звернулася до комітету забезпечення дотримання щодо недотримання Україною вимог протоколу стосовно утворення національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів [90]. Слід відзначити, що незважаючи на воєнний стан, Верховна Рада України спромоглася 20 вересня 2022 р. прийняти відповідний закон [61],

що дає надію на те, що комітет визнає дії України задовільними для дотримання положень протоколу.

Наведена вища інформація дозволяє констатувати серйозні проблеми, наявні в Україні у зв'язку із публічністю проектів та доступом громадськості до них. Проте, той факт, що дизайн деяких механізмів забезпечення дотримання МДОНС дозволяє представникам громадськості безпосереднього надсилати повідомлення до комітетів, суттєво підвищив їх обізнаність та привернув увагу до ситуації в Україні, що вже дало певні імплементаційні результати. Звісно, що це може працювати за умови дійсно демократичного політичного режиму.

Україна має приділити більше уваги належному виконанню своїх міжнародних зобов'язань з охорони довкілля. У цьому зв'язку вдосконалення потребують положення деяких нормативних актів, зокрема, у аспекті надання відкритого та своєчасного доступу громадськості до екологічно значущих для країни проектів. Мова йде, перш за все, про окремі приписи Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» 2017 р. Крім того, нормативного розвитку у підзаконних актах потребують також положення Закону України про «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» 2022 р.

Проте найбільший сум викликає той факт, що Україна так і не змогла скористатися перевагами, які надавали їй гнучкі механізми у перший період виконання Кіотського протоколу, та залучити інвестиції для скорочення вуглецемісткості економіки [11, с. 79]. Реєстр моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів було створено тільки нещодавно відповідно до Закону України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» від 12 грудня 2019 р. та Наказу Міністерства охорони довкілля та природних ресурсів «Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» від 8 червня 2021 р. № 370 і то переважно у зв'язку з необхідністю імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, про що свідчить Звіт про виконання угоди від 2021 р. [14, с. 48].

Крім того, Україна так і не прийняла Дохійську поправку, хоча за оцінками спеціалістів вона мала усі можливості щодо виконання зобов'язань щодо рівня викидів, який передбачався документом [11, с. 84]. Це тим більше дивно, враховуючи той факт, що уряд схвалив другий національно визначений внесок України до Паризької угоди, який передбачає до 2030 р. скорочення викидів до рівня 35% порівняно з 1990 р. [14, с. 48]. Як здається, причиною відмови від Дохійської поправки стала неможливість торгувати квотами протягом другого періоду.

Така поведінка демонструє, наскільки мотивуючим для держав є наявність певних бонусів, якими вони можуть скористатися, приєднуючись до певного МДОНС. Як наслідок, втрата таких бонусів у результаті недотримання угоди також може виступати дієвим аргументом, який впливає на ефективність роботи органів контролю та виконання зобов'язань за договором.

ВИСНОВКИ

1. Міжнародний контроль є одним зі способів забезпечення виконання міжнародних зобов'язань, який відіграє усе більш значну роль у багатьох сферах міжнародних відносин, зокрема у міжнародному праві навколишнього середовища. Переважно він застосовується для забезпечення виконання саме договірних зобов'язань держав, адже міжнародний договір дає можливість безпосередньо передбачити необхідність його здійснення, а також встановити його форму, методи та засоби.

2. У вітчизняній та зарубіжній науці, а також нормативних документах можна спостерігати застосування гетерогенного понятійного апарату, дотичного до зазначеної теми. Зважаючи на національні наукові традиції, ми вважаємо більш доречним застосовувати саме термін «міжнародний контроль».

3. Залежно від тих функцій, які виконують суб'єкти контролю, можна навести вузьке та широке визначення міжнародного контролю. Якщо у вузькому сенсі це система заходів чи діяльність з перевірки виконання учасниками міжнародних відносин їх міжнародних зобов'язань, а також оцінка та аналіз отриманої у результаті перевірки інформації, то у широкому сенсі міжнародний контроль це ще й подальша діяльність суб'єктів контролю із забезпечення виконання зазначених зобов'язань. У найбільш загальному розумінні міжнародний контроль – це діяльність держав, міжнародних організацій або створених ними органів, яка полягає в перевірці виконання державами та іншими суб'єктами міжнародного права взятих на себе міжнародних зобов'язань і вжиття заходів щодо забезпечення їх виконання.

4. Основними елементами міжнародного контролю є його суб'єкти, об'єкт та предмет. Суб'єктами міжнародного контролю, тобто тими хто, має право його здійснювати, є держави, а також утворені ними та повноважні щодо контролю міжнародні організації або автономні міжнародні органи. Міжнародні неурядові організації також можуть брати у ньому участь, але вони не мають

значних повноважень і скоріше є суб'єктами міжнародного моніторингу. Об'єктом міжнародного контролю є самі держави та інші суб'єкти міжнародного права, що взяли на себе виконання певних зобов'язань. Що ж до предмета контролю, то ним є їх поведінка, тобто дії чи бездіяльність, щодо виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань.

5. Міжнародний контроль потрібно розрізняти з міжнародним моніторингом, міжнародним наглядом (спостереженням) та іншими способами забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. Міжнародний моніторинг та міжнародний контроль є взаємопов'язаними, але різними за змістом та наслідками застосування механізмами. Міжнародний моніторинг може використовуватися у цілях міжнародного контролю як його метод чи передувати йому, як і навпаки результати незалежного міжнародного моніторингу можуть спричинити ініціювання процедури міжнародного контролю. Міжнародний нагляд (спостереження) є методом, що може використовуватися як у цілях міжнародного моніторингу, так і міжнародного контролю.

6. Важливими характеристиками міжнародного контролю є його види і форми, а також засоби, методи та етапи здійснення. Класифікацію видів можна проводити за різними критеріями: за сферою дії, за способом створення механізму контролю, за часом проведення контролю, за предметом контролю тощо. Суб'єкт міжнародного контролю дозволяє виокремити дві його основні форми: просту та інституційну, які відрізняються за способом організації та особливостями діяльності, хоча можлива й їх комбінація у рамках змішаної форми.

7. Необхідно розрізняти також методи та засоби міжнародного контролю. Останні можна визначати як технології, механізми, пристрої, необхідні для здійснення міжнародної контрольної діяльності. Що ж до методів міжнародного контролю, то вони є способами застосування засобів міжнародного контролю. Для зручності за необхідності узагальнення можна використовувати термін «інструменти міжнародного контролю». Ширшим за попередні є термін «процедура», яка характеризує порядок здійснення певного методу контролю чи

декількох методів, які в рамках угоди можуть застосовуватися у різних комбінаціях. Нарешті, під механізмом міжнародного контролю слід розуміти не тільки поєднання методів та засобів, але й процедур його проведення.

8. Важливою характеристикою процесу міжнародного контролю є його етапи, які вимагають послідовності його проведення. Їхня кількість залежить від функцій суб'єктів міжнародного контролю та формулювання завдань, які мають здійснюватися на кожному етапі. Як наслідок, їм будуть властиві різні методи та засоби контролю.

9. Протягом довгого часу міжнародний контроль за виконанням природоохоронних зобов'язань здійснювався у простій формі. Інституційна форма міжнародного контролю за дотриманням МДОНС пройшла довгий шлях еволюції, яка триває. Утворення класичних міжнародних міжурядових організацій, які б мали контрольні повноваження, не зарекомендувало себе у галузі міжнародного права навколишнього середовища. Натомість розвиток та поширення отримали автономні органи міжнародного контролю, що утворюються у структурі органів адміністрування окремих міжнародних договорів. Стрімке зростання їх кількості в останні роки на тлі уповільнення підписання нових МДОНС свідчить про тенденцію до зростання уваги до питань міжнародного контролю з боку міжнародної спільноти.

10. Формування ефективної системи контролю за дотриманням МДОНС об'єктивно обумовлено тими специфічними характеристиками, які властиві проблемам охорони навколишнього середовища. Серед них найбільш значущими факторами є значна динамічність та наукова невизначеність, суттєвий вплив саме приватних суб'єктів на забруднення довкілля та, на противагу, важливість участі приватних суб'єктів (перш за все, міжнародних та національних екологічних неурядових організацій, наукової спільноти та бізнесу) у контрольних процесах. Не менш нагальною є проблема фрагментації міжнародно-правового регулювання охорони навколишнього середовища, яка стає особливо очевидною на тлі необхідності забезпечення екосистемного підходу. Нарешті, важливою рисою

правової регламентації механізмів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС є значна залученість до неї актів «м'якого права».

11. Міжнародний контроль за дотриманням МДОНС може здійснюватися завдяки різним методам та засобам контролю, що мають бути зазначені у тексті договору. Перевага має віддаватися поєднанню декількох методів та груп засобів контролю із урахуванням специфіки об'єкта та предмета контролю. Для контролю за дотриманням двосторонніх міжнародних договорів перевага надається простій формі контролю, який держави можуть здійснювати як окремо, так і завдяки спільним діям. У режимах багатосторонніх міжнародних природоохоронних договорів переважають інституційні форми контролю, хоча проста або змішана форма також не є виключеною.

12. Ефективність інституційної форми здійснення міжнародного контролю за дотриманням МДОНС залежить від декількох критеріїв, зокрема, складу органів контролю, механізму прийняття рішень, джерел отримання інформації, методів та засобів здійснення контролю та їх можливих комбінацій, що обумовлюються підходом до забезпечення дотримання, на якому базується механізм окремого міжнародного договору, тощо.

13. У міжнародному праві навколишнього середовища сформувалося два основні підходи до забезпечення дотримання МДОНС: фасилітативний та примусовий, які, проте, не є взаємовиключними. Залежно від підходу, втіленому у певному міжнародному природоохоронному договорі, заходи реагування на випадки недотримання його положень, відповідно, можуть бути або заохочувальними (некофронтаційними), або примусовими (кофронтаційними), або збалансованим поєднанням обох видів. У більшості МДОНС перевага надається неконфронтаційним засобам, з застосування яких слід починати процедуру забезпечення у випадках недотримання або потенційного недотримання положень договору. Проте у разі серйозного та систематичного невиконання зобов'язань має бути також передбачена можливість застосування

примусових заходів. Відповідний баланс має відобразитися також в компетенції органів контролю за дотриманням договорів.

14. У найбільш широкому сенсі до процесів міжнародного контролю за дотриманням МДОНС залучені держави, міжнародні міжурядові організації, автономні органи адміністрування договорів, міжнародні неурядові організації, а також представники наукової спільноти та бізнесу. Проте основними суб'єктами міжнародного контролю за дотриманням МДОНС є держави та автономні органи адміністрування договорів. Деякі міжнародні міжурядові організації також здійснюють міжнародний контроль у цій сфері, але тільки у певних аспектах, адже спеціалізована самостійна міжнародна природоохоронна організація наразі відсутня.

15. У процесі здійснення контролю за дотриманням МДОНС держави переважно діють не індивідуально, а покладаються на колективні органи та механізми контролю за дотриманням цих договорів, що підвищує значущість діяльності саме автономних органів адміністрування відповідних договорів та свідчить про подальшу інституалізацію режимів контролю за їх дотриманням.

16. Усі органи адміністрування МДОНС можна поділити на органи загальної компетенції (конференції/наради сторін, секретаріати тощо), до якої входить і контроль, та спеціальної компетенції щодо здійснення міжнародного контролю (комітети з дотримання чи імплементації відповідного договору). Саме утворення та функціонування останніх, що є тенденцією останніх років, є найбільш ефективною формою здійснення міжнародного контролю за дотриманням МДОНС. Наразі, процедура їх роботи продовжує вдосконалюватися, а структура ускладнюється.

17. Наявність спеціальних органів контролю властива МДОНС, які були укладені в останні 30 років. Важливою тенденцією є те, що обов'язковість утворення цього органу закріплена безпосередньо у тексті нових договорів, а не імпліцитно, у повноваженнях конференції/наради сторін. Це демонструє той факт, що зазначені органи стають невід'ємною складовою архітектури МДОНС.

18. Більшість механізмів забезпечення дотримання МДОНС наслідують механізм Монреальського протоколу, який вважається успішним прикладом саме фасилітативного підходу до забезпечення дотримання. У той самий час Кіотський протокол, механізм забезпечення якого є прикладом змішаного підходу, незважаючи на певні недоліки, також запропонував новітні рішення та підходи до вирішення цього питання, які є дуже корисними для розробки нових режимів. Зокрема, цікавими є його структура та засоби впливу на державу у випадках недотримання угоди.

19. Майже всі комітети нового покоління мають подвійний мандат щодо розгляду як окремих ситуацій недотримання, так і системних питань. Тільки деякі комітети із забезпечення дотримання мають право приймати остаточне рішення щодо застосування заходів впливу на порушників договору. Переважно воно є прерогативою конференції/наради сторін. Надання цього права комітетам із забезпечення дотримання підсилить їх ефективність, адже часто рішення конференції/нарад сторін не приймаються з політичних причин. Більшість механізмів забезпечення дотримання МДОНС вимагає ухвалення рішень комітетів консенсусом, але припускає можливість їх прийняття також кваліфікованою більшістю голосів, що демонструє тенденцію до більшої автономності цих органів.

20. Іншим важливим моментом є конфігурація складу членів спеціальних органів контролю за дотриманням МДОНС. В основному вони формуються на базі регіонального розподілу, типового для ООН. У деяких механізмах враховується також гендерний фактор та інтереси окремих груп населення, як-то, корінних народів, або держав, як-то, малих острівних держав. Такий підхід є більш вдалим, адже дозволяє комітетам приймати рішення більш зважено. Можна також прослідкувати тенденцію до зростання кількості членів комітетів. У багатьох нових угодах вона дорівнює 15. Хоча звісно, що цей показник залежить від функцій та мандата органу.

21. Більшість комітетів із забезпечення дотримання МДОНС мають у користуванні чітко визначений перелік заходів забезпечення дотримання угод. У правилах процедури комітетів останнього покоління вони є набагато більш деталізованими. Очевидною є також тенденція до підтримання фасилітативного підходу, проте із більш значними вимогами щодо звітування. Більшість жорстких заходів реагування на порушення зобов'язань за договором, як-то: попередження, заяви про недотримання, вимога звіту про недотримання та оприлюднення цієї інформації, спрямовані на спричинення скоріше репутаційних збитків. Досвід забезпечення дотримання Кіотського протоколу та деяких інших МДОНС показав, наскільки мотивуючим для держав є наявність певних переваг, якими вони можуть скористатися, приєднуючись до певного договору. У цьому зв'язку бажано передбачати як у тексті договорів, так і в інших актах, що визначають компетенцію спеціальних органів контролю за їх дотриманням можливість призупинення користування цими перевагами у випадках серйозного та систематичного невиконання державами своїх зобов'язань за договором.

22. У більшості механізмів забезпечення дотримання процедура щодо розгляду випадків недотримання МДОНС може бути ініційована чотирма способами: через самоподання, стороною, що не дотримується; через подання іншої договірної сторони чи сторін; за ініціативи спеціального органу із забезпечення дотримання; за ініціативи секретаріату відповідної угоди. Скоріше як виняток припускається ініціювання процедури за зверненням конференції/наради сторін. Іноді, як у випадку Орхуської конвенції, процедуру може бути розпочато за поданням представників громадськості, що призводить до зростання ефективності механізму забезпечення дотримання.

23. Важливим елементом процедури роботи комітетів є джерела отримання ними інформації, які мають бути максимально диверсифікованими та передбачати можливість отримання повідомлень від представників громадськості та наукової спільноти. Звітність, моніторинг і верифікація отриманої інформації залишаються невід'ємною частиною процесу міжнародного контролю за

дотриманням МДОНС. Кажучи про методи контролю, усе більш важливу роль у ньому відіграють перевірки *in situ*, що дозволяють отримати більш детальну та правдиву картину імплементації МДОНС порівняно з національними звітами.

24. Правова природа та юридична сила рішень спеціальних органів із забезпечення дотримання МДОНС не є однозначними. Більшість з них, особливо ті, в яких йдеться про тлумачення правил процедури забезпечення дотримання договорів та які стосуються системних порушень, можна розглядати як акти «м'якого права». Це, однак, не принижує їх юридичної значущості, адже вони стимулюють процес поступової імплементації положень конвенції у національній практиці, надають їм нового значення та призводять до розвитку.

25. Звернення до випадків недотримання Україною деяких МДОНС в останні роки дозволяє констатувати серйозні проблеми з публічністю проектів та доступом громадськості до них. Саме той факт, що правила процедури окремих механізмів забезпечення дотримання МДОНС дозволяють представникам громадськості безпосереднього надсилати повідомлення до комітетів, суттєво підвищив їх обізнаність та привернув увагу до ситуації в Україні, що вже дало певні імплементаційні результати. Незважаючи на невизначеність стосовно юридичної сили рішень органів із забезпечення дотримання МДОНС, їх невиконання може нашкодити міжнародного іміджу та репутації держави та призвести до втрати тих переваг, які дає участь у відповідних угодах. У цьому зв'язку у аспекті надання відкритого та своєчасного доступу громадськості до екологічно значущих для країни проектів вдосконалення потребують окремі приписи Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» 2017 р. Нормативний розвиток у підзаконних актах також ще мають отримати положення Закону України про «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» 2022 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анцупова Т. Поняття та сутність міжнародно-правового моніторингу у контексті права Ради Європи. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 161–165.
2. Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_022#Text.
3. Бахтіна Ю. С. Контроль, нагляд та моніторинг: співвідношення функцій державного управління. *Юридичний бюлетень*. 2018. № 6. С.78–84.
4. Богатчук Д. П. Добросовісність як елемент принципу добросовісного виконання зобов'язань у міжнародному праві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6, Т. 3. С. 201–204.
5. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 388 с.
6. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підруч. Київ: Либідь, 2002. 608 с.
7. Вид. *Словник української мови*: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 1 : А-В / ред. тому: П. Й. Горещкий та ін. 1970. XXVII, 799 с.
8. Гавердовський А. С. Імплементация норм международного права. Киев: Вища школа, 1980. 320 с.
9. Гарантії міжнародно-правові. *Енциклопедія міжнародного права*: У 3 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко, В.Н. Денисов (співголови) та ін. Київ: Академперіодика, 2014. Т. 1. А – Д. 920 с.
10. Гарантия международная. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. St. Petersburg, 1890 – 1907. VIII vol. 478 p.

11. Дячук О. А. Стан та перспективи виконання міжнародних зобов'язань України в рамках Кіотського протоколу. *Економіка і прогнозування*. 2013. № 4. С. 79–90.
12. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_055/page1
13. За 11 місяців війни російська агресія завдала збитків довкіллю на суму понад 1 трлн. 743 млрд. гривень: повідомлення Державної екологічної інспекції України від 25 січня 2023, інформація з офіційного сайту. URL: <https://dei.gov.ua/post/2499>.
14. Звіт про виконання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2021 р. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/euua_report_2021_ukr-2.pdf.
15. Картахенський протокол про біобезпеку 2000 р. до Конвенції про біологічне різноманіття. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_935#Text.
16. Кіотський протокол 1997 р. до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.
17. Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці, 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_120#Text.
18. Конвенція ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
19. Конвенція о праве несудоходных видов использования международных водотоков 1997 г. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/watercrs.shtml
20. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, особливо як середовище існування водоплавних птахів, 1971 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text.

21. Конвенція про захист Чорного моря від забруднення 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text.
22. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_045#Text.
23. Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_129#Text.
24. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text.
25. Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 р. URL: cons.parus.ua/map/doc/00AXP931ED/Konventsiya-pro-okhoronu-ta-vikoristannya-transkordonnikh-vodotokiv-ta-mizhnarodnikh-ozer.html?a=0RSKD.
26. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text.
27. Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій 1992 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_262.
28. Контроль. *Юридична енциклопедія*: В 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр.енцикл., 2001. Т. 3: К – М. 792 с.
29. Майборода О. Україну визнали порушницею міжнародного договору – Конвенції Еспо. *Екоclub*, 06.06.2014. URL: <https://ecoclubrivne.org/ukrayinu-viznali-porushniceyu-mizhnarodnogo-dogovoru-konvenciyi-espo/>
30. Медведєва М. О. Реалізація міжнародно-правових норм з охорони навколишнього середовища: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2013. 410 с.
31. Медведєва М. О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародноправових норм у галузі охорони навколишнього середовища: монограф. Київ: Фенікс, 2012. 484 с.

32. Мельник С. О. Односторонні акти держав у сучасному міжнародному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2007. 233 с.
33. Метод. *Словник української мови*: в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 4 : І-М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 1973. 840 с.
34. Мицик В. В. Правові механізми та процедури захисту прав людини у міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 86, Ч. І. С.121–128.
35. Міжнародне право: навч. посібник / за ред. М. В. Буроменського. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
36. Міжнародне публічне право: підруч. у 2 т. / за ред. В. В. Мицика. Харків: Право, 2020. Т.1. Основи теорії. 416 с.
37. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text.
38. Міжнародний договір про рослинні генетичні ресурси для виробництва продовольства і ведення сільського господарства 2001 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/224799___224864
39. Монреальський протокол щодо речовин, що руйнують озоновий шар, 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215#Text .
40. Музичук О. М. Поняття та особливості міжнародного контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 635–642.
41. Нагойський протокол про доступ до генетичних ресурсів та справедливий і рівноправний розподіл вигод від їхнього використання 2010 р. до Конвенції про біологічне різноманіття URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k03#Text .
42. Нігреєва О. О. До поняття «джерело права» у науці міжнародного права. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 139–143.

43. Нігрєєва О. О. Міжнародні злочини та зобов'язання erga omnes у контексті міжнародно-правової охорони довкілля. *Правова держава*. 2021. Т. 44. С.139–147.

44. Нігрєєва О.О. «М'яке право» у міжнародній системі: до питання про зміст та функції. *Правова держава*. 2018. № 30. С.147–153.

45. Основы гарантий МАГАТЭ. Международное агентство по атомной энергии; официальный сайт. URL: <https://www.iaea.org/ru/temy/kak-osushchestvlyayutsya-garantii>

46. Основи менеджменту. Теорія і практика : навч. посіб. / за заг. ред. проф. Мошека Г. Є. Київ: Ліра-К, 2017. 528 с.

47. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. До питання про поняття міжнародного контролю за дотриманням міжнародних зобов'язань. *Причорноморські публічно-правові читання: матеріали міжн. наук. конф.* Миколаїв: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 2. С. 147–151.

48. Підгородинська Ю. І. Екосистемний підхід у міжнародно-правовому регулюванні охорони довкілля. *Матеріали міжн. наук.-практ. конф. «Правові та безпекові аспекти життя в Україні»* (14 жовтня 2022 р.) URL:https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2309%253A14102022&catid=295%253A2-102022&Itemid=364&lang=ru

49. Підгородинська Ю. І. Міжнародний контроль за виконанням природоохоронних зобов'язань: перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спец. вип. 2. С. 609 – 614.

50. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. Міжнародний моніторинг серед інших засобів забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 239–245.

51. Підгородинська Ю. І. Органи міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища, що приймають участь у контролі за їх дотриманням. *Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжн. наук.-практ. конф.*

«Двадцять перші осінні юридичні читання». Хмельницький: Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова, 2022. С. 377–379.

52. Підгородинська Ю. І. Підходи до забезпечення дотримання міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища: між заохоченням та примусом. *Правова держава*. 2022. № 47. С. 91–97.

53. Підгородинська Ю. І. Правовий статус Комітету з виконання та дотримання Паризької угоди до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. *Матеріали 77-ї наук.конф. проф.-викл. складу Одес. нац. ун-ту імені І. І. Мечникова*. Одеса: ОЛДІ-ПЛЮС, 2022. С.51–54.

54. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. Принципи здійснення міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів. *Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах: матер. міжн. наук.-практ. конф.* Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 70–74.

55. Підгородинська Ю. І. Становлення та еволюція органів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (1). С.181–185.

56. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. Щодо форм та методів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 177–184.

57. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про приєднання України до Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій» № 0140 від 29.12.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1135958>

58. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12.12.2019 № 377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text>.

59. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Наказ Міністерства охорони

довкілля та природних ресурсів від 08. 06. 2021 № 370. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1060-21#Text>

60. Про затвердження плану дій (стратегії) щодо виконання п. 11-12 рішення IV/2 сторін Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.01.2010 № 9-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9-2010-p#Text>

61. Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів: Закон України від 20 вересня 2022 р. № 2614-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-20#Text>

62. Протокол 1999 р. про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_030#Text.

63. Протокол 1988 р. про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_139#Text.

64. Протокол про реєстри викидів і перенесення забруднювачів 2003 р. до Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі ухвалення рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_159#Text.

65. Процедура. *Словник української мови* : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 8 : П-Р/ ред. тому: В. О. Винник та ін., 1977. 927 с.

66. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.

67. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_164#Text/

68. Рівень вирубки лісу в бразильській Амазонії – найвищий за десятиліття. *Українська правда*, 21 серпня 2021 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/08/21/7304567/>

69. Роттердамська конвенція про процедуру попередньої обґрунтованої згоди відносно окремих небезпечних хімічних речовин та пестицидів у міжнародній торгівлі 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a35#Text.
70. Рутьєв В.А., Гуткевич С.О. Менеджмент. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 312 с.
71. Савченко Р. О. Елементи системи управлінського контролю. *Економіка та держава*. 2016. № 6. С. 48–52.
72. Стокгольмська конвенція щодо стійких органічних забруднювачів 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a07#Text.
73. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії. Харків: Право, 2014. 512 с.
74. Тимченко Л. Д. Міжнародне право: Навч. посіб. для дистанційного навчання. Київ: Університет «Україна», 2007. 224 с.
75. Україна порушила Орхуську конвенцію в частині доступів до текстів УРП, 25 жовтня 2021. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/derzhava-maie-harantuvaty-dostup-do-tekstiv-uhod-urp-dixi-group>
76. Угода про заснування Світової організації торгівлі 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342#Text.
77. Форма. *Словник української мови* : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 10 : Т-Ф / ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. 1979. 658 с.
78. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3. 789 с.
79. Agenda 21, United Nations Conference on Environment & Development, Rio de Janeiro, 3 – 14 June 1992. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

80. Alpine Convention of 1991. URL: https://www.alpconv.org/fileadmin/user_upload/Convention/EN/Framework_Convention_EN.pdf.

81. Amendment of 2007 to the Convention on Future Multilateral Cooperation in the Northwest Atlantic Fisheries, GC Doc 07/4. URL: <https://www.nafo.int/Portals/0/PDFs/gc/2007/gcdoc07-04.pdf?ver=2016-02-19-065006-393>

82. Ausubel J. H., Victor D. G. Verification of International Environmental Agreements. *Annual Review of Energy and the Environment*. 1992. №17. P. 1–43.

83. Bodansky D., Brunnée J., Hey E. International Environmental Law: Mapping the Field. *The Oxford Handbook of International Environmental Law*: ed. by D. Bodansky, J. Brunnée and E. Hey. Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 1 – 28.

84. Brunnée J. Enforcement Mechanisms in International Law and International Environmental Law. *Ensuring Compliance with Multilateral Environmental Agreements: A Dialogue between Practitioners and Academia*: Ulrich Beyerlin et al. (eds.) Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2006. P. 1–24.

85. Buns M.A. The 1974 Nordic Environmental Protection Convention, Aarhus University. *Nordics.Info*, 16 August 2021. URL: <https://nordics.info/show/artikel/the-1974-nordic-environmental-protection-convention/>.

86. Casla K. Supreme Court of Spain: UN Treaty Body Individual Decisions Are Legally Binding, 1 August 2018. URL: <https://www.ejiltalk.org/supreme-court-of-spain-un-treaty-body-individual-decisions-are-legally-binding/>.

87. Churchill R., Ulfstein G. Autonomous Institutional Arrangements in Multilateral Environmental Agreements: A Little-noticed Phenomenon in International Law. *American Journal of International Law*. 2000. Vol. 94, № 4. P. 623–659.

88. Coming to Terms with Security: a Handbook on Verification and Compliance. Geneva, London, UN, 2003. 159 p.

89. Commitment and Compliance: The Role of Non-Binding Norms in the International Legal System: ed. by Dinah Shelton. Oxford and New York: Oxford University Press, 2000. 556 p.

90. Communication Concerning Non-Compliance by Ukraine with the Protocol on Pollutant Release and Transfer Registers, 17 June 2020, PRTRPCC/C/2020/1. URL: https://unece.org/DAM/env/pp/prtr/Compliance_Committee/Communications/PRTR_C2020-1_Ukraine/EPL_PRTR_Protocol_Communication.pdf.

91. Communication from Ecopravo-Lviv (EPL) concerning Non-compliance by Ukraine with the UNECE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, 5 March 2003. URL: https://unece.org/env/pp/cc/accc.c.2004.3_ukraine.

92. Communication to the Aarhus Convention Compliance Committee concerning Compliance by Ukraine in relation to the Product Sharing Agreement for the Yuzivska Oil Field, ACCC/C/2014/118, 18 November 2014. URL: https://unece.org/DAM/env/pp/compliance/C2015-118_Ukraine/Communication_Ukraine_EPL_18.11.2014.pdf.

93. Communication to the Aarhus Convention Compliance Committee on Non-compliance by Ukraine, PRE/ACCC/C/2022/191, 24 December 2021. URL: <https://unece.org/env/pp/cc/communications-from-the-public>.

94. Comparative Analysis of Compliance Mechanisms under Selected Multilateral Environmental Agreements. Nairobi: UNEP, 2005. 142 p.

95. Compliance by Ukraine with its Obligations under the Convention Report of the Aarhus Convention Compliance Committee, ECE/MP.PP/2017/45, 11–13 September 2017. URL: https://unece.org/DAM/env/pp/mop6/English/ECE_MP.PP_2017_45_E.pdf.

96. Compliance by Ukraine with its Obligations under the Espoo Convention in respect of the Danube-Black Sea Deep Water Navigation Canal in the Ukrainian Sector of the Danube Delta: Decision VIII/4d of 2022. URL:

<https://unece.org/environment/documents/2022/10/working-documents/decision-viii4d-compliance-ukraine-its-obligations>.

97. Compliance Committee of the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture, FAO. URL: <https://www.fao.org/plant-treaty/overview/governing-body/committees/compliance/en/>.

98. Compilation of Views on How the Supportive Role of the Compliance Committee Could Be Improved: Note by the Executive Secretary of 4 August 2010, UNEP/CBD/BS/COP-MOP/5/2/Add.1. URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/bs/mop-05/official/mop-05-02-add1-en.pdf>.

99. Compliance Committee of the Rotterdam Convention, UNEP. URL: www.pic.int/TheConvention/ComplianceCommittee/Overview/tabid/8446/language/en-US/Default.aspx.

100. Compliance Procedures and Mechanisms pursuant to Article 11 of the 1996 Protocol to the London Convention 1972 Adopted in 2007, annex 7, LC 29/17. URL: https://apps1.unep.org/resolution/uploads/2007-imo-compliance_procedures.pdf.

101. Compliance with the Stockholm Convention, UNEP. URL: chm.pops.int/TheConvention/Compliance/tabid/61/Default.aspx.

102. Convention for the Protection and Development of the Marine Environment and Coastal Region of the Mediterranean Sea of 1974. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A21976A0216%2801%29>.

103. Convention of 2003 for the Strengthening of the Inter-American Tropical Tuna Commission Established by the 1949 Convention between the USA and the Republic of Costa Rica. URL: <https://iea.uoregon.edu/treaty-text/4201>.

104. Convention on Cooperation in the Northwest Atlantic Fisheries of 1978. URL: <https://www.nafo.int/Portals/0/PDFs/key-publications/NAFOConvention-2017.pdf>.

105. Convention on Long-range Transboundary Air Pollution of 1979. URL: <https://unece.org/sites/default/files/2021-05/1979%20CLRTAP.e.pdf>.

106. Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter of 1972. URL: <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Environment/Documents/LC1972.pdf>.

107. Convention on the Protection of the Marine Environment of the Baltic Sea Area of 1974/92. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Ffaolex.fao.org%2Fdocs%2Ftexts%2Fmul39464.doc&wdOrigin=BROWSELINK>.

108. Cooperative Procedures and Institutional Mechanisms to Promote Compliance with the Nagoya Protocol and to Address Cases of Non-Compliance: Decision NP 1/4 of the Conference of the Parties to the Convention of 13–17 October 2014, UNEP/CBD/NP/COP-MOP/DEC/1/4. URL: <https://www.cbd.int/kb/record/decision/13404>.

109. Dahlman O. Verification: to Detect, to Deter and to Build Confidence. Arms Control Verification: *Disarmed forum*, UNIDIR / Kerstin Vignard (edit.) Geneva: United Nations, 2010. P. 3–15.

110. Decision on Resolution of the Question of Implementation Enforcement Branch of the Kyoto Protocol Compliance Committee of 6 September 2017, CC-2016-1-13/Ukraine/EB. URL: https://unfccc.int/files/kyoto_protocol/compliance/questions_of_implementation/application/pdf/cc-2016-1-13_ukraine_eb_decision_on_qoi_for_adoption_cln_as_cleared_by_chair.pdf.

111. Decision III/2 on Review of Compliance of the Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context of 4 June 2004 (as amended by decision VI/2). URL: <https://unece.org/DAM/env/documents/2004/eia/ece.mp.eia.6.e.pdf>.

112. Decision under Par. 2 of Sec. X of the Enforcement Branch of The Kyoto Protocol Compliance Committee of 9 March 2012, CC-2011-2-16/Ukraine/EB. URL:

<https://unfccc.int/process/bodies/constituted-bodies/compliance-committee-cc/questions-of-implementation/question-of-implementation-ukraine>.

113. Desai B. H. Multilateral Environmental Agreements: Legal Status of the Secretariats. *Journal of Environmental Law*. 2011. Vol. 23, Issue 1. P. 155–157.

114. Doelle, M. MEA Compliance Procedures: Overview of Key Design and Implementation Issues. *Oxford Handbook of International Environmental Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2021. URL: <https://ssrn.com/abstract=3371915>.

115. Doha Amendment of 2010 to the Kyoto Protocol. URL: https://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_english.pdf.

116. Draft Agreement under the United Nations Convention on the Law of the Sea on the Conservation and Sustainable Use of Marine Biological Diversity of Areas beyond National Jurisdiction: adopted by an intergovernmental conference at the UN on 4 March 2023. URL: https://www.un.org/bbnj/sites/www.un.org.bbnj/files/draft_agreement_advanced_undited_for_posting_v1.pdf

117. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries: Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session, 2001. United Nations, 2008. P. 31–143.

118. EIA/IC/CI/4 Ukraine: the Espoo Convention Implementation Committee Overview. URL: <https://unece.org/environment-policy/environmental-assessment/eiaicci4-ukraine>.

119. Establishment of Committees: Decision 18.2 of the Conference of the Parties to the Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora. URL: <https://cites.org/sites/default/files/document/E-Res-18-02.pdf>.

120. Establishment of Procedures and Mechanisms on Compliance under the Cartagena Protocol on Biosafety: BS-I/7 of 1st meeting of the Conference of the Parties serving as the Meeting of the Parties to the Cartagena Protocol on Biosafety. URL: <https://www.cbd.int/decision/mop/?id=8289>.

121. Fitzmaurice M. Environmental Compliance Control. *Wroclaw Review of Law, Administration & Economic*. 2018. Vol. 8(2). P. 372–394.

122. Fitzmaurice M. Non-Compliance Procedures and the Law of Treaties. *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*: T. Treves et al. (eds). The Hague: T.M.C. Asser Press, 2009. P. 453–482.

123. Fodella A. Structural and Institutional Aspects of Non-Compliance Mechanisms. *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*: T. Treves et al. (eds). The Hague: T.M.C. Asser Press, 2009. P. 355–372.

124. Handbook for the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer; Ozone Secretariat, UNEP. 14th ed. Nairobi, 2020. 960 p.

125. Hague Declaration on the Environment of 1989. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/environmental-conservation/article/declaration-of-the-hague/DEF5C20AC8EE048903FAA007770F9B7D>.

126. *ICJ*, Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua): Judgment of 2 February 2018. URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/150/150-20180202-JUD-01-00-EN.pdf>.

127. Implementation and Compliance Committee of the Minamata Convention on Mercury, UNEP. URL: <https://www.mercuryconvention.org/en>.

128. Implementation and Compliance Committee: Terms of Reference and Template for Written Submissions from Parties with Respect to Their Own Compliance: Decision MC-3/9 of 25–29 November 2019 adopted by the 3d Conference of the Parties to the Minamata Convention on Mercury, UNEP/MC/COP.3/Dec.9. URL: <https://mercuryconvention.org/sites/default/files/documents/decision/UNEP-MC-COP3-Dec9-ICC-TermsReference.EN.pdf>.

129. Information Provided by a NGO from Belarus regarding a Proposed Activity in Ukraine: EIA/IC/INFO/10 Ukraine; Espoo Convention Implementation Committee; 5 November 2012. URL: <https://unece.org/eiaicinfo10-ukraine>.

130. International Agreements Are Not Well Monitored, International Environment: US General Accounting Office Report to Congressional Requesters, GAO/RCED-92-43. Washington, 1992. 60 p.

131. International Commission for the Conservation of Atlantic Tunas. Basic texts. 7th revision. Madrid, 2019. 120 p.

132. International Convention for the Regulation of Whaling of 1946. URL: <https://web.archive.org/web/20140407095822/http://www.iwcoffice.org/private/downloads/1r2jdhu5xtuswws0ocw04wgcw/convention.pdf>

133. Issues of Compliance: Considerations for the International Regime on Access and Benefit Sharing. Nairobi: UNEP, 2010. 43 p.

134. Goeteyn N., Maes F. Compliance Mechanisms in Multilateral Environmental Agreements: An Effective Way to Improve Compliance? *Chinese Journal of International Law*. 2011. Vol. 10. № 4. P. 791–826.

135. Gonzalez M., Taddonio K., Sherman N. The Montreal Protocol: How Today's Successes Offer a Pathway to the Future. *Journal of Environmental Studies and Science*. 2015. № 5. P. 22–129.

136. Greene, O. Environmental Regimes. Effectiveness and Implementation Review. *The Environment and International Relations*: edit. Imber, M., Vogler, J. London: Routledge, 1995. P. 210–229.

137. Guide to the Aarhus Convention Compliance Committee Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters. 2d ed. Geneva: UNECE, 2019. 62 p.

138. Guidelines on Compliance with and Enforcement of Multilateral Environmental Agreements, UNEP, 2001. URL: <https://wedocs.unep.org/xmlui/handle/20.500.11822/31773>.

139. Kaczorowska-Ireland A. *Public International Law*. London: Routledge 2015. 922 p.
140. Kanter J. Chirac Calls for a New UN Agency on Environment. *The New York Times*. 2 February 2007. URL: <https://www.nytimes.com/2007/02/02/world/europe/02iht-chirac.4448938.html>
141. Klabbers J. *An Introduction to International Institutional Law*. 2nd ed. Cambridge, Cambridge University Press, 2009. 399 p.
142. Kulka D. K. *The History and Description of the International Commission for the Northwest Atlantic Fisheries*. Web based material and downloadable PDF document. NAFO, January 2012. URL: <http://www.nafo.int/icnaf/frames/icnaf.html>.
143. Lawrence P., Wong D. Soft Law in the Paris Climate Agreement: Strength or Weakness? *RECIEL*. 2017. Vol. 26. P. 276–286.
144. *Manual on Compliance with and Enforcement of Multilateral Environmental Agreements*: dir. Bakary Kante. Nairobi: UNEP, 2006. 792 p.
145. Meccanismo di verifica del rispetto della convenzione delle Alpi e dei suoi protocolli di attuazione decisione: ACXII/A1 nella versione ACXIV/A7, completata da ACXVI/A7/3. URL: <https://www.alpconv.org/it/home/organizzazione/conferenza-delle-alpi/decisioni-della-xii-conferenza-delle-alpi/>.
146. *Modalities and Procedures for the Effective Operation of the Committee to Facilitate Implementation and Promote Compliance Referred to in Art. 15, Par. 2, of the Paris Agreement: Decision 20/CMA.1 Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement on the 3d part of its 1st session, held in Katowice from 2 to 15 December 2018*. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/CMA2018_03a02E.pdf.
147. *Minamata Convention on Mercury of 2013*. URL: <https://mercuryconvention.org/en/resources/minamata-convention-mercury-text-and-annexes-00000>.

148. Molteni Tagliabue G. Part 3: ‘Fallacious and Wrongheaded’ – The Cartagena Protocol’s Categorization of ‘Living Products’ of Agricultural Biotechnology as GGMs Was a ‘Nonsensical’ Blunder That Disrupted Technological Innovation and Trade. *Genetic Literacy Project*. 27 August 2021. URL: <https://geneticliteracyproject.org/2021/08/27/part-3-fallacious-and-wrongheaded-the-cartagena-protocols-categorization-of-living-products-of-agricultural-biotechnology-as-gmos-was-a-nonsensical-blunder-that-disrupted-tech/>.

149. Montini M. Procedural Guarantees. *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*: T. Treves et al. (eds). The Hague: T.M.C. Asser Press, 2009. P. 389–395.

150. Movsisyan G. The Impact of Compliance Committees under Multilateral Environmental Agreements on National Legal Orders, the Graduate Institute of International and Development Studies, PhD degree thesis N° 1327. Geneva, 2020. 531 p.

151. Multilateral Environmental Agreements: A Handbook for Afghan Officials; Post-Conflict and Disaster Management Branch. Kabul: UNEP, 2008. 58 p.

152. Nagoya – Kuala Lumpur Supplementary Protocol of 2010 to the Cartagena Protocol on Biosafety. URL: https://bch.cbd.int/protocol/NKL_text.shtml.

153. Navarro M. A. Aspectos generales del control internacional. *Revista de estudios políticos*. 1958. Vol. 101. P. 77–122.

154. Non-compliance: Decision II/5 of the 2nd Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer of 1990. URL: <https://ozone.unep.org/treaties/montreal-protocol/meetings/second-meeting-parties/decisions>.

155. Non-compliance procedure: Decision IV/5 of the 4th Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer of 1992. URL: <https://ozone.unep.org/treaties/montreal-protocol/meetings/fourth-meeting-parties/decisions/decision-iv5-non-compliance-procedure>.

156. Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements: T. Treves et al. (eds). The Hague: T.M.C. Asser Press, 2009. 586 p.

157. Nordic Convention on the Protection of the Environment of 1974. URL: <https://english.dipublico.org/961/nordic-convention-on-the-protection-of-the-environment/>

158. North American Agreement on Environmental Co-operation of 1993. URL: <https://ustr.ov/sites/default/files/naaec.pdf>.

159. Nuwer R. How Well Does Cites Really Prevent Wildlife Trafficking and Illegal Trade? *Ensia*. 4 October 2018. URL: <https://ensia.com/features/cites/#:~:text=If%20a%20party%20to%20the%20convention%20is%20found,skins%20or%20anything%20else%20included%20in%20the%20convention.>

160. Obligaciones estatales en relación con el medio ambiente en el marco de la protección y garantía de los derechos a la vida y a la integridad personal: Opinión Consultiva OC-23/17 de la Corte interamericana de derechos humanos (2017). URL: <https://www.escri-net.org/es/caselaw/2019/opinion-consultiva-oc-2317>

161. O'Connell M. E. Enforcement and the Success of International Environmental Law. *Indiana Journal of Global Legal Studies*.1995. Vol. 3, №. 1. P. 47–64.

162. Olivier M. E. Enforcement of International Environmental Law. *The South Asian Journal of Environmental Law and Policy*. 2002. Vol. 9. P. 151–162.

163. On Improving the Functioning of the Implementation Committee: Decision 2012/25 of Executive Body of the Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2012/EB/Decision_2012_25.pdf

164. Paris Agreement of 2015 to the United Nations Framework Convention on Climate Change. URL:

https://unfccc.int/files/meetings/paris_nov_2015/application/pdf/paris_agreement_english_.pdf.

165. Paris Agreement Implementation and Compliance Committee (PAICC); UNFCCC Process. URL: <https://unfccc.int/PAICC#Composition-of-committee>

166. Paris Agreement Implementation and Compliance Committee Meets to Assess Challenges, UN Climate Change News, 30 March 2022. URL: <https://unfccc.int/news/paris-agreement-implementation-and-compliance-committee-meets-to-assess-challenges>

167. Policy Brief: Implementing the Ecosystem-Based Approach in Maritime Spatial Planning (October 2018); European Maritime Strategy Platform; European Commission. URL: https://maritime-spatial-planning.ec.europa.eu/sites/default/files/20181025_ebainmsp_policybrief_mspplatform.pdf.

168. Procedures and Mechanisms on Compliance under the Barcelona Convention and its Protocols: Decision IG 17/2 of the 15th Meeting of the Contracting Parties of 15-18 January 2008; UNEP(DEPI)/MED IG.17/10. URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/7282/08IG17_10_Ann5_17_02_Eng.pdf.

169. Procedures and Mechanisms on Implementation and Compliance with the Basel and Rotterdam Conventions Secretariats of the Basel Convention and United Nations Environment Programme-part of the Rotterdam Convention (Secretariats). November 2019. 46 p.

170. Procedures and Mechanisms relating to Compliance under the Kyoto Protocol: Report of the Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Kyoto Protocol on its 1st session of 2005; 27/CMP.1. URL: <https://unfccc.int/resource/docs/2005/cmp1/eng/08a03.pdf#page=92>.

171. Procedures and Operational Mechanisms to Promote Compliance and Address Issues of Non-Compliance: Resolution 2/2011 of the 4th Session of the Governing Body of the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture. URL: <https://www.fao.org/3/be452e/be452e.pdf>.

172. Protocol of 2019 to Amend the International Convention for the Conservation of Atlantic Tunas. URL: <https://iea.uoregon.edu/treaty-text/8906>.

173. Protocol of 1996 to the Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter. URL: <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Environment/Documents/PROTOCOLAmended2006.pdf>.

174. Ragni C. Procedures and Mechanisms on Compliance under the 2000 Cartagena Protocol on Biosafety to the 1992 Convention on Biological Diversity. *Non-Compliance Procedures and Mechanisms and the Effectiveness of International Environmental Agreements*: T. Treves et al. (eds). The Hague: T.M.C. Asser Press, 2009. P. 101–120.

175. Rachynska V. Selected Problems of Implementation of the Espoo Convention in Ukraine (Based on the Example of Bystroe Canal Case). *Elni Review*. 2014. Issue 1. P. 20–26.

176. Raustiala K. Reporting and Review Institutions in 10 Selected Multilateral Environmental Agreements. Nairobi: UNEP, 2001. 82 p.

177. Report of the Conference of the Parties to the Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal of 2002, UNEP/CHW.6/40. URL: www.basel.int/Portals/4/Basel%20Convention/docs/meetings/cop/cop6/english/Report40e.pdf#page=45.

178. Report of the Conference of the Parties of the Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents on its 9th meeting. Addendum, Ljubljana, 28–30 November 2016. URL: <https://unece.org/environmental-policy/events/ninth-meeting-conference-parties-incl-joint-uneceoecd-seminar>.

179. Report of the 1st Session of the Meeting of the Parties to the Protocol on Pollutant Release and Transfer Registers of 2010. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/prtr/docs/ece_mp_prtr_2010_Add_1_as_submitted_per_accepted_waiver.pdf.

180. Report of the Implementation Committee under the Non-compliance Procedure for the Montreal Protocol on the Work of Its 13th Meeting of 18–19 March 1996; UNEP/OzL.Pro/ImpCom/13/3. URL: <https://ozone.unep.org/system/files/documents/13impcom-3.e.pdf>.

181. Report of the World Commission on Environment and Development: note / by the UN Secretary-General; World Commission on Environment and Development. New York: UN, 1987. 374 p.

182. Review of Compliance: Decision I/2 Report of the Meeting of the Parties to the Protocol on Water and Health to the Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes on Its 1st Meeting, 17-19 January 2007, ECE/MP.WH/2/Add.3 EUR/06/5069385/1/Add.3. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2007/wat/wh/ece.mp.wh.2_add_3.e.pdf.

183. Review of Compliance: Decision I/7 of 2002 Addendum Meeting of the Parties to the Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters. URL: <https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/mop1/ece.mp.pp.2.add.8.e.pdf>.

184. Revised 2017 Compliance Procedures and Mechanisms pursuant to Art. 11 of the 1996 Protocol to the London Convention 1972, adopted in 2007; LC 29/17. URL: <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Environment/Documents/Revised%202017%20CPM.pdf>.

185. Review of the Non-compliance Procedure: Decision X/10 of the 10th Meeting of the Parties to the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer of 1992. URL: <https://ozone.unep.org/treaties/montreal-protocol/meetings/tenth-meeting-parties/decisions/decision-x10-review-non-compliance-procedure>.

186. Rules of Procedure of the 18th Meeting of the Conference of the Parties of the CITES, CoP18 Doc. 4.1. URL: <https://cites.org/eng/node/81484>.

187. Rules of Procedure of the Committee to Facilitate Implementation and Promote Compliance Referred to in Art.15, Par. 2, of the Paris Agreement: Decision 24/CMA.3 of 10th plenary meeting of 11 November 2021 (updated: 2022). URL: <https://unfccc.int/documents/>.

188. Samaan, A. Enforcement of International Environmental Treaties: An Analysis. *Fordham Environmental Law Review*. 2011. Vol. 5. № 1. C. 261–283.

189. Sands P., Peel J., Fabra A., MacKenzie R. Principles of International Environmental Law. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2018. 1032 p.

190. Scott K. International Environmental Governance: Managing Fragmentation through Institutional Connection. *Melbourne Journal of International Law*, 2011, Vol. 177 (12). URL: www5.austlii.edu.au/au/journals/MelbJIntLaw/2011/6.html.

191. Special Report of the Disarmament Commission to the General Assembly at Its 3d Special Session Devoted to Disarmament: General Assembly Fifteenth, special session of 28 May 1988 (A/S-15/3). URL: [https://undocs.org/A/S-15/3\(supp\)](https://undocs.org/A/S-15/3(supp)).

192. Structure and Functions of the Implementation Committee and Procedures for Review of Compliance, Operating Rules of the Implementation Committee of the Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, 2020. 25 p.

193. Submission by Romania concerning Compliance by Ukraine to the Aarhus Convention Compliance Committee of 07.06.2004, ACCC/S/2004/1. URL: https://unece.org/env/pp/cc/accc.s.2004.1_ukraine.

194. Support to Implementation and Compliance: Decision VI/1 of the 6th session of the Meeting of the Parties to the Water Convention of 28–30 November 2012. URL: https://unece.org/sites/default/files/2021-05/DECISION%20VI-1ece.mp_wat_.37.add_.2_eng.pdf.

195. Survey of Compliance/Implementation Committees, High Seas Alliance, July 2020. 28 p.

196. Tenner C. Multilateral Environmental Agreements: Trends in Verification. *Verification Yearbook*. 2000. P. 133-149. URL: https://www.vertic.org/media/Archived_Publications/Yearbooks/2000/VY00_Tenner.pdf4.

197. Terms of reference of the Working Group on Implementation under the Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents. Decision ECE/CP.TEIA/32/Add.1 of the Conference of Parties of 2016. URL: https://unece.org/DAM/env/documents/2016/TEIA/COP/Decisions_Add1/E_2016_Terms_of_reference_of_the_Working_Group_on_Implementation.pdf.

198. The Boundary Waters Treaty between the USA and the UK of 1909. URL: <https://ijc.org/sites/default/files/2018-07/Boundary%20Water-ENGFR.pdf>.

199. The Compliance Procedure with respect to Ukraine. Compliance under the Kyoto Protocol: Informal Information note by the Secretariat of 6 May 2016 (updated on 17 October 2017). URL: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/ukr_informal_info_note_assessment_of_plan_2017.10.18_final.pdf.

200. The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment: Resolution adopted by the General Assembly UN on 28 July 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3983329>.

201. The International Consortium on Combating Wildlife Crime: official site. URL: https://stag.cites.org/eng/prog/iccwc_new.php#:~:text=The%20International%20Consortium%20on%20Combating%20Wildlife%20Crime%20%28ICCWC%29,daily%20basis%2C%20act%20in%20defense%20of%20natural%20resources.

202. Training Manual on Human Rights Monitoring. New York, Geneva: Office of the High Commissioner for Human Rights, 2001. 143 p.

203. Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL:

<https://documents-dds-ny.un.org/doc>

[/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement](https://undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf?OpenElement)

204. Trattato di pace fra l'Italia e le Potenze Alleate ed Associate del 10 febbraio. *Serie dei Trattati delle Nazioni Unite*. 1947. Vol. 49.

205. Tribunal Supremo de España: Sentencia núm. 1263/2018, R. Casacion/1002/2017, el 7 de julio de 2018. URL: <https://www.womenslinkworldwide.org/files/3045/sentencia-angela-tribunal-supremo.pdf>.

206. UN Convention on the Law of the Sea of 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf.

207. UNECE Espoo Convention on Environmental Impact Assessment Becomes a Global Instrument, 26 August 2014. URL: <https://unece.org/environment/press/unece-espoo-convention-environmental-impact-assessment-becomes-global-instrument>.

208. United Nations Environment Assembly, official site. URL: <https://www.unep.org/environmentassembly/>.

209. Verification in All Its Aspects, Including the Role of the United Nations in the Field of Verification: Office for Disarmament Affairs. New York: United Nations, 2008. 48 c.

210. Voigt C. The Compliance and Implementation Mechanism of the Paris Agreement. *Review of European, Comparative and International Environmental Law*. 2016. 25. P. 161-173.

211. Who We Are: The Global Environment Facility, official site. URL: <https://www.thegef.org/who-we-are>.

212. Wolfrum R. Means of Ensuring Compliance with and Enforcement of International Environmental Law. *Recueil des Cours*. 1999. Bd. 272. P. 13–154.

213. Young M. Fragmentation and International Environmental Law. *The Oxford Handbook of International Environmental Law*: ed. by R.Lavanya, J. Peel. 2d

ed. Oxford: Oxford Handbooks, 2021 (online edn.) URL: <https://doi.org/10.1093/law/9780198849155.001.0001>.

214. Zahar A. A Bottom-Up Compliance Mechanism for the Paris Agreement. *Chinese Journal of Environmental Law*. 2017. Vol. 1, No. 1. URL: <https://ssrn.com/abstract=2912560>.

ДОДАТОК 1.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у фахових наукових виданнях:

1. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. Міжнародний моніторинг серед інших засобів забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 239–245.
2. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. Щодо форм та методів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 177–184.
3. Підгородинська Ю. І. Становлення та еволюція органів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (1). С.181–185.
4. Підгородинська Ю. І. Підходи до забезпечення дотримання міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища: між заохоченням та примусом. *Правова держава*. 2022. № 47. С. 91–97.
5. Підгородинська Ю. І. Міжнародний контроль за виконанням природоохоронних зобов'язань: перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спец. вип. 2. С. 609–614.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

6. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. Принципи здійснення міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів. *Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах*: матер. міжн. наук.-практ. конф. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. С. 70–74.
7. Підгородинська (Астанкевич) Ю. І. До питання про поняття міжнародного контролю за дотриманням міжнародних зобов'язань. *Причорноморські публічно-правові читання*: матеріали міжн. наук. конф. Миколаїв: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 2. С. 147–151.
8. Підгородинська Ю. І. Екосистемний підхід у міжнародно- правовому регулюванні охорони довкілля. *Правові та безпекові аспекти життя в Україні*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (14 жовтня 2022 р.) URL:https://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2309%253A14102022&catid=295%253A2-102022&Itemid=364&lang=ru.
9. Підгородинська Ю. І. Органи міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища, що приймають участь у контролі за їх дотриманням. *Актуальні проблеми юридичної науки*: збірник тез Міжн. наук.-практ. конф. «Двадцять перші осінні юридичні читання». Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 377–379.
10. Підгородинська Ю. І. Правовий статус Комітету з виконання та дотримання Паризької угоди до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. *Матеріали 77-ї наук.конф. проф.-викл. складу Одес. нац. ун-ту імені І. І. Мечникова*. Одеса: ОЛДІ-ПЛЮС, 2022. С.51–54

ДОДАТОК 2.ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

ОДЕСЬКА МІСЬКА РАДА

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОЛОГІЇ ТА РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН

вул. Косовська, 2д, м. Одеса, 65022, тел.: (048) 724-33-24, 753-14-88
E-mail: ecocity@omr.gov.ua, сайт: www.omr.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 25031496

від 30.03.2023 р. № 402/0119/1 На № _____ від _____ 20__ р.

АКТ

про апробацію та впровадження результатів дисертаційної роботи
**«Органи міжнародного контролю за дотриманням міжнародних
договорів про охорону навколишнього середовища»**
здобувачки ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Підгородинської Юлії Ігорівни

Цей документ свідчить про факт впровадження матеріалів дисертаційного дослідження Підгородинської Юлії Ігорівни «Органи міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища» у процес підготовки та підвищення кваліфікації працівників Департаменту екології та розвитку рекреаційних зон Одеської міської ради.

У контексті інтеграційних прагнень України висновки дисертації щодо необхідності виконання рішень спеціальних органів контролю за дотриманням міжнародних договорів з охорони довкілля та важливості врахування їх положень при вдосконаленні положень національного права та правозастосовної діяльності як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях, є важливими у контексті таких напрямків діяльності департаменту, як контроль за додержанням природоохоронного законодавства, використанням і охороною природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення; участь у розробці та реалізації програм з раціонального використання відходів та вжиття необхідних заходів для впровадження маловідходних і енергозберігаючих технологій; здійснення заходів, спрямованих на раціональне використання і охорону природних ресурсів, у тому числі атмосферного повітря, води, землі та рослинності, та інш.

Дуже корисною для роботи департаменту є аналітична частина роботи, присвячена випадкам недотримання Україною деяких міжнародних природоохоронних угод, яка дозволила Підгородинській Ю.І. виявити серйозні проблеми в практиці органів влади в Україні, пов'язані з недостатньою публічністю проектів та доступом громадськості до них. При організації роботи департаменту важливо враховувати той факт, що правила процедури окремих механізмів забезпечення дотримання міжнародних договорів про охорону довкілля дозволяють представникам громадськості, зокрема, громадським організаціям, безпосереднього надсилати повідомлення до комітетів щодо випадків порушень. У цьому зв'язку ми погоджуємося із висновком дисертанта про те, що для надання відкритого та своєчасного доступу громадськості до екологічно значущих для країни проектів окремі приписи Закону України "Про оцінку впливу на довкілля" 2017 р. потребують вдосконалення. Нормативний розвиток у підзаконних актах також ще мають отримати положення Закону України про "Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів" 2022 р. У цьому зв'язку матеріали дисертаційного дослідження застосовуються при проведенні занять з підвищення кваліфікації працівників Департаменту екології та розвитку рекреаційних зон Одеської міської ради.

Директор Департаменту

Марина САВЧЕНКО

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І.І. МЕЧНИКОВА
 65082, Україна, м. Одеса, вул. Дворянська, 2 тел. (048) 723-52-54
 E-mail: rector@onu.edu.ua факс (048) 723-35-15

Н. 04.2023 № 01-01-691

нак. № _____ від _____

Д О В І Д К А

про впровадження результатів дисертаційної роботи
**«Органи міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів
 про охорону навколишнього середовища»**
 здобувачки наукового ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 081 «Право»
Підгородинської Юлії Ігорівни

Цей Акт свідчить, що результати дисертаційного дослідження здобувачки наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Підгородинської Юлії Ігорівни за темою: *«Органи міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища»* були впроваджені у навчальний процес економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за темою “Національна правова система України: сучасний стан, тенденції на напрями розвитку” № 309, затвердженої Наказом Одеського національного університету імені І. І. Мечникова №1304-18 ід 16 липня 2021 р. (номер держреєстрації в ІНТЕІ 0121U112814).

Наукові результати, а також зроблені у дисертації висновки та окремі теоретико-прикладні пропозиції були використані при розробленні навчально-методичних матеріалів для вивчення навчальних дисциплін «Міжнародне публічне право», «Міжнародне екологічне право», а також при розробці курсів лекцій із зазначених дисциплін. Не менш корисними виявилися теоретичні положення дисертаційної роботи у процесі підготовки та викладання вибіркового навчальних дисциплін, у яких порушено теоретичні та практичні проблеми,

пов'язані із забезпеченням виконання міжнародних зобов'язань та їх імплементацією на національному рівні.

Зважаючи на вище зазначене, кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету імені І.І.Мечникова підготувала висновок про доцільність впровадження результатів дисертаційного дослідження Підгородинської Ю.І. за темою «*Органи міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів про охорону навколишнього середовища*» у практику освітнього процесу закладів вищої освіти (протокол № 8 від 13.03.2023 р.)

Вячеслав ТРУБА